

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
BİLİM TARİHİ BİLİM DALI**

1908-1938 ARASI TÜRK MATBUATINDA PSİKOLOJİ YAZILARI

Doktora Tezi

Burak SAYTEKİN

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
BİLİM TARİHİ BİLİM DALI**

1908-1938 ARASI TÜRK MATBUATINDA PSİKOLOJİ YAZILARI

Doktora Tezi

Burak SAYTEKİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
BİLİM TARİHİ BİLİM DALI**

1908-1938 ARASI TÜRK MATBUATINDA PSİKOLOJİ YAZILARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN

2- Prof. Dr. Remzi DEMİR

3- Prof. Dr. Şennur KIŞLAK

4- Doç. Dr. Ayşe KÖKCÜ

5- Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞINGİR

Tez Savunma Tarihi

14.05.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN danışmanlığında hazırladığım “**1908-1938 Arası Türk Matbuatında Psikoloji Yazıları (Ankara, 2025)**” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 27.05.2025

Burak SAYTEKİN

ÖNSÖZ

Her ne kadar ‘Bilim tarihi’ ve ‘Hayata anlam katma’ uzak kavramlar gibi görünse de ben bilim tarihini bireyin yaşadığı dünyayı anlamlandırmasının bir yolu olarak görüyorum. Geçmişe yönelik oluşturulabilecek her sağlıklı tavrın hem bireyin hem de toplumun gelişmesine katkıda bulunacağı görüşümdedir. Sağlıklı tavrın ön şartı, bilginin erişilebilir olmasıdır. Eriştığımız bilginin getirdiği sonuçlar ile yüzleşmek ise gelişimin önemli bir aşamasıdır. Bu bağlamda; tezimin, psikoloji tarihinin yüzleşmemiz gereken ve dolayısıyla ileriye daha iyi bakmamızı sağlayabilecek bir yolun açılmasına vesile olmasını umuyorum.

Bütün yükseköğretim hayatımın geçtiği Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde çift anadala başladığımdan itibaren destekleriyle yolumu aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN’a ve Prof. Dr. Remzi Demir’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Eğitim hayatım boyunca benden hiçbir desteği esirgemeyen, her daim yanımda olduklarını hissettiren anneme ve ablama, sevgi ve minnetlerimi sunuyor, bu çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

Burak SAYTEKİN

Mayıs, 2025

TABLO LİSTESİ

<i>Tablo 1: Türkiye, ABD ve Japonya'nın psikoloji alanındaki ilklerinin karşılaştırılması.....</i>	<i>188</i>
--	------------

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TABLO LİSTESİ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. PSİKOLOJİNİN BİLİMSEL OLARAK KURULMASI.....	5
1.1. Alman Felsefi Geleneği	5
1.2. Fizyolojik Çalışmalar	8
1.3. Wundt ve Laboratuvarı	14
2. 1908 ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE PSİKOLOJİ ÇALIŞMALARI	17
3. TRANSLİTERASYONU YAPILAN ESERLER	21
3.1. İnsanların Ahvâl-i Rûhiyyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında Tedkîkat	21
3.1.1. Özet	21
3.1.2. Metnin Transliterasyonu	23
3.2. Ruhiyatta Usul	28
3.2.1. Özet	28
3.2.2. Metnin Transliterasyonu	33
3.3. Tahlil ve Tenkid: Şekip Bey'in Ruhiyat Dersleri	57
3.3.1. Özet	57
3.2.2. Metnin Transliterasyonu	58
3.4. Çocuk Ruhiyatı: Ebeveyn ve Cinsiyet Terbiyesi	62
3.4.1. Özet	62
3.4.2. Metnin Transliterasyonu	63
3.5. Ruhiyatta Şekil Nazariyesi 1-2	68
3.5.1. Özet	68
3.5.2 Metinlerin Transliterasyonu	71
3.6. İntihar Karşısında Ruhiyatçı 1-2-3-4	84
3.6.1. Özet	84
3.6.2. Metinlerin Transliterasyonu	89
3.7. Felsefe, İctimâiyat ve Rûhiyât	115
3.7.1 Özet	115
3.7.2 Metnin Transliterasyonu	117
3.8. Ruhiyatta İstılah Meselesi	124
3.8.1 Özet	124
3.8.2 Metnin Transliterasyonu	125
4. KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ	130
4.1. Ruhiyat ve Terbiye	130

4.2. Ruhiyat Alfabetesi	134
4.3. Çocuklarda Zekâ Ölçüleri	140
4.4. Amerikan Ruhiyatı	142
4.5. İtiyat Ruhiyatı	144
4.6. Milletler Ruhiyatı Esasları	147
5. PSİKANALİZLE İLGİLİ METİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	150
6. ÜNİVERSİTE KONFERANSLARINDA PSİKOLOJİ	163
7. WILHELM PETERS'IN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI	167
7.1. Peters'ın Durum Tespiti ve Vizyonu	168
7.2. 1937-1943 Yılları Arasında Enstitü ve Çalışılan Konular	171
7.3. Peters'ın Akademik Çalışmaları	174
7.3.1. İstanbul Mekteplerinde Yapılan Test Araştırmaları Dokuz ve On Yaşındaki Çocukların Zihni İnkışaf Derecesi	174
7.3.2. Psikolojinin Bugünkü Durumu ve Antropoloji ile Münasebetleri	175
7.3.3. 'Dün, Bugün ve Yarının Psikolojisi' ve 'Zihni Tekâmül' Adlı Üniversite Konferansları	177
8. TÜRKİYE'DEKİ PSİKOLOJİNİN AVRUPA, AMERİKA VE JAPONYA İLE KARŞILAŞTIRILMASI	180
SONUÇ	190
SÖZLÜK	193
KAYNAKÇA	202
ÖZET	209
ABSTRACT	210

GİRİŞ

19. yüzyılın başlarında; bugünkü hallerine benzer, doğa ve insan bilimleri ile ilgili üniversite dalları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasına özellikle 20. yüzyılın başlarına doğru psikoloji ve toplumsal bilimler de eklenmiştir. İnsan doğasını ve davranışlarını anlama çabası bu tarihlerden önce çeşitli kültürlerde var olmuştur ancak psikolojinin bir bilim haline gelmesi 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Psikoloji bilimsel olmasının yanında içerisinde pek çok görüş barındırmaktadır. Yerel ve ulusal olarak çeşitleri çoktur. Bu sebeple psikoloji tarihinin öyküsü karmaşık bir öyküdür. Tam olarak ne zaman, kimle ve nasıl başladığını belirlemek, tek bir gelişim öyküsü oluşturacak şekilde anlatmak zordur.¹

Tez çerçevesinde ana konu olarak incelenen 1908-1938 arası dönem –tez boyunca görülebileceği üzere- akımların ve konuların çeşitlendiği dönemlerden biridir. Bu tarih aralığının seçilme sebeplerinden biri budur. Diğer sebep ise Türk psikoloji tarihinde az bilinen bir dönem olmasıdır. Eksik olduğu düşünülen bu döneme ışık tutmak, tarihsel değerlendirmeleri daha sağlıklı hale getirecektir. Bu amacı gerçekleştirmek adına pek çok eserin transliterasyonu tarafimca yapılmıştır. Türkiye’deki düşünürler bu dönemde modern psikoloji konularına kayıtsız kalmamış, çeviri ve telif eserler üreterek modern psikoloji konularını takip etmeye çalışmışlardır. Tezin bir diğer amacı da bu dönemde yapılan çeviri metinler üzerinden Batı psikolojisinin Türkiye’deki serüvenine ışık tutmaktır.

Birinci bölüm, psikolojinin bilimsel olarak kurulmasında etkili faktörlerin incelendiği bir bölümdür. İnsan psikolojisini inceleyen bir bilimin mümkünlüğünü konu edinen Christian Wolff, Immanuel Kant, Friedrich Fries, Johann Friedrich Herbart,

¹ Roger Smith, *Zihin ve Doğa Arasında Bir Psikoloji Tarihi*, Çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 12-23.

Friedrich Eduard Beneke gibi isimlerin görüşlerini içerir. Bilimsel psikolojinin kurulmasında etkili bir rol oynayan 19. yüzyıldaki fizyolojik çalışmalar da bu bölümde ele alınmıştır. Charles Bell, François Magendie, Johannes Müller, Emil Du Bois-Reymond, Hermann von Helmholtz, Ernst Weber ve Gustav Theodor Fechner gibi bilim insanlarının yaptıkları keşifler anlatılmaktadır. Almanya'nın siyasi yapısına ve eğitim sistemine değinilmiş, ilk psikoloji laboratuvarını kuran Wilhelm Wundt'un yaptıkları çalışmalar anlatılmıştır.

İkinci bölüm, tezin kapsadığı yılların hemen öncesinde Osmanlı'da psikoloji ile ilgili yapılan çalışmalara odaklanmıştır. Bu bağlamda; Hoca Tahsin, Yusuf Kemal, Rifat bin Mehmed Emin'in eserlerine değinilmiştir. Bu dönemdeki eserlerin; psikolojiye ait kavramların tanımlanması, psikolojinin fizyolojiyle münasebeti gibi konuları işlediği görülmektedir. İlk iki bölüm, psikolojinin tarihsel gelişiminin izini sürebilmek ve tezin ilgilendiği yılları tarihsel bir bağlama oturtabilmek amacıyla verilmiştir.

Üçüncü bölüm, 1908 ve 1938 yılları arasında Türk matbuatında yazılan psikolojiyle ilgili eserlerin özetlerini ve tarafımca yapılan transkripsiyonlarını içermektedir. 1915'te Almanya'dan Darülfünun'a bir akademik program çerçevesinde gelen Hamburg Üniversitesi asistanlarından Georg Anschütz'ün Türkiye'de yapmış olduğu tek çalışma olan 'İnsanların Ahvâl-i Rûhiyyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında Tedkikat' adlı makalesiyle başlayan bölüm, Theodule Ribot'un psikolojinin yöntemlerini anlattığı 'Ruhiyatta Usul' makalesiyle devam etmekte ve toplamda 12 adet makalenin özetini ve transkripsiyonunu sunmaktadır. Sunulan makaleler içerisinde Orhan Sadeddin tarafından yazılan 2 makale Gestalt psikolojisini konu edinmektedir ve ülkemizde Gestalt psikolojisine dair erken dönemde yazılmış makaleler olması sebebiyle önemlidir.

Dördüncü bölümde, tezin kapsadığı zaman aralığında yazılmış ve psikolojiyi konu edinen 6 kitap değerlendirilmiştir. Bunlar arasında İbrahim Alaeddin Gövsa tarafından yazılan, psikoloji ve eğitimin kesişme noktalarını anlatan *Ruhiyat ve Terbiye*, Hasan Ali tarafından Armand Cuvillier'in 'ABC de Psychologie' eserinden yararlanılarak oluşturulan ve psikolojiye giriş niteliğinde olan *Ruhiyat Alfabeti* bulunmaktadır. İncelenen diğer eserler; Alfred Binet ve Theodore Simon tarafından oluşturulan ve İbrahim Alaeddin tarafından çevrilen *Çocuklarda Zekâ Ölçüleri*, Edwing Boring tarafından yazılan ve Muzaffer Şerif tarafından çevrilen *Amerikan Ruhiyatı*, davranışçılığın kurucusu John Watson'ın eserlerinden yararlanan Mehmet Saffet'in oluşturduğu *İtiyat Ruhiyatı* ve Wundt tarafından yazılan ve Ziya Talat tarafından çevrilen *Milletler Ruhiyatı Esasları* adlı eserlerdir.

Beşinci bölüm, psikanalizle ilgili metinleri kapsamaktadır. Bu dönemde yazılan eserler özellikle Freud ve teorisine dair bilgiler içermektedir. Ek olarak Jung ve Adler'e dair bilgiler de mevcuttur. Tezin bu bölümündeki makalelerin büyük kısmında, Coşkun Taştan'ın 2 ciltlik çalışması olan *Türkiye'de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler* kitabından yararlanılmıştır. Taştan, bu 2 ciltlik çalışmasında 1917 ve 1960 arasındaki psikanalizle ilgili metinleri toplamış ve transkripsiyonunu yapmıştır. Tezin ilgilendirdiği zaman sınırları içerisindeki makaleler beşinci bölümde özetlenmiştir.

Altıncı bölümde, Üniversite Konferansları bağlamında verilen konferanslar arasında psikoloji ile ilgili olan sunumlar değerlendirilmiştir. Mustafa Şekip Tunç'un 'Bugünkü Psikolojinin Verimleri' adlı eserinde, psikolojideki önemli kırılma noktaları belirlenmiş ve son yıllarda psikoloji alanında hareketliliğe sebep olduğunu düşündüğü davranışçılık, Gestalt ve psikanaliz akımlarına yer verilmiştir. Fahreddin Kerim Gökay'ın yazmış olduğu ve psikiyatri tarihini özetleyen bir makalesi hakkında da bilgi verilmiştir.

Yedinci bölümde, Almanya'daki Nazi yönetiminden kaçan Wilhelm Peters'in Türkiye'ye geliş süreci, Türkiye'deki eğitim hakkındaki durum tespiti ve tavsiyeleri aktarılmıştır. Kurduğu laboratuvar ve yazdığı makaleler hakkında bilgi verilmiştir.

Sekizinci bölümde, psikolojide ses getiren Gestalt, psikanaliz gibi akımların Türkiye'ye hangi tarihte geldiği özellikle Avrupa, ABD ve Japonya ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde psikolojinin kurumsallaşması açısından ilk kurulan dernekler, laboratuvarlar, dergiler karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin psikoloji alanı açısından modernleşme sürecinin genel değerlendirilmesi yapılmış ve uluslararası alanda konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde 1908-1938 yılları arasında Türkiye'deki psikolojinin genel değerlendirilmesi yapılmış, incelenen metinlerin hangi konuları içerdiğinden bahsedilmiştir. Laboratuvarın modern psikolojinin kurulmasındaki önemine ve Türkiye'de nispeten geç kurulmasının yarattığı etkiler üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Nihayetinde tezin önemine ve bir sonraki hedeflere yer verilmiştir.

1- PSİKOLOJİNİN BİLİMSEL OLARAK KURULMASI

1.1. Alman Felsefi Gelenek

Bilimsel psikolojinin 19. yüzyıl Almanya'sında ortaya çıktığı düşünülür. Genellikle Wilhelm Wundt'un Leipzig'deki laboratuvarını açtığı tarih olan 1879 tarihi ön plana çıkmaktadır. Bu laboratuvarın açılmasına olanak sağlayan düşünsel bağlamın bir kısmı felsefedeki tartışmalar tarafından diğer bir kısmı ise duyuşal fizyolojideki araştırmalar tarafından oluşturulmuştur.²

Leibniz'in öğrencisi olan Christian Wolff 'psikoloji' denen bir alanın mümkünlüğü üzerinde durulması gerektiğini ifade etti. Psikolojiyi 'ampirik psikoloji' ve 'rasyonel psikoloji' olarak ikiye ayıran Wolff, konuyla alakalı iki temel metin olan 'Psychologia Empirica' ve 'Psychologia Rationalis' eserlerini sırasıyla 1732 ve 1734 yıllarında yayımladı.³ Ampirik psikoloji, kendimizi ve başkalarını gözlemlemekten kaynaklanan zihin verilerini konu edinirken; rasyonel psikoloji, ampirik psikolojiden gelen verilerin akıl ve mantık kullanılarak yorumlanmasını içerir.⁴ Immanuel Kant 1787 yılında yayımlanan *Kritik der reinen Vernunft (Saf Aklın Eleştirisi)* eserinde rasyonel psikolojinin geçerliliğini, ruhun bu anlamda doğasını bilmenin imkânsızlığına değinerek reddetti. Kant'a göre 'Ben'in ya da ruhun doğasını bilmek insan aklının sınırlarının ötesindeydi. Ruhun tam anlamıyla rasyonel bir bilgisi olamaz. Bu durumda psikolojinin

² Donald K. Freedheim, Irving B. Weiner, *Handbook of Psychology, History of Psychology (Vol. 1)*, John Wiley & Sons, 2003, s. 1.

³ François H. Lapointe, "Origin and Evolution of the Term Psychology", *American Psychologist* 25(7), 1970, s. 640–646.

⁴ D.K. Freedheim, I. B. Weiner, 2003, s. 1.

ancak ampirik bir bilim olabileceği sonucuna varmaktan başka çare kalmıyordu. Eleştirilerini bu eserle sınırlandırmayan Kant, 1786 yılında yayımladığı *Metaphysische Anfangsgriinde der Naturwissenschaft* eserinde ise ampirik psikolojinin asla gelişmiş bir doğa bilimi haline gelemeyeceğini, çünkü çalıştığı nesnenin/şeyin ampirik verilerinin uzamsal boyutlara sahip olmadığını ve bu nedenle matematikle temellendirilemediğini ve ayrıca psikolojik fenomenlerin sürekli aynı kalmadığını, değişikliğe uğradığını iddia eder. Kant'a göre psikoloji ruhun doğal tanımlamalarını sağlayabilir, ancak temellendirilmiş, kanıta dayalı bilgiyi sağlayamaz. Kant'ın eleştirisi burada da bitmiyordu. Fenomenlerin kontrol edilemezliği üzerinden psikolojinin iyi bir 'ampirik disiplin' olamayacağını da iddia ediyordu. Özetle; Kant'a göre psikoloji matematiğe dayalı olmadığı için tam anlamıyla rasyonel bir bilim olmaktan uzaktır ve aynı şekilde içsel gözlemlerin belirsiz yapısı yüzünden deneysel bir bilim olma potansiyeli de düşüktür. Ancak dışsal gözlemler aracılığıyla psikoloji ortaya bir şeyler koyabilir. Örneğin insanların belirli bir duruma nasıl tepki verdikleri veya birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları gibi konularda psikolojiden yararlanılabilir. Kant'ın psikolojinin bilim olma potansiyelini dışlaması, psikolojinin sınırları ve bilimselliği konusundaki tartışmaları hızlandırdı. Kant'ın psikolojiye yönelik meydan okumasına tepki veren isimlerden biri Friedrich Fries idi. 1807'de yayınlanan üç ciltlik *Neue Kritik der Vernunft* ve 1820-1821'de yayınlanan iki ciltlik *Handbuch der psychischen Anthropologie* eserlerinde bu meseleye değindi. Fries'e göre dış duyulara bağlı gözlemlerin ara sıra yanılsamalara maruz kalması, dış gözlemlere dayanan doğa bilimlerinin güvenilirliğine karşı bir argüman oluşturmuyorsa, aynı şekilde içsel gözlemlerin zaman zaman yanılsamalara maruz kalması da içe dönük bilimsel bir psikolojinin olasılığına karşı bir argüman değildir. Fries, Kant'ın iddia ettiği gibi psikolojinin sadece ampirik bir düzeyde kalabileceği konusuna katılmamaktadır. Psikolojinin içsel gözlemleri kullanması da bilimselliğini tehlikeye atan bir durum

değildir.⁵ Kant'a yönelik bir diğer eleştiri Johann Friedrich Herbart tarafından yapıldı. Herbart, Kant'ın psikolojinin matematiksel zemine oturtulamayacağı iddiasını yine Kant'ın argümanından yola çıkarak sorgulamaya çalışır. Kant, psikolojik fenomenlerin değişikliğe uğramasını sebebiyle bilimsel sınırların dışında olduğunu düşünmüştü. Herbart ise psikolojik fenomenlerin az yoğun ya da çok yoğun olarak sınıflandırılabilceğini ve farklı yoğunluk derecelerine sayısal değerler atanabileceği varsayımını ortaya attı. Hatta bir psikolojik fenomenin yoğunluğundaki her artış, başka bir fenomenin yoğunluğunda orantılı bir azalmaya yol açarsa bu durumun, kesin matematiksel denklemlerle tanımlanabilecek bir denge modeli aracılığıyla açıklanabileceğini iddia etti. Ancak Herbart, matematiksel sistemi ile ilgili bir sorunla karşılaştı. Her ne kadar farklı yoğunluklardaki fenomenlere keyfi olarak sayılar atayabilse de, bunları nesnel bir standartla ilişkilendirmenin hiçbir yolu yoktu.⁶

Kant'ın deneyselliğe yaptığı eleştirilere cevap veren ise Friedrich Eduard Beneke oldu. Beneke, psikolojinin matematikle ilişkisi olması gerektiğine inanmıştı, ancak geçerli ölçüm araçlarının henüz var olmadığından emindi. Deneysel bir psikolojinin oluşabilmesi için psikoloji alanı içerisinde oluşturulabilecek hipotezlerin kontrollü koşullar altında test edilmesi gerektiğini ve insan algısı, anılar ve duygular gibi çeşitli konularda deneyler yapılması gerektiğini söyledi.⁷ Psikolojinin bilimsel olup olamayacağı ile ilgili Almanya'daki farklı düşünürlerin görüşleri, psikolojinin

⁵ D.K. Freedheim, I. B. Weiner, 2003, s. 1.

⁶ Wade Pickren, Alexandra Rutherford, *A History of Modern Psychology in Context*. John Wiley & Sons, 2010, s. 45.

⁷ David E. Leary, "The Philosophical Development of The Conception of Psychology in Germany, 1780–1850." *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 14.2, 1978, s. 113-121.

ilgilendiği bilgi türünün nasıl elde edilebileceği ve nesnel olarak nasıl kavranabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir denilebilir.

1.2. Fizyolojik alışmalar

19. yüzyılda fizyolojide meydana gelen gelişmelerin psikolojinin bir bilim dalı olmasında etkili bir rolü bulunmaktadır. Bu gelişmeleri, tarihsel bağlamında görebilmek adına 18. yüzyılda meydana gelen bazı gelişmelere göz atmak faydalı olacaktır.

17. yüzyılda yaşamış olan Wilhelm Gilbert ve Otto von Guericke gibi deneyciler metal bir kürenin ovulduğunda küçük objeleri çektiğini biliyorlardı.⁸ Daha sonra Stephen Gray (1666-1736) statik elektriğin iletilebileceğini buldu. Ancak Gray'ın yaptığı önemli bir diğer katkı elektriksel gücün insan vücudundan geçtiğini anlamak oldu. Elektrik şoklarının insanlara uygulanması; nabzın hızlanması ve şiddetli kas kasılmaları gibi çeşitli fizyolojik etkiler ortaya çıkarabiliyordu. Elektriğin fizyolojik etkiler gösterme yeteneği, sinirsel aktivite ile ilişkisi hakkında da soru işaretleri uyandırdı. 1720'lerde Stephen Hales (1677-1761) tarafından sinirlerin iletim mekanizmasının bir tür elektriksel güç gibi hareket edip edemeyeceği soruldu. Fikir pek çok fizyolog tarafından reddedildi. Albrecht von Haller (1708-1777) elektriğin sinir sistemi için aslında uygun bir hareket tarzına sahip olduğunu söyledi ancak elektriğin vücut dokuları arasında hızla dağılacağına inanarak bu fikri reddetti. Böylece Haller, kasılmadan sorumlu kuvveti kaslara özgü ve sinir iletiminde rol oynayan 'ince bir sıvı' olarak varsaydı.⁹

⁸ Peter, Whitfield, *Batı Biliminde Dönüm Noktaları*, Cev., Serdar Uslu, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 222.

⁹ Andrew Wickens, *A History of the Brain: From Stone Age Surgery to Modern Neuroscience*, Psychology Press, 2014, s. 112-113.

Bir başka fizyolog Luigi Galvani (1737-1798) ise yaptığı deneyler sırasında kurbağanın bacağına elektrik vermiş ve seğirdiğini fark etmiştir. Sinirlere verdiği elektriğin kaslara verdiği oranla daha fazla kas kasılmasına sebep olduğunu fark etti. Diğer bir ifadeyle; sinirler, kaslara göre elektriksel uyarıma daha duyarlıydı ve enerjiyi çok daha verimli ve etkili iletiyordu. Bu durum ise Haller'in hipotezini çürütüyordu. Ayrıca Galvani, daha sonra yaptığı deneyler sonucunda, elektriğin dışarıdan gelmediğine, yani sinirlerin içerisinde olduğuna karar verdi ve buna "yaşam elektriği" (animalis electricitas) adını verdi. Bu enerjinin beyinden kaynaklandığına ve sinirler yoluyla kaslara aktığına inanıyordu. Galvani'yi önce destekleyen, ancak daha sonra yaptığı deneyler neticesinde kendisini farklı bir konumda bulan Alessandro Volta (1745-1827) elektriğin dışarıdan geldiğine ikna oldu. Kendisi tıpkı Galvani gibi kurbağalar üzerinde deneyler yapmış, ancak bulduğu sonuçları farklı yorumlamıştı.¹⁰

Biyolojik dokudaki zayıf elektriği ölçebilecek hassas bir alet geliştirilene kadar sorun çözümsüz olarak kaldı. Danimarkalı fizikçi Hans Christian Oersted elektrik ve manyetizmanın birbiriyle ilişkili olduğunu keşfetti ve böylece Alman Johann Schweigger'in elektrik akımının gücünü ölçmede kullanılan galvanometreyi icat etmesine yol açtı. 1825'te daha gelişmiş bir versiyonu İtalyan Leopold Nobili tarafından geliştirildi. 1827 yılında yaptığı kurbağa deneylerinde kastan omuriliğe geçen sabit bir akımın varlığını ortaya çıkardı, ancak Volta'nın güçlü etkisinden dolayı gözlediği akımın içsel bir kuvvet olma ihtimalini göz ardı etti. Yaptığı deney aslında bir sinirden geçen elektrik akımının veya Galvani'nin yaşam elektriği olarak tanımladığı şeyin ilk gösterimiydi.¹¹

¹⁰ Alan McComas, *Galvani's Spark: The Story of the Nerve Impulse*. Oxford University Press, 2011, s. 14-18.

¹¹ A. Wickens, 2014, s. 123-125.

Bu dönemde psikolojik fenomenlerin araştırılması için gerekli koşulları sağlayan keşifler yapılmaya devam ediyordu. 1811'de Charles Bell, 1822'de ise François Magendie birbirlerinden bağımsız olarak duyuşal ve motor sinirler arasındaki ayrımı keşfettiler. Hem Bell hem de Magendie, her bir duyuşal sinir tipinin bir duyuşal işleve - görme, duyma, dokunma vb.- özgü olduğuna dikkat çekti. Johannes Müller bu keşfe dayanarak her duyuşal sinirin yolunu benzersiz olarak tarif ettiği- örneğin optik sinirler sadece ışığı iletebilirken, işitme sinirleri sadece sesi iletmekteydi- 'spesifik sinir enerjileri' adlı bir hipotez ortaya attı. Müller, 1833 ile 1840 yılları arasında iki cilt halinde yayınlanan Handbuch der Physiologie (Fizyoloji El Kitabı) ile ünlüdü ve fizyolojiyi bilimsel bir alan yapma konusunda çok çaba sarf etmişti. Bu alanda çalışan diğer bilim insanları için bedensel süreçlerin araştırılmasında deneysel bir yaklaşımı teşvik etmesiyle fizyolojik temelli bir psikolojinin mümkün olmasına yardımcı olan bir araştırma hattı açtı.¹²

Müller'in iki öğrencisi onun düşüncelerini eleştirerek ve geliştirerek psikolojiye giden yolda büyük adımlar attılar. Bu öğrencilerin ilki Emil Du Bois-Reymond idi. Reymond, nöral iletimin temelinde elektriğin olabileceğini düşünüyordu ve galvanometreyi hassaslaştırdı. Akımın biyolojik olduğunu ispat edebilmek için elektrik iletimi sırasında ölçümü etkileyebilecek elektrik akımı hatalarını minimuma indirdi.¹³

Müller'in bir diğer öğrencisi olan Hermann von Helmholtz ise psikolojik fenomenler için yalnızca fiziksel ve kimyasal açıklamalar üretmeye çalıştı. Daha önce sinirsel uyarımın bir anda ortaya çıktığına dair yanlış görüşü çürüttü ve böylece psikolojide tepki süresinin ölçülmesine giden yolu açtı. Ayrıca duyum ile algı arasında önemli bir ayrım yaptı. Duyumlar, Helmholtz'a göre ham veriler iken bu verilere anlam

¹² W.Pickren, A. Rutherford, 2010, s. 12-13.

¹³ A. Wickens, 2014, s. 126-128.

veren algıdır.¹⁴ İnsanlarda sinir iletim hızının saniyede yaklaşık 30-35 metre olduğunu tahmin etti.¹⁵ Helmholtz, canlı organizma içerisindeki tüm faaliyetlerin fizik bilimine dayalı bir şekilde açıklanabileceği inancındaydı. Basit bir kas kasılmasının ısıda az da olsa değişime yol açtığını bulmuştu. Belirli bir zaman biriminde harcanan toplam enerjiyi organizmanın yiyecekleri metabolize etmesiyle ilişkilendirmiş ve böylece fiziksel fenomenler için geçerli olduğu düşünülen enerji korunumu yasasını canlı organizmalara uyarlamıştı. Helmholtz'un tasavvur ettiği psikoloji fizyolojiye dayanıyordu.¹⁶

Fizyolojinin psikolojiye bir bilim olma yolunda yardım ettiği bir diğer alan, uyarıların fiziksel özellikleri ile bu uyarıların psikolojik veya öznel izlenimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak tanımlanabilecek 'psikofizik'tir. Psikofizikteki çalışmalar belirli zihinsel süreçlerin niceliksel olarak değerlendirilmesinin yolunu açtı.¹⁷ Bu alanda öne çıkan iki isim ise Ernst Weber ve Gustav Theodor Fechner'di.

Weber, duylardaki eşik aralığını kullanarak iki önemli çalışmaya imza attı. Bunların ilki cilt üzerindeki hassaslığı haritalama üzerinedi. Kendi zamanındaki fizyologlar, görme ve işitme ile ilgili çalışmalara odaklanmış iken Weber dokunma duyusuna yöneldi. Dokunma hassasiyetini araştırmak isteyen Weber 'İki Noktalı Eşik' denilen bir teknik kullandı. Bunun için pergele benzeyen iki uçlu basit bir alet tasarladı.

¹⁴ W.Pickren, A. Rutherford, 2010, s. 14.

¹⁵ John D. Greenwood, *A Conceptual History of Psychology*, McGraw-Hill Higher Education, 2008, s. 226.

¹⁶ Brett D.King, William Douglas Woody, Wayne Viney, *History of psychology: Ideas and context*, Psychology Press, 2016, s. 241.

¹⁷ B.D. King, W.D. Woody, W. Viney, a.g.e., s. 234-235.

Katılımcının gözleri kapalıyken derisinin yüzeyine bu iki ucu değdirdi ve bu iki uç arasındaki mesafeyi değiştirerek katılımcının ne zaman bir nokta ya da iki nokta hissedeceğini bulmaya çalıştı. Başparmak gibi bazı bölgelerin büyük hassasiyete sahip olduğu sonucuna vardı, çünkü burada deriye temas eden iki ucun çok fazla uzaklaşmasına gerek kalmadan katılımcıların iki ayrı noktaya baskı hissettiklerini gözlemledi. Diğer taraftan kol gibi daha az hassas vücut bölgelerinde iki ucun hissedilmesi için nispeten daha fazla uzaklık gerektiği ortaya çıktı. Weber'in ikinci katkısı ise Weber Yasası olarak bilinen kas duyusu ile ilgili bir çalışmaydı. Karşılaştırmalı ağırlıklar ve eşik temelli ölçüm kullanarak duyumları matematiksel formülasyonla ifade etmeye çalıştı. Örneğin katılımcı 30 ile 31 gram arasındaki farkı ayırt edemiyor, 30 ile 32 gram arasındaki farkı ayırt edemiyor, ancak 30 ile 33 gram arasındaki farkı ayırt edebiliyorsa bu Weber tarafından 'ancak ayırt edilebilen fark' olarak tanımlandı.¹⁸

Tüm bu gelişmeler Almanya'nın psikolojiyi bilimsel olarak kurmasında rol oynarken aynı zamanda dönemin Alman eğitim sisteminin de buna katkıda bulunduğu görülmektedir. 19. yüzyılda Almanya özellikle Amerika'da yaşayan gençler için eğitim alınabilecek bir yerdi. 1820'den 1920'ye kadar Alman üniversitelerine kayıt yaptıran Amerikalı öğrenci sayısının 9.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Öğrencilerin genellikle tıp ve fen bilimleri alanında eğitim aldığı görülmektedir. Ek olarak psikolojiye de yoğun ilgi vardı. Bu ilgi sadece Alman üniversitelerinin niteliği ile açıklanamazdı. 1815 Viyana Kongresi ve 1871 Bismarck altında birleşme arasındaki dönemde Almanya 38 özerk bölgeden oluşmaktaydı. Bu özerk bölgelerin kendi siyasi varlıklarını devam ettirme yollarından biri ise üniversitelere sahip olmaktan geçiyordu. Bu sebeple birkaç profesör ve bir bina, üniversite kurulması için yeterli hale getirilmişti.

¹⁸ James Goodwin, *A History of Modern Psychology*, Wiley, New York, 2015, s. 85.

Bu üniversitelerden birkaçı uluslararası alanda itibar sahibi olmuş, Amerika'nın yanı sıra Avrupa'dan da öğrenci çekmeye başlamıştı. Bu akademik canlılık Almanya'da psikolojinin bir bilim olarak kurulmasına yardımcı olmuştur. Yüzyılın ortasından itibaren Berlin Üniversitesi'nden başlayarak Almanya'nın çeşitli üniversitelerine yayılan 'Wissenschaft' olarak bilinen ve belirli olguları belirli yöntemlere dayanarak inceleme felsefesi güden, kabaca 'bilimsel' diye çevrilen bir anlayış ortaya çıktı. Bu sistemin getirileri arasında özgür bir akademik ortam ve müfredat tamamlamaktan ziyade araştırma tezi sunarak derece alma gibi teşvik edici durumlar bulunmaktaydı.¹⁹ Bu dönemde Alman üniversitelerinin 2 temel özelliği öğretme özgürlüğü (Lehrfreiheit) ve öğrenme özgürlüğü (Lernfreiheit) idi. Öğretme özgürlüğü ilkesince profesörler seçtikleri herhangi bir konuda ders verme ve seçtikleri şekilde sunma konusunda özgürdüler. Profesörler genellikle didaktik olarak ders vermek yerine seminerlerde küçük öğrenci gruplarıyla bir araya geldi ve öğrenciler, her dönem sonunda testler yerine üniversite kariyerlerinin sonunda kapsamlı bir sınava girdiler. Bu nedenle vurgu, derslerin ayrıntıları değil, sentez, analiz ve bilginin genişliği üzerindedir. Öğrenme özgürlüğü de öğrencilerin kendilerini istedikleri alanda geliştirmelerine olanak sağladı. Eğitim süreçlerinden kendileri sorumlu oldular ve ilgi alanlarındaki konuları en iyi profesörlerden öğrenmek adına üniversiteler arasında serbestçe dolaşabildiler. Bu serbestlik, farklı disiplinler arasında bağ kurmalarını teşvik edecek bir yola girmeleri konusunda öğrencileri heveslendirdi. Örneğin Wundt, Tübingen Üniversitesi'nde fizyoloji okudu, ardından Helmholtz'un asistanı olarak görev yapacağı Heidelberg'de tıp okudu ve Berlin Üniversitesi'nde Johannes Muller ile çalışma fırsatına kavuştu.²⁰

¹⁹ J. Goodwin, 2015, s. 82.

²⁰ W.Pickren, A. Rutherford, 2010, s. 48.

1.3. Wundt ve Laboratuvarı

1855 yılında Heidelberg Üniversitesi mezunu olan Wilhelm Wundt, bir fizyolog olan Johannes Müller ve Hemholtz'un yanında asistanlık yapmıştı.²¹ 1858 yılında yazdığı ilk kitabı kas hareketleri ve duyumsamalar üzerineydi. *Duyusal Algılama Kuramına Katkılar* adlı kitabında ise psikolojinin bir bilim olabilme umudunu ifade etmişti. 1862'de Helmholtz ile 'Bir Doğa Bilimi Olarak Psikoloji' adlı ilk seminerini verdi.²² 1867 yılında 'Fizyolojik Psikoloji' adlı dersi veriyordu. Bu ders bağlamında oluşturduğu *Fizyolojik Psikolojinin İlkeleri* onun belki de en önemli kitabıdır. Bu kitapta açıkça psikolojiyi yeni bir bilim dalı olarak ortaya koyma niyetinden bahsetmişti. Heidelberg Üniversitesi'nde 17 yıl geçirdikten sonra 1874 yılında bir yıllığına Zürih Üniversitesi'ne geçmişti. Hemen ardından Leipzig Üniversitesi felsefe bölümüne profesör olarak atandı. İlk psikoloji laboratuvarı olarak adlandırılan laboratuvarı burada kurdu.²³

Psikolojinin davranış bilimi olarak ortaya çıkması konusunda genel olarak kabul gören tarih Wundt'un Leipzig'teki laboratuvarı kurduğu tarih olan 1879'dur. Psikoloji 1879 yılında Wilhelm Wundt'un psikoloji laboratuvarını kurması ile modern anlamda kurulmuş sayılır. Bunun kabul görmesinde ise Amerikalı psikolog Edwin G. Boring A *History of Experimental Psychology* [Deneysel Psikoloji Tarihi] kitabının etkisi vardır. Kitapta, Wilhelm Wundt'u psikoloji için en önemli figürlerden biri olarak gösterir.²⁴

²¹ Ludy Benjamin, *Modern Psikolojinin Kısa Bir Tarihi*, çev., Cem Malakcıoğlu, Nobel Yaşam Yayınları, Ankara, 2019, s. 39.

²² Thomas H. Leahey, *A History of Psychology: From Antiquity to Modernity*, Routledge, New York, 2018, s. 226.

²³ L. Benjamin, 2019, s. 40.

²⁴ Roger Smith, s. 55.

Psikolog Thomas Hardy Leahey ise *A History of Psychology: From Antiquity to Modernity* [Bir Psikoloji Tarihi: Antik Dönemden Modern Döneme] adlı kitabında Wundt'u kurum olarak psikolojinin kurucusu kabul eder ve laboratuvarı kurmasına vurgu yapar.²⁵

Wundt; Leipzig'deki küçük, yıkık odayı öğrencilerin deney yapabileceği özel bir kuruma çevirdi. Verdiği dersler üniversitedeki en dikkat çeken derslerden oldu ve zamanla öğrenci sayısı çoğaldı. Derslerde yapılan araştırmalar, iki yıl sonra, 1881'de Philosophische Studien (Felsefi İncelemeler) adıyla yayımlandı.²⁶

Wundt'un psikolojisini iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi iradecilik dediği ve laboratuvardaki çalışmaların oluşturduğu deneysel psikoloji alanıydı. Burada tepki-zaman yöntemi ve içe-bakış yöntemi gibi teknikler kullanılıyordu. Wundt psikolojinin amacını bilincin olgularını ve bu olguların birbirleri ile etkileşimini gerçekleştiren kuralları ortaya koymak olarak belirlemişti. Bilinçli bir deneyimin iki etkeni olduğunu ileri sürmüştü. Bunlar içerik ve süreçtir. Wundt psikolojisi sürece odaklanır. Wundt'un ikinci çalışma alanı ise kültür psikolojisi diyebileceğimiz *Völkerpsychologie* idi.²⁷ 1900 yılında yayımladığı *Völkerpsychologie* adlı eserde laboratuvardaki bireyin aksine toplumdaki bireyi incelemeye çalışmıştı.²⁸

Wundt'un ünü hızla yayıldı. Felsefe ve psikoloji alanında 180'den fazla doktora öğrencisi yetiştirdi. Bu öğrencilerin geldiği ülkeler arasında Avusturya, İngiltere, Kanada, Romanya, Rusya, Fransa gibi ülkeler bulunmaktaydı. Amerikalı öğrenci sayısı

²⁵ L. Benjamin, 2019, s. 226.

²⁶ Raymond Fancher, *Ruh Bilimin Öncüleri*, Çev., Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 117.

²⁷ L. Benjamin, 2019, s. 41.

²⁸ T. Leahey, 2018, s. 226.

ise 33'tü ve bunların 13'ü doğrudan deneysel psikoloji öğrencisi idi. Wundt ile çalışarak psikolojide doktora derecesi alan ilk Amerikalı James McKeen Cattell olmasına rağmen Amerika'da ilk psikoloji laboratuvarını Johns Hopkins Üniversitesi'nde kuran Stanley Hall olmuştur.²⁹ Böylece Wundt ve deneysel yöntemli araştırmaları farklı coğrafyalara yayılmaya başlamıştı. Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti'nde de 'Psikoloji' ya da 'İlm-i Ruh' başlığıyla yayımlanan eserler görülmeye başlamış, bu eserlerde fizyolojideki gelişmelere değinilmiştir. Bir sonraki bölümde bu eserler incelenmiştir.

²⁹ L. Benjamin, 2019, s. 47.

2- 1908 ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE PSİKOLOJİ ÇALIŞMALARI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan dönemde ekonomik ve politik hayatta olduğu gibi çeşitli bilim dallarında da Batı etkisi görülmeye başlandı. Bu etki, 19. yüzyılın ortalarından itibaren psikolojide de kendisini göstermeye başladı.³⁰ Hoca Tahsin 1873 yılında yayımlanan *Psikoloji Yâhûd İlm-i Rûh* eserini, Yusuf Kemal 1878 yılında yayımlanan *Gâyetü'l Beyân fî Hakîkati'l İnsân Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh* eserini ve Rifat bin Mehmed Emin 1893 yılında yayımlanan *İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür* eserini kaleme aldı. Bu eserler, isimlerinde doğrudan 'Psikoloji' veya 'İlm-i Ahvâl-i Rûh' ifadesi geçmesinden ötürü dikkat çekicidir.

Hoca Tahsin'in *Psikoloji Yâhûd İlm-i Rûh* eseri, düşünen nefsin hallerini inceleyen bir bilim dalı olarak kabul ettiği psikolojinin, mantık biliminin temeli olduğu iddiası ile başlar. Daha sonra psikolojinin ruhun hallerinden ve yetilerinden bahseden değerli bir bilim olduğunu söyleyerek psikolojinin bir tanımını yapan Hoca Tahsin, psikoloji biliminin ortaya çıkışını ise son felsefe çalışmalarının başarısına bağlar. İnsanın, canlılar âlemine ait olmasından dolayı fizyolojinin; düşünme yeteneğinden dolayı da psikolojinin konusu olduğunu söyler.³¹ Hoca Tahsin, eserinde çeşitli tanımlamalar ve ayrımlar yaparak yeni bilimin terminolojisini okur açısından anlaşılır hale getirmeye çalışır. Örneğin bilinç, idrak yetisi gibi kavramları tanımlar ve duyu ile duyum gibi karıştırılabilecek kavramları ise ayırt etmeye çalışır.³² Hoca Tahsin'in eserinde dikkat çeken bir diğer husus ise fizyolojik terimleri kullanmasıdır. Omurilik,

³⁰ Nuri Bilgin, *Başlangıcından Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1988, s. 14.

³¹ Hoca Tahsin, *Psikoloji yahud İlm-i Ruh*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, s. 63-65.

³² Hoca Tahsin, 2019, s. 66.

beyindeki gri ve beyaz madde gibi fizyolojik terimlere rastlanmaktadır.³³ Söz konusu fizyolojik açıklamalar, psikolojinin 19. yüzyıl sonunda kuruluşundaki fizyoloji ve psikoloji arasındaki bağlantıyı hatırlatmaktadır.

Yusuf Kemal'in *Gâyetü'l Beyân fî Hakîkati'l İnsân Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh* eseri, tıpkı Hoca Tahsin'in psikolojiyi mantığın temeli olarak görmesi gibi, psikolojiyi ilimlerin esası olarak sunar. Yusuf Kemal de düalist bir bakış açısıyla; insanın cisimsel varlığının anatomi ilmiyle, manevi varlığının ise psikoloji ile açıklandığını öne sürer. İnsanın nefsinin bilinmesinin öneminden bahseder ve kâmil insan olma yolunda bunun bir şart olduğunu söyler.³⁴ İnsan ruhunun duyum, anlama ve eyleme olmak üzere üç yetiden oluştuğunu belirten Yusuf Kemal, eserine bu yetilerin özelliklerinden bahsederek devam eder.³⁵ Bilinç, hafıza, hayal, akıl ve tasavvurlar gibi konuları anlama yetisi başlığında değerlendirir. Eserin sonlarına doğru insan ruhunun mahiyet olarak bir olduğu, bileşik olmadığı dolayısıyla beden gibi bozuluşa uğramadığından bahseder. Buradan yola çıkarak ruhun bekasına dair deliller sunmaya çalışır.³⁶

Rifat bin Mehmed Emin'in *İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür* eserinde duyulara ve beyin yapısına dair ifadeler bulunsa da³⁷ metnin geneline dini terminolojinin hâkim olduğu görülmektedir. Metnin giriş kısmında Allah'ın künhüne dair çıkarımlar yapmanın caiz olmadığını ancak kelam adı verilen ilmin caiz olduğunu

³³ Hoca Tahsin, 2019, s. 76-77.

³⁴ Yusuf Kemal, *Gâyetü'l Beyân fî Hakîkati'l İnsân Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2014, s. 50-51.

³⁵ Yusuf Kemal, 2014, s. 56.

³⁶ Yusuf Kemal, 2014, s. 73-78.

³⁷ Rifat bin Mehmed Emin, *İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür*, İstanbul, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2014, s. 101.

belirterek psikolojinin de ruhun özüne dair açıklamalar yapmadığı sürece ruh hallerini araştırmasının bir sakıncası olmadığını dile getirir.³⁸ Metnin devamında ruhun düşünme yetisi, ayırt etme yetisi gibi yetilerinden bahsedilir.³⁹

Psikolojiye dair üretilen eserler yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildi. Aynı dönemlerde; uyku, ruh ve bilinç meselelerini konu edinen bir eser olan *Nevm ve Halat-ı Nevm* 1882 yılında Ahmed Mithad Efendi tarafından yayımlandı. Ahmet Şuayip eserlerinde Ribot, Bergson gibi çeşitli düşünürlerden bahsetti; Baha Tevfik psikolojinin tanımı ve ilgilendiği meseleleri konu edinen eserler üretti.⁴⁰ Büchner'den yaptığı çeviriye *Fizyolocya-yı Tefekkür* adını veren Abdullah Cevdet de 1891'de yayımlanan bu eseriyle insanın fizyolojik özelliklerine dikkat çekti ve psikolojik fenomenlerin sinir sisteminin bir işlevi olduğuna vurgu yaptı.⁴¹

1908 öncesi dönemde psikoloji bağlamında çeşitli konuların ele alındığı görülmektedir. Fizyolojiyle olan münasebet, uykuya dair açıklamalar, bilinç, duyum, hafıza gibi konular işlenmiştir. Genel olarak bakıldığında ise bu dönemin psikoloji eserlerinde 'ruh' kavramının felsefi ve teolojik bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.⁴² Nitekim yukarıda özetlendiği üzere, Yusuf Kemal'in ruhun bekası hakkındaki görüşlerini psikoloji eserinde konu edinmesi ve Rifat bin Mehmed Emin'in ruhun hallerinin incelenmesinin caiz olması gerektiği yönündeki tavrı örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca genel olarak bu dönemdeki yazarların insanı dualist bir yapıda ele

³⁸ Rifat bin Mehmed Emin, 2014, s. 98.

³⁹ Rifat bin Mehmed Emin, 2014, s. 101.

⁴⁰ Nuri Bilgin, 1988, s. 15.

⁴¹ Mehmet Akçaöz, *İlm-i Ruh'tan Modern Psikolojiye: İmparatorluktan Cumhuriyete Psikolojik Bilginin Serencamı (1908-1937)*, Yüksek Lisans Tezi, 2023, s. 21-22.

⁴² Nuri Bilgin, 1988, s. 16.

aldığı söylenebilir. İnsanın maddi yönüyle fizyoloji ve anatominin, manevi yönüyle ise psikolojinin konusu olduğunu düşünmektedirler.

3- TRANSLİTERASYONU YAPILAN ESERLER

Psikoloji tarihinde gelişmeleri değerlendirebilmek adına, 1908-1938 yılları arasında yazılmış olan birincil kaynakların dilimize kazandırılması hem alan yazınına katkı sunmakta hem de tarihsel süreklilik içinde düşüncenin evrimini görünür kılmaktadır. Bu amaçla bu tez kapsamına giren toplamda 12 metnin transliterasyonu yapılmıştır. ‘Şekil Nazariyesi’ ve ‘İntihar Karşısında Ruhیاتçı’ gibi yazı dizisi şeklinde olan metinler bir arada sunulmuştur. Metinler psikolojinin yöntemi, kişilik özellikleri, çocuk psikolojisi, Gestalt psikolojisi gibi farklı konulardan seçilmiştir. Bu konuların seçilmesinde, dönemin psikoloji anlayışını çok boyutlu biçimde yansıtmaları etkili olmuştur.

3.1. İnsanların Ahvâl-i Rûhiyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında Tedkikat

3.1.1. Özet

Georg Anschütz, 1915’te Almanya’dan Darülfünun’a bir akademik program çerçevesinde gelen Hamburg Üniversitesi asistanlarından biriydi. Savaş koşulları ve öğrencilerin yeterli sayıda olmaması Anschütz’in etkisini sınırlandırmış, 1916’da yazdığı ‘İnsanların Ahval-i Ruhıyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında Tedkikat’ makalesi dışında herhangi bir yayım yapmadan 1918 yılında İstanbul’dan ayrılmıştır.⁴³

1916 tarihli makalesi, öncesinde felsefenin veya doğa bilimlerinin bir alt dalı olarak incelenen psikolojinin -özellikle de deneysel psikolojinin- son 50 yılda hızlı bir şekilde geliştiğini ve psikolojinin artık mantık, metafizik ve fizyolojinin yöntemlerinden başka yöntemler kullandığını ifade eden cümleler ile başlamaktadır. Metafiziksel çağrışımları sebebiyle ‘ruh’ kavramının yerine daha tarafsız görünen ‘şuur’ kavramının

⁴³ Sertan Batur, Türkiye’de Psikoloji Tarihi Yazımı Üzerine, *Toplum ve Bilim*, 98 (2003): 259.

kullanılmaya başlandığını dile getirmektedir. Önceden his ve fikirlerin genel kanunlarını araştırmaya yönelik psikoloji artık bireyler arasındaki farklılıklara ya da insanların grup halinde nasıl davrandığına odaklanmaktadır.

Eski zamanlardan beri insanların karakterleri ve davranışları arasındaki farklılıkları açıklamak için teoriler ileri sürüldüğünü söyleyen Anschütz, vücuttaki sıvılara dayanan mizaç kuramından bahsetmekte ve bu teori bağlamında oluşturulan dört mizacın özelliklerinden bahsetmektedir. Çoğu insanın biraz zorlamayla bu dörtlü sınıflandırmadan herhangi birine girebileceğini söylemekle beraber karakterdeki sınırların kaygan olduğu ve hiçbir sınıflandırmaya uymayan insanların söz konusu olduğu gerekçesiyle bu teoriyi detaydan yoksun bulur.

Anschütz; yeni psikolojinin, örneğin bir kişinin dikkat kuvvetini ölçmeyi amaçlarken hızlı ve yüzeysel mi yoksa yavaş ve kalıcı şekilde mi öğrendiğiyle ilgilenir. Aynı şekilde, okuldaki çocukların hangi işlere uygun olup olmadığını belirlemek için dikkat testleri yapılabilir. Anschütz, çocukların dikkatlerini ölçmeye yönelik bir testten bahseder. Çocuklara aynı yazı parçaları verilir ve belirlenen harfleri metin içinde gördükleri zaman işaretlemeleri söylenir. Bazı çocukların hızlı ve yüzeysel çalıştıkları görülür ancak hataları fazladır. Diğerlerinin hataları azdır ancak yavaş ve dikkatli çalışmışlardır. Anschütz, dikkati ölçmek için verilen görevin süresinin bir saatten fazla uzun sürdüğü durumlarda başka çıkarımların mümkün olduğunu görür. Örneğin uzun bir görev söz konusu olduğunda süratli çalışan çocukların daha fazla molaya ihtiyaç duyduğunu ve daha fazla hataya eğilimli olduklarını iddia etmektedir. Anschütz, bu tip tecrübeler sayesinde hangi çocuğun hangi iş için uygun olabileceğinin belirlenebileceğini ve ayrıca dikkatin ölçülmesi gibi, ışık ve ses gibi duyumlar hakkında da benzer yollar kullanılarak sonuçlar çıkarılabileceğini belirtir. Yine de bunun kolay olmayacağını, bireylerin tabiat ve mizaçlarının tamamen ortaya konmasının birkaç

tecrübe ve deneyle belirlenemeyeceğinin farkındadır. Ayrıca bu tip tecrübelerin ruhun mahiyeti ve hakikati hakkında bir anlayışa sahip olmak için yeterli olamayacağı görüşündedir.

3.1.2. Metnin Transliterasyonu

İnsanların Ahvâl-i Rûhiyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında

Tedkikât

İlm-i rûh-ı tecrübî, ve bununla beraber ihtibârî esaslara ibtinâ eden bütün ilm-i rûh tedkikâtı, son yarım asır zarfında büyük bir süratle ve bi'n-nisbe yüksek bir tekâmüle mazhar olmuştur. Evvelce felsefenin veyahut ulûm-ı tabi'iyenin bir şubesi addolunarak mütevâzi' bir mevkiî işgal etmekte olan ilm-i rûh, yavaş yavaş bir ilim olmaya başladı. İlm-i rûh, artık yalnız felsefe veya tabi'iyenin mu'tâd olan usûllerini tatbik etmiyordu. Bu ilim, ne mantık ve hikmet ma-ba'düt-tabia'nın ve ne de hikmet-i tabi'iyeye ve fizyolojinin usûl-i tedkik ve tecrübesini takip ediyordu. Belki ilm-i rûh, bunların her ikisini mezcederek ortaya öyle bir takım mesâil-i ilmiyye, usûller ve ma'rifetler çıkardı ki, bunlar ulûm ve fûnûnun heyet-i umûmiyyesi meyânında kendisine bir şekl-i mahsûs verdi.

Felsefenin hedef-i tedkikâtı, alelumûm (dünya) ile (insân) ve en şumûllü manasıyla bunların arasında cây-gîr olan münâsebât hakkında iktisâb-ı ma'rifet etmek, ve ulûm-ı tabi'iyenin her bir şubesi dahi hâdisât-ı tabi'iyenin kat'i ve sâbit kanunlarını taharri ve keşfetmek ve bunların netâic-i umûmiyyesinden afâkî olan alem-i hârici hakkında bir ma'rifet-i külliye hasıl etmek gayesi olduğu halde ilm-i rûh tecrübî her iki cihetin mezcinden yeni bir sâha-ı tedkik meydana çıkardı ki o da cism ile rûh arasındaki münâsebâtan ibârettir. Artık ilm-i rûh, yalnız hâdisât-ı rûhiyyeyi tedkik etmez; tabiat hakkında iktisâb olunan ma'lûmâtın yalnız kıymet-i felsefiyyesini sormaz.

Belki rûh ile beden -alem-i dâhili ile alem-i hârici- arasında mevcûd olan birçok münâsebât ve te'sirât-ı mütekabeleyi tedkik ve taharri eder.

Fakat bu yeni ilim terakki ettikçe ve alem-i enfüsî ile alem-i afâki arasındaki münâsebât daha ziyade anlaşıldıkça nazar-ı dikkat daha ziyade alem-i derûniye teveccüh etmeye başladı. O alem-i derûni ki binlerce senelerden beri "*rûh*" tesmiye olunmaktadır. Lakin yeni psikolojiyi bunun için daha ihtiyâtkâr ve bî- taraf bir tabir olan "*şu'ûr*" lafzını kullanmaktadır. Rûh ile beden arasında ve hâdisât-ı rûhiyye ile hâdisât-ı cismiye beyninde mevcûd münâsebâtı yalnız tahkik etmekle ittifak etmeyip iş bu münâsebât-ı mevcûde îanesiyle "*şu'ûr*"un kendisi hakkında ne gibi bir ma'rifet peydâ edilebileceğini aramaya başladılar. Bu suretle mahdûd ma'nasıyla aldığımız "*ilm-i rûh-ı tecrübî*" denilen bir ilim husûle geldi ki, bu ilim, hâdisât-ı bedeniyyeyi, hâdisât-ı rûhiyyenin alametleri ve mümessilleri olmak üzere kabul ve telakki eder. Hâdisât-ı bedeniyyeye ve hariciyye, ahvâl-i derûniyyenin alâmâtı olduğundan nâşi hâdisât-ı mezkûreyi ilmî bir surette tedkik eder.

Mahdûd ma'nasıyla kullandığımız ilm-i rûh-ı tecrübî'nin dahi bir tarihçesi vardır. O da usûllerini terakki ettirerek yavaş yavaş tekemmül etmiş ve sâha-i tedkikâtını tedricen tevsi' etmiştir. İlm-i rûh-ı tecrübî erbâbı evvela nazar-ı dikkatlerini alem-i dâhili ile âlem-i hârici arasındaki münâsebâta tevcih ederek bunlar vâsıtasıyla hâdisât-ı rûhiyyeyi suret-i umûmiyede izâha çalışıyorlardı; Son zamanda ise yeni bir şube-i tedkike tevcih-i nazar etmişlerdir. Yani hâdisât-ı rûhiyye suret-i umûmiyede tedkik olunmaktan çıkıp aynı hâdisenin muhtelif tefavütleri mütâlaa olunmaya başlamıştır. Şimdi artık hâdisâtı irâdiye, hissiye ve fikriyenin kanunları neden ibârettir diye sorulmuyor. Belki hâdisât-ı mezkûrenin ayrı ayrı ferdler, veyahut ferdlerden müteşekkil gruplarda ne suretle tecelli ettiğini ve bunların evsâf-ı mümeyyizesi neden ibâret olduğu aranıyor. İşte atılmış olan bu hatve sâyesinde bu yeni tarz tedkik ve

taharri, ulûm-ı sairenin usûllerinden epeyce ayrıldı. Ulûm ve fûnûnda ilk defa olarak umûmî olmayıp da nisbî, yani muayyen bir takım şerait tahtında câri olan hâdisâtın suret-i ilmiyyede tedkiki tecrübesine girişildiği mütâlaadan ibârettir. Eski zamandan beri bütün insânların yekdiğerinden farklı olduğu ma'lûm idi. Meselâ bir tarafta kuvvetli bir azim ve irâde sahibi adamlar; diğerk tarafta zayıf iradeli ve gevşek tabiatlı adamların mevcûd olduğu ma'lûmdur. Kezâ bazı adamların bir işe sûrat ve suhûletle karar verdikleri, diğerk bazılarının bir şeye betâetle karar verebildikleri ve mütereddidâne hareket ettikleri görülmektedir. Bundan mâ-adâ insânlar; akıllı, ahmak, civanmerd, hasis, samimi ve haşin gibi kısımlara ayrılmaktadır. Avâmın insânlar arasında mevcûd ferdî farkların iş bu tarz-ı telakkisini eski feylosoflar "*mebhas-i emzice*" nâmiyla ilim halinde tedvin etmişlerdir. Bunlar demevî, safravî, lenfavî ve sevdâvî mizaçlar tefrik etmişlerdir. Demeviy'ül-mizâç olanlar (*Sanguiniker*) sûrati teessür ve tehyiç ile; safravîyü'l-mizâç olanlar (*Choleriker*) intibâ'âtı uzun müddet hıfz ile; lenfaviyü'l-mizâç olanlar (*Phlegmatiker*) te'sirât ve intibââta karşı kayıtsızlık ile; sevdâviyü'l-mizâç olanlar (*Melancholiker*) bütün eşya ve kainatı bed-binâne telakki etmekle temeyyüz ederlermiş.

Secâyâ-yı beşeriyyenin veyahut tabir-i diğerk ile beşerî enmüzeçler ilminin şu mebâdisi hakikaten pek şâyân-ı dikkattir. Bunda hayat-ı ameliyyeden istihrâç edilmiş bir şemme-i hakikat mevcûdudur. Maamafih taslak tarzında yapılan böyle bir tasnif, tahlil ilminin icâbâtına kifâyet edemez. Biraz zahmetle bütün insânları bu sınıflara taksim ederek mizaçlarını tayin etmek mümkünse de emzice-i muhtelifenin hudûdlarının yekdiğerine mûlasık olmasından naşı birinden diğerkine intikal mümkün olduğu görülür. Bazı kimseleri sunûf-ı mezkûreden hiçbirine idhâl mümkün olmaz. İşbu tasnif pek umûmî olduğundan doğru değildir. Emzice-i muhtelifeden birinin evsâf ve a'râz-ı asliyyesi, bazen bir şahsın mizâcına tamamen tevâfuk eder. Fakat bunlar da âmiyane ve umûmi tavsifâtta başka bir şey değildir.

İlm-i rûhun tedkikât-ı cedidesi ilk defa olarak beşeri secâyâ veya enmüzeçler hakkında bir dereceye kadar vâzih fikirler verdi. Tedkikât-ı mezkûre her şeyden evvel bize gösterdi kibir kimsenin husûsiyet-i ahvâlini kemâl-i ciddiyetle tahkik ederken, her günkü hayâtın mahsûlü olan nokta-i nazarlara ve mefhûmlara ittiba' edemeyiz. Evvelce eski psikolojiye hâkim olan his, tasavvur, irâde, muhayyile, ihsas, şu'ûr, rûh vesaire gibi ma'rûf ve müsta'mel olan tabirleri bizim ancak bir delil-i ma'nâ olarak isti'mâl etmeğlimiz ve doğrudan doğruya bunlardan iktisâb-ı ma'rifete intizâr etmemiz lazımdır.

Meselâ tedkikât-ı cedide, bir adamın nîk-bînlik veyahut bedbinlik ile mi; alâka ve tecessüs veyahut bunun zıddıyla mı temâyüz ettiğini sormaz. Bilakis o kimsenin ma'nâ-i tammıyla tavsif ve tasvir-i seciyyesine çalışır. Meselâ biz bir adamın kuvve-i müdakkikesinin bî-karar mı (*labil*) yoksa mustakarr mı (*stabil*) olduğunu tahkike uğraşırız. Yani intibââtı sûrat ve şiddetle mi veyahut betâet ile ve daha az cehd ve gayretle mi fehm ve idrâk ettiğini tayine çalışırız. Birinci halde bulunan bir kimse ihtimal ki, birinci intibâdan sonra nazar-ı dikkatini sûrat ve suhûletle diğer bir intiba'a tevcih eder. İkinci halde bulunan bir kimse ise aynı madde üzerinde daha uzun müddet tevakkuf eder. Fakat ihtimâl ki daha derin bir intiba' hasıl eder. İşbu keyfiyeti bir misal ile izâh edelim: ilm-i terbiye mesâili ile dahi alakadar olan ilm-i rûh tecrübelerinden birisini zikredelim. Meselâ huzûrumuzda birkaç mekteb çocuğu bulunuyor. Bunlardan hangilerinin muayyen bir nev işin ifâsına muktedir olduklarını ta'yin etmek istiyoruz. Eğer çocukların kabiliyât ve havassını irâe eder evsâf ve alaim-i bahire mevcûd değilse, hazır bulunan çocukların bâlâda ta'dad olunan iki sınıftan hangisine mensûb olduklarını basit (dikkat tecrübeleri) sayesinde tayin mümkün olur. Bu bâbda gayet sade bir tecrübe yapılır. Çocukların hepsine ayrı ayrı fakat aynı ibâre ile muharrer birer parça yazı veririz. Bu ibâre arasında gördükleri faraza bütün (a,n,b) harflerini çizmelerini ihtâr ederiz. Ve bu vazifenin ifâsı için bir müddet tayin ederiz. Zaman-ı muayyenin

mürûrundan sonra vazifeleri toplarız. O zaman şu garib neticeye destres oluruz: çocukların bir takımını sûratle fakat sathî olarak çalışmışlar. Az zamanda verilen ibârenin büyük bir kısmını gözden geçirmişler. Lakin hataların adedi fazladır. Diğer kısım-ı etfâl ise az, fakat temiz işlemişler. Binaenaleyh gayet az hatâ etmişler. Diğer bir defa buna mümâsil bir vazifenin ifâsı bir saat veya daha uzun bir müddet imtidâd ettirilecek olursa yeni bir şeyi daha müşâhede ederiz. Yapılmış olan vazifeyi dikkatli muayene edecek olursak sûratle çalışan kimselerin dinlenmek üzere vakit vakit tevakkuf ettiklerini görürüz. Bu hal, iş bu grup meyânında nisbeten en güzel iş görenlerde vâki'dir. Bunlar bir işi, kısım kısım çıkarırlar, denilebilir. Bu grubun diğer efrâdı ise mütemâdiyen sûratle çalışırlar. Fakat bunların istihsâl ettikleri netice büsbütün fenâdır. Bunların aksine olarak burada da daha yavaş işleyenler daha iyi iş görürler. Bâlâ da zikri geçenler ile iş esnasında ihtiyârî olarak tevakkuf ve teneffüs edenleri mukâyese edecek olursak uzun müddet imtidâd eden bir işte mütemâdi surette çalışanların bir zaman sonra takatten kesildiklerini görürüz. Bu dahi hatâların ziyadeleşmesi ve işin kesb-i betâet etmesi gibi alâmat ile belli olur. Bunlara mukâbil sûratle fakat munkatıan çalışanlar ciyâdet ve zindegîlerini muhâfaza ederler. İşte böyle gayet basit tecrübeler vâsıtasıyla etfâlin evsâf-ı rûhiyyesinin ve ne gibi işlere yarayabileceklerinin tayini mümkün olduğu tamamen aşikârdır. İşbu netâyîç diğer kat'i ve dakik tecrübeler vâsıtasıyla da te'yid olunabilir.

Diğer bir takım tecrübeler vâsıtasıyla (dikkat)'in ve bütün fehm ve idrâk kabiliyetinin başka cihetleri tedkik olunabilir. Meselâ ziyâ veya savt intibââtı hakkında hükümler verdirebiliriz. Veyahut birbirine takriben müsâvi olan iki hattı temdit veya taksir ederek mukâyese ettirebiliriz. O zaman dahi aynı neticeye veyahut buna yakın bir neticeye destres oluruz. Sair husûsâtta da birkaç tecrübe icrâ ettikten sonra mezkûr kimsenin hangi (dikkat ve fehm) enmüzecine mensûb olabileceğine dair umûmi bir hüküm verebiliriz.

Ama bir insânın tamamen tabiat ve mizacını tavsif için böyle birkaç tecrübe ve müşâhedenin kifâyet etmeyeceği tabiidir. İnsânın mâhiyeti böyle birkaç basit faaliyet sayesinde izâh olunamaz. Fakat bu sahada ne kadar ameli çalışılarak müşâhedât cem' edilecek olursa, mâhirâne icrâ olunan bir takım tecrübeler vâsıtasıyla bir kimsenin birçok evsâf ve alâiminin tayin olunabileceği ve mezkûr kimsenin psikolojik bir tasviri yapılabileceği kanâati tevellüd eder. Maamafih bununla rûh-ı insânînin mahiyeti, küh ve hakikati hiçbir vakit izâh olunamaz. Bi't-tab' öyle derin fitratlar vardır ki, onların aşılması için ale'l-âde tecrübelerden fazla şeyler lazımdır. Herhalde tecrübe evsâf-ı şahsiyenin tayinini itmâm ve ikmâl eder. Bir adamın hayat ve muamelâtında evvelce anlaşılamayan birçok şeyleri bize izâh eder.

Ferdî farkların tetebbu'u hakkında verilen bu kısa izâhâtan sonra diğer bir makalede bunun teferruât ve tafsilâtından bahsedeceğim.

Mütercimi: müderris muavini: Ali Haydar

Tecrübî ilm-i rûh ve ilm-i terbiye müderrisi: G. Anschütz

3.2. Ruhiyatta Usul

3.2.1. Özet

Theodule Ribot, dönemin psikolojisini Fransız kamuoyuna sunan isimlerden biriydi. John Stuart Mill, Herbert Spencer, Johann Friedrich Herbart, Gustav Fechner, Hermann Lotze ve Wilhelm Wundt gibi isimlerin çalışmalarından yararlandı. Tüm pozitif bilimlerin yaptığı gibi psikolojinin de artık felsefeden ayrılması gerektiğine inanıyordu. 1885'te Sorbonne Üniversitesi'nde deneysel psikoloji dersleri vermiş,

Alfred Binet tarafından da yönetilen Sorbonne Üniversitesi deneysel psikoloji laboratuvarının kurulmasına yardımcı olmuştur.⁴⁴

Ribot'un *Ruhiyatta Usul* adlı eseri, 1916 yılında Halil Nimetullah Öztürk tarafından çevrilmiştir. Halil Nimetullah Öztürk, edebiyat ve felsefe dersleri için Maarif Nezareti tarafından Paris'e gönderilmiş, Lille ve Sorbonne'u da ziyaret etmiştir. Döndükten sonra Kabataş Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yapmış ve eğitimci kimliği ile ön plana çıkmıştır.⁴⁵

Mütercimim metnin ilk sayfasındaki dipnotunda belirttiği üzere; Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde 'Yeni İlimi Koleksiyon' adı altında yayımlanan birtakım kitaplar içerisinde 2 cilt halinde yayımlanan 'İlimlerde Usul' bulunmaktadır. Her ilmin yöntemine dair makalelerin bulunduğu bu eserde Ribot, psikolojideki yöntemler üzerine bilgi vermektedir.

Ribot'a göre ruhiyatçı, insan hallerinin nasıl doğduğundan bedende nasıl yansıtıldığına kadar geçen süreçleri incelemektedir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi psikolojinin de amaçlarına ulaşabilmek için çeşitli yöntemler geliştirmek mecburiyetinde olduğunu söyler ve bu yöntemleri kabaca 3'e ayırır: İçgözlem (dâhili müşahede/observationinterieure), dış gözlem (harici müşahede/observationexterieure) ve deney (tecrib/experimentation).

⁴⁴ Poirier, J., Clarac, F., Barbara, J. G., & Broussolle, E. (2012). Figures and Institutions of the neurological sciences in Paris from 1800 to 1950. Part IV: Psychiatry and psychology. *Revue neurologique*, 168(5), 395-396.

⁴⁵ Mustafa Müjdecı, Halil Nimetullah Öztürk ve İnkılabın Felsefesi. *ESAR Journal*, 2(3), 2021, s. 84

Dâhili müşahede denilen ve Wundt'un 'introspection' olarak bilinen yöntemi ile makalesine devam eden Ribot; bu yöntemi, basit şuur halinden ayırma noktasına değinir. İnsanın gelip geçici anlık duygudurumları vardır ancak bunları pasif bir şekilde hissetmek ile aktif bir şekilde analiz etmek arasında fark vardır. Bu farkı daha iyi açıklamak için âşık bir kişinin durumundan örnek verir. Âşık kişi kendi duygudurumunu tatminlik veya hüznün gibi duygularla yaşamaktayken herhangi bir psikoloji yöntemi kullanıyor değildir. Sadece var olan bir durumun etkilerini yaşıyordur. Diğer taraftan eğer âşık kişi, aşkın sebeplerini, artma azalma durumlarını araştırır ve kendi durumunu diğer insanların durumuyla kıyaslarsa psikolojik bir inceleme yapmış olur. Diğer bir ifadeyle; psikolojik inceleme, kişinin kendi durumu hakkında düşünüp taşınıp (teemmül/reflection) analiz etmesiyle başlayan bir süreçtir. Ribot'a göre bireydeki dâhili müşahede yani içgözlem gücünün gelişmesi için tekrar, disiplin ve düzen gereklidir.

Ribot, başta insanın kendisini doğrudan müşahade etmesinin hataya daha az sebep olacağını düşünmekle beraber buy yöntemin bazı sorunlar doğurabileceğini de farkındadır. Birincisi, kişinin kendisine dair gözlemi tarafsız olmayabilir. Auguste Comte'un bu yüzden bu yöntemi şiddetle tenkit ettiğini ve inkâr ettiğini belirtir. İçgözlemdeki bir diğer sorun, kişinin kendisini gözlemlemesi sürecinde bir anlamda zihinsel olarak ikiye bölünmesidir. Daha açık bir ifadeyle; kişi, bu yöntemde hem gözlemci hem de gözlenen olmaktadır. Ribot, örnek olarak dikkat konusunu verir. Eğer kişinin dikkat edeceği şey belli bir çaba gerektiriyorsa hem dikkat edeceği şeyi hem sürecin kendisini takip etmek psikolojik incelemenin sıhhati açısından sakıncalı olması muhtemeldir.

Makalesinin geneline bakıldığında Ribot'un psikolojinin uğraştığı şeyleri, fen bilimlerinden ayırdığı görülmektedir. Ruhیاتçının gözlemlerinin fizikçinin,

kimyacının veya biyologun –ki burada mikroskop altındaki amip örneğini verir-gözlemlerine benzemediğini, ruh hallerinin sabit şeyler olmadığını dile getirmektedir.

Ribot'a göre içgözleme karşı öne sürülen en kuvvetli argüman, kişinin hissettiği şeyleri başkasının doğrudan hissetmesinin mümkün olmadığı iddiasıdır. Herkesin sadece kendi şuurunu tahlil edebileceğini söyler ve kişinin kendi şuur sınırlarını aşmadığı için ve başkası tarafından sıhhatli analiz edilemediği için içgözlemi bilimsellikten uzak bulur.

Ribot'un bahsettiği ikinci yöntemde kişinin haricen değerlendirilmesi söz konusudur. Burada test ve anket usulünden bahsedilmektedir. Testlerin çeşitli yaş ve meslekteki kişilere yapılmasıyla kıymetinin artacağını söyleyen Ribot olumlu sonuçlar verdiğini söylese de test usulünün hafıza, çağrışım gibi alanlarda sınırlı bir şekilde etkili olduğunu iddia eder. Anketleri ise dolaylı ve doğrudan diye ikiye ayrılır. Dolaylı tetkik yönteminde bir konu seçilir ve sorular yöneltilir. Burada kullanılan araçlar; gazeteler, mecmualar ve dağıtılan kâğıtlardır ve çoğunlukla halka müracaat edilir. Halkın verdiği yanıtların kalitesine bağlı olarak konu analizinde başarıya ulaşılabilir. Bu yöntem için cevap verenlerin doğruluğu (veracite) ve salahiyetinden (competence) emin olmak gerektiğini ekliyor. Doğrudan tetkik dediği şey ise sözlü soruşturma ya da görüşme olarak adlandırılabilir. Ribot için doğrudan tetkik dolaylı tetkik yöntemine göre daha faydalıdır çünkü yüzlerce kâğıt dolduran kişiler yerine doğrudan bir kişi ile görüşmeyi içermektedir.

Ribot, psikolojinin gerçekliğe değdiği zaman ilimler arasında seçkin bir yer edineceğinden bahseder. Ruh hallerinin bedensel organizasyonun kendisiyle de ilgili olduğunu düşündüğünden psikoloji için 'kökü tabiatta, inkişafı cemiyettedir' demektedir. Burada kastettiği şey psikolojik hallerin bedende karşılığının bulunabilmesidir ama aynı zamanda psikoloji toplumla da bağlantılıdır.

Ribot'un bahsettiği üçüncü yöntem deneysel yöntemdir ve bu yöntemi 3 kısma ayırarak anlatır. Birincisi, fizyolojik hallerin doğrudan doğruya incelenmesidir. Bu noktada psikolojinin kurulmasına ilişkin bazı yorumlarda bulunur. Psikolojinin uzun yüzyıllar boyunca kendisine veri sağlayabilecek olan organik faaliyetleri incelemekten uzak kaldığını ancak bunun doğal karşılanabileceğini belirtir. Çünkü bilimsel bir disiplin olarak psikoloji, yazarın belirttiği gibi, 19. yüzyılın sonuna doğru kurulmuştur. Ribot'a göre her bilimsel disiplin kendisine bir dayanak noktası arar. Burada yine doğa bilimlerinden örnek verir ve nasıl ki sindirimin fizyolojisini anlamak için kimyaya gereksinim var ise psikolojiyi anlamak için de nörolojiye ihtiyaç vardır der. Psikolojinin, diseksiyon ve beyin üzerine yapılmış araştırmalara borçlu olduğunu; refleks, duyum, algı gibi konuların açıklanması noktasında da fizyolojiden yararlandığını belirtir. Organizmadaki salgıların uygun aletler ile ölçülebileceğini ifade eder.

Psikofizik denilen ikinci yöntem nicel belirlenimler ile hareket eder ki Ribot, bir bilimin ölçülebilirlikten yararlanma seviyesine göre saygınlık kazanacağını belirtir. Özellikle son yarım asırda psikolojik hadiselerin yoğunluk ve süresinin ölçülmesi konusunda büyük emekler verildiğini, buna yönelik bazı ekollerin ortaya çıktığını, Weber ve Fechner'in kurduğu psikofiziğin bu ekollerin başında geldiğini söylemektedir. Fizyolojik psikoloji ile karıştırılmamasını ekler ve psikofiziğin, fizyolojiden ziyade fizikte kullanılan yollardan yararlandığını belirtir. Ona göre, psikofiziğin açtığı yol, Wundt'un 1879'da psikoloji laboratuvarı kurmasıyla sonuçlanmıştır ve dünyada pek çok psikoloji laboratuvarına model olmuştur. Psikofiziğin özellikle görme, işitme, dokunma gibi duyu organları ile dikkat gibi konularla ilgilendiğini belirttikten sonra psikofizikle ilgili bölümü tekrarlanabilirlik vurgusu ile bitirir.

Üçüncü yöntem ise marazi ruhiyat yani anormal psikoloji üzerine inşa edilmiştir. Ruhi hallerdeki anormalliklerin incelenmesine dayanmaktadır. Örneğin idraklerin bozulmasıyla oluşan halüsinasyonların, hafızanın bozulması ile oluşan amnezilerin doğası, idrak ve hafızanın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Özellikle konuşma yeteneğindeki bozulmaların ruhsal bozukluğu ortaya çıkarmasındaki öneminden bahsetmektedir. Ribot, anormal psikolojisinin hipnoza borçlu olduğunu söylüyor ve hatta fizyoloğun insan bedeninin mekanizmasını ortaya çıkartması gibi, hipnoz yapan kişinin de zihnin mekanizmasını ortaya çıkarttığını iddia ediyor. Hipnoz ile kişilerin bedeninde yapay felçler ve sahte anılar yerleştirilebileceğinden söz ediyor. Hipnozun öneminden bahsederken bilinçaltı veya bilinçdışı aktivitelere erişimde etkili olmasına vurgu yapıyor. Yazının sonlarına doğru Ribot, her ruhiyatçının bütün yöntemleri kullanmaya ehil olamayacağını, ruhiyatçının kendi eğilimine göre yöntem seçmesi gerektiğini belirtiyor. Ayrıca yöntemlerden biri seçildiği zaman diğerlerinin kıymetsiz ya da bilimsellikten uzak kabul edilmemesi gerektiğinin altını çiziyor.

3.2.2. Metnin Transliterasyonu

Ruhiyatta usul⁴⁶

⁴⁶ Orijinal makale dipnotudur: Son zamanlarda Paris'te Sorbonne muallimlerinden mösyö Borel'in taht-ı nezaretinde olarak [yeni ilmi koleksiyon *Nouvelle collection scientifique*] namı altında bir takım kitaplar neşr olunmuştur ki biri de [ilimlerde usul *De la Methode dans les sciences*] ismindeki iki ciltlik eser mühimdir. Bunda her ilmin usulü o ilmin en değerli alimi yahut muallimi olan zata yazdırılmıştır. Tercüme ettiğimiz ruhiyat usulü işte o eserde *College de'France* muallimlerinden meşhur filozof mösyö Ribot tarafından yazılmış makale-i mahsusadır.

Ruhiyatın mevzu'u şuur hadisatının ilmî bir surette tettebbu'udur. Ruhیات evvel-i emirde her hadisat kümesinin diğerlerinden temayüz ettiği seciyyesini, her kümenin tenevvü'lerini; mesela ihsasat *sensations* namı altında gösterilen şuur halâtı kümesini evvela tavsif ve ihtisat *sentiments* kümesinden tefrik eylemek; sonra da her nev ihsası ayrıca tettebbu' eylemek suretiyle şuur *conscience* hadiselerini tavsif, tahlil eder ve böylece onların mahiyetlerini meydana koymayı kendisine iş edinir. Bundan başka ruhiyatçı basit halatın müterekkib haletlerden nasıl doğduğunu, hangi yolları takip ederek bu temenninin vücuda geldiğini aramaya; bu haletlerin kendi aralarındaki uzviyetin *Organisme* fizyolojik vezâifi ile, nihayet ferdin duyduğu, düşündüğü, işlediği muhiti teşkil eden maddi ve ictimâî haletlerle ruhi vetirelerin *Processus* münasebetlerini ta'yin etmeye mecburdur.

Bütün diğer ilimler gibi gayesine vasıl olmak, mümkün olan tedbir ile hadisatın karışık tenevvü'lerini kanunlara irca etmek için ruhi fiyat bir takım muhtelif yollar tutmaya mecburdur ki bunların heyet-i mecmuası onun usulünü teşkil eder. Temhidatımızın vuzuhu için ve mevzuunun kaldırmayacağı imkân tatbiki iddia etmeksizin biz bu arama yollarını atideki ünvanlar altında tettubbu' edeceğiz

1- Nefsi usul *La methode subjective* yahut dâhili müşahede *observation interieure* ki doğrudan doğruya bila-vasita olarak münhasıran ruhiyata mahsustur⁴⁷

⁴⁷ Orijinal makale dipnotudur: Subjective kelimesi enfüsi objective kelimesi afaki diye vaktiyle tercüme edilmiş ve öylece kalmıştır. Tercümeler doğru değildir. Enfüsi, afaki tabirler *Senurihim ayatina fil afaki ve fi enfusihim hatta yetebeyyene lehum ennehul hakk* ayet-i kerimesinden sufiyye tarafından iktibas edilerek tasavvuf ıstılahatı arasına girmiştir. Gerek ayeti kerimede gerek tasavvufta bunlardan maksut olan mana zevi'l-hayat olsun olmasın bütün alem-i şühuda irâs-i şümuldür. Halbuki bizim sübjektiv ve objektiv kelimelerinden anlayacağımız mana bu değildir. Felsefede sübjektivden maksat

2- Şey-i usul *La methode objective* yahut harici müşahede *observatiou exterieure* ki tetkik olunacak madde tıpkı fizikçide, kimyacıda tabiatçıda olduğu gibi ruhiyatçıya kendinden hariçten gelmiştir. Bununla beraber bunu da iki türlü yolu temyiz etmek muvafık gibi gözüktür. Biri bi'l-vasita *Directe*'dir; bu diğer insanlara hatta 'amal ve vezaif ile mücehhez olan diğer canlı mevcudata bile tatbik olunur. Diğer bi'l-vasita *Indirecte*'dir; bu da sorar, sual eder, ferdi amelde yahut müşterek, içtimai teşkilatta muayyen insandaki faaliyet-i nefsiyye *Activite mentale* eserlerini sorma ve tefsir etmekle olur.

3-Tecrib *L'e experimentation* ki ruhiyatı ulum-ı tabi'yye sırasına sokar. Bu da kezalik tabii ve adi *normal* hadisata tatbik edilmesi [asıl tecrib budur], yahut emrazın tetkike vasita olarak kullanılması [bu da marazi usuldür *Methode pathologique*] itibarıyla iki şekil altında husul bulur.

Bunlardan başka hususi birtakım usuller yahut muavin yollar vardır ki yerlerinde işaret olunacaktır.

1

Dâhili müşahede usulü yahut murakabe *instrospection* [içeriye bakmak], nefsi ve binaen aleyh tamamen ferdi *individual* olmak seciyyesine rağmen ruhun yakın en esaslı usulü ve bütün diğerlerinin zaruri *necessaire* şartı olup asırlarca zaman hemen hemen yalnız olarak bu ilimde isti'mal olunmuştur evvel-i emirde herkesin kendinde yalnız bir nefiste ve mesela müşahadede yalnız müşahidin nefsindeki hadisatı tetkik ve müşahede, objektivden maksat da o nefisten gayri nefislerde, mesela müşahidden başka olan diğer nefislerde aynı hadiseyi tetkiktir. Bu suretle bütün alem-i şühudu bu tabirle içine sıkıştırmak katiyen maksut olmadığı gibi bir ferde maksur olan manayı (enfüsi) diye tabir etmek de bi't-tab' doğru değildir.

gelif giden Şeylere karşı olan basit Őuuri *la simple conscience* ile asıl dâhiliye müşahede arasını tefrik etmek ehemmiyetlidir. Hayatının bütün avanında sıhhatli insan *homme normal* kendi ihsaslarını, ihtisaplarını, fiillerini tanır, fakat hemen hemen infiali *passive* denecek olan bu telakki, bu tanımanın hiçbir usul ile münasebet ve müşareketi yoktur. Âşık kendi ihtirasının tatmini yahut elem-i iftirak ile (alelade hal budur) ruhiyat tetkiki yapıyor değildir; fakat eğer aşkının sebepleri, onun çoğalıcı yahut azalıcı değişmeleri, uzama yahut eksilme tali'leri üzerine düşünür ve diğerleriyle mukayese ederse işte o vakit kendi ihtirası hakkında ruhi bir tetkik tasarlamış olur. Şu hâlde ruhiyat usulü kendi hakkında teemmül *reflexion* ve tahlil *Analyse* ile başlamış oluyor. Murakabe olan i'tiyat herkese müyesser değildir; bazılarında bunun yüksek derecesi bulunur, bunlar fitraten ruhiyatçı doğmuş olanlardır. Bu müşahede kudretinin tekrar *Repetition*, intizam *discipline*, tertip *Dressage* tesirleri altında çoğaldığını ve ferdin buna Şuur hasıl ettiğini görmek kolaydır; o, kendinden çok zengin bir tecrübeye muttali olur, çünkü müterekkib bir hâlet-i nefsiyyede zannettiğinden daha basit birçok unsurlar keşfedebilir; adeta temrin edilmiş bir kulak bir musiki savtında ahenkleri seçtiğı gibi. Bundan başka her günkü tecrübemiz bize bazı ademler gösterir ki hiçbir usulü takip etmiş olduklarını iddia etmeksizin hayatlarının bazı ahvalini de hesap ettikleri, duydukları Şeyleri tahayyül etmeye muktedirler.

İmdi ruhiyât kendi maddesi olan hadisatı doğrudan doğruya müşahede etmek hususiyetini arz eder, halbuki maddi ve tabii ilimlerin mevzuu alem-i harici olduğundan ya havâssı *Sens* yahut havâssının daha tevessü'ü demek olan alat ve edevat vasıtasıyla müşahede ederler. Bu nokta-i nazardan ruhiyat alem-i hariciyi kendilerine mevzu ittihaz eden ilimler üzerine bir rüçhamı haizdir, yani tettebbu ettiğı hadiseler dahili müşahede ile tanınmış olmalarından dolayı intikalde bi'n-nisbe daha serbest ve hataya daha az maruz olur.

Bununla beraber bu rüçhan ne kadar büyük olursa olsun diğer bazı noksanları hala küçülmüştür, çünkü murakabe usulü kendine mahsus birtakım müşkiller doğurur. Filhakika tam ve ilmi bir müşahede donuk, bi-taraf bir nefis ister; imdi biz kendi şuurumuzun halâtını tetebbu'a mecbur olduğumuz vakit bu bi-taraflık vaziyetini muhafaza etmek güçcedir. Kezalik murakabe usulü bazı müellifler tarafından kemal-i şiddetle tenkit edilmiş ve hatta bazıları inkâr bile etmişlerdir ki en meşhuru August Comte'tur. Her ne kadar bu itirazlar ekseriya dermiyan idiler, münakaşa idiler ve kendi kıymetlerine irca olunur ise de bunlardan başlıcalarını burada hulasa etmek la-büddür.

Aynı zamanda hem müşahedeci hem de faili olmak mümkün olmaz. 'Göz kendini göremez' hâlbuki dâhili müşahede usulü bunu icap ediyor gözükyor. Nefis kendi çalışması hakkında teemmül ederek bi'z-zarure ikiye bölünmeğe mecbur oluyor. Böylece mesela eğer dikkat *attention* işinde geçen şeyleri müşahede edersem evvel-i emirde bir şeye dikkat etmeye, sonra da dikkatin kendi vetiresine *Processus* bakmaya mecburum. Fakat eğer müşahede için olan cehd *Effort* metin ve kuvvetli olursa o tetkik edeceği mevzu' ya bozmaya yahut değiştirmeye sebep olur. O suretle ki esasen kendisi az çok calib-i dikkat olan bu ameliyye-i nefsiyye üzerine tespit edilmiş bir murakabe açık *Clair* fakat geçici *Passager* olan bir takım halat-ı nefsiyyeyi yakalayabilir. Bu eşkale *Difficulte* müşahedenin halet-i hazıra üzerine değil, belki araya vasıta karışmamış bir maziye hafızaya *Memoire* göre yapılabileceği suretiyle cevap verilir. Meydandadır ki bazı halât-ı nefsiyye vardır ki onlar mahiyetleri muktezası olarak dahili müşahedededen kaçarlar. Bir korku, bir hiddet ve bütün şiddetli heyecan haletleri, verilmiş bir kararın hemen icrası murakabenin hayta-i teshirinden hariç kalır. Fakat gayr-i müsaid olan bu hâlâtın kendileri sonradan tahlil olabilirler. Bununla beraber evvelden bilmek lazım gelir ki bilhassa bunlar diğer bir usule göre tanınırlar: diğerlerini müşahede ile dermiyan olunan itirazın bütün doğruluk ve muhikk olmasına rağmen

inkâr olunamaz ki tamamen muttasıf *Doûe* ve tamamen musahhar **Entraine** kimseler tarafından yapılmış olan murakabe tahlil usulü kadar beyyineler meydana koyuyor.

Kezalik işaret olunur ki ruhiyatçı hâlinde müşahade olunan mevzu fizikçinin, kimyacının, hayatiyatçının müşahedesine benzemez, çünkü halat-ı şuuriyye bir takım sabit *stable*, mustakarr *fixe* şeyler değildir: yalnız zamanda tertip edilmiş olarak mekânda sıralanan alem-i harici hadisatının hudud-ı muayyenesi gibi vuzuhu *Nettete* haiz değildir, ve tecrübe ile sabittir ki fikirlerin *Idees*, ihtisasların *Sentiments* mütenevvi takımları bizim şuurumuz dahilinde aynı zamanda hareket edebilirler. Mamafih işaret olunmak lazım gelir ki iki halin arasına vazolunan tekabül *Opposition* ancak nispidir eşyadaki tagayyür *Fluctuation* harici müşahede içinde kezalik mevcuttur. Mesela mikroskobun altında uzanan yahut takallus eden amip *Amibe*, hâil *Ecran* üzerine tevcih edilen tayf-ı muzi gibi pek müstesna ahvali mevzubahs etmeksizin, şüphesizdir ki şey-i harici *Objet exterieur* havâss tarafından tanındığı müddetçe dikkatin, hafızanın tahayyülün *imagination* sebat *Fixite* yahut tahavvülüne *Oscillation* bir kelime ile müşahidin o zamanki halet-i ruhiyesine tabidir. Bir amil-i şahsi *Facteur Personnel* var ki asla nazardan uzak tutmaya gelmez: Bir ilm-i mevsuk olan heyet esasen bunu çoktan beri keşfetmiştir.

En kuvvetli itiraz murakabenin ancak mahza ferdi olması hakkında vardır. Herkes kendi şuurundan başkasını tahlil edemez. Hâlât-ı ruhiyye ki ancak onu hissedenlerden başkası için kabil-i müşahade değildir, bir diğerrinin şey-i ilimlerde *Sciences Objectives* edindiğinden aksine olarak ruhiyatçının tahlilini yahut müşahedesini tahkik *Verifier* edebilmesi mümkün değildir. Bundan kezalik şu netice çıkar ki dâhili müşahade ferdi şuurun hududunu aşmaya muktedir olamaksızın ilmin icap ettiği umumiyet-i seciyyesine vasıl olabilmekten uzaktır. Eşkâl na-kâbil-i ictinaptır, ve eski zamanlarda bazı ruhiyatçıların yaptıkları gibi tamamen yalnız

murakabe usulü tutulmak iddia edileydi ruhiyat yalnız bir ferdin basit bir tarih-i hususisi olmaktan başka bir ilm olamazdı.

Bu tenkitler, bilhassa sonuncu ve unuttuğum diğerleri açıkça gösteriyor ki şey'i yollara da ihtiyaç vardır: usul ilmin bir altıdır, ilim de şey'iyyeti **Objectivite** istihdaf eder. Murakabe unsurları tahlil ve tespit eder. O, olmaksızın hiçbir şey hitam bulamaz. Hatta ruhiyatın çocukluk halinde bile ki yalnız ananın tettebbu'una hasrediyor ve diğer yollardan haberi olmuyora benzerdi, müşahedeci eşyanın icbarıyla kendi gibilerle mukayese etmek ve onlarda bir ittika aramak için kendinden çıkıyordu.

2

Bila-vasıta tesmiye ettiğimiz şey'e usul yahut harici müşahede diğerlerinde hayat-ı nefsiyenin tezahüratına tatbik olunur. Hiç kimse diğerinin şuuruna dahil olamaz; fakat kendi tecrübelerine temsilen harici delaletleri her vakit gövdenin **corps** bir vaz'ı yahut bir fiilinden ibarettir. En basit insanlar kendi gibilerde korkuyu, hiddeti, metaneti, kararsızlığı bir kelime ile infiali hâletlerini yahut faaliyet-i istidatlarını tanırlar. Söz daha hususi bir surette halat-ı zihniyyeyi **intellectuelle** tercüme eder. İşaret olunmak lazım gelir ki bu delaletlerin **Signes** tefsiri **Interpretation** ale'l-ekser o kadar sabit değildir. Çok kere görüldü ki müşahit ettiğimiz nefste kendi tarz-ı tefekkür, tarz-ı tahassüsümüzü okumak gibi bir tehlike-i mahsusa vardır.

Hatta bünye-i teşekkülleri ve suret-i tabirleri bizimkine benzeyen diğer nefisler mevzu bahs olduğu vakit biz bir nev'i şüphe ve kararsızlığa maruz kalırız, aynı remzi yahut aynı evza' ve harekât bütün insanlar da aynı hissiyatı ifade ettiğini biz ispat edemeyiz. Bu tefsir büyüklerden çocuklara ve ale'l-husus aşağı tabakadaki hayvanata inildikçe daha tehlikeli olur. O temsile istinat ediyor: müşahidin nefsiyle müşahede olunan şey arasındaki tehalüf arttıkça temsil cüz'i **Partiel** olur ve teşabühde değil tehalüfte daha zengin olur.

Bu usul zımnen kabul olunan şu mevzuya *Postulat* müstenittir: müstesna hariç olmak üzere bütün insanlardaki teşekkülât-ı ruhiyye esasen aynıdır ve her ne kadar bir faraziye olmakla beraber bu mevzua tecrübe ve efal ile tahakkuk etmiştir. O, insanları vasıta ittihaz ederek ameliiyesini yapar ve böylece bir nev adetler tayin eder ki onun altında yahut üstünde müstesna fertlerin mevkiî vardır. Fakat bunlar bile, dâhi olsun aptal olsun, hayat-ı nefsiyyenin fevkalade tenmiyesi yahut fevkalade zaafı ile ruhiyata yeni bir hisse ayırır. Mukayese usulünü gözden geçirirken biz buna avdet edeceğiz.

Velhasıl bütün usullerin icap ettiği ince tedbirler ile beraber harici müşahede ruhiyat dairesini bi-nihaye tevsi' ediyor ve bütün ilimlerin en lazım seciyyesi olan tamimi husule getiriyor.

Bununla beraber ruhiyat fizik, kimya gibi gayr-i uzvi mevcudat ilimlerine temsil edilemez. O ferdleri tettebbu' eder. Şe'niyetde umumi olarak insan yahut hayvanlar yoktur: ancak yekdiğerinden mütemayiz, biri diğeri için na-kabil-i nüfuz ferdler vardır. Umumi ruhiyat idrak, *perception* hafıza *memoire*, tahayyül *imagination*, infialiyet *affectivite* ila ahir gibi herkes için müşterek olan a'mal ve ef'ali tettebbu' eder; fakat bu ef'al ferdlere, ırklara, mekânlara, zamanlara göre değişir: İmdi onun ferdi ruhiyat ile tekemmül etmesi lazım gelir. Birkaç seneden beri mümasil meseleleri mümasil seciyyeleri tettebbu' ederek ferdi ruhiyat ile iştigale koyuldu.

İmdi artık harici müşahedenin her ferdin tam tavsifinden ibaret olduğunu kabul etmek lazım gelir mi? Asla: bu ilmi bir tercüme-i hâle, hususi bir tavsife çevirmek demek olur. Fakat verdiği ruhiyat diğeri bir yoldan, ruhi hadiselerin muntazam formüllerini yahut kanunlarını arayarak değil belki enmuzeceleleri yani nev'leri *Especies* ve tenevvü'leri *Varietes* tayin ederek umumiyet ve külliyete varabilir. Bu ruhiyatı tesis

etmek için kıymetleri münakaşaya değer iki yol tavsiye ve tatbik edildi, bunlar *Tests* 'ler⁴⁸ ve tetkik *Enquete*'ler yahut es'ile *Questionnaire*'dir.

1- *Tests* usulü [İmtihan, *Epreuve*] sıhhatli insan da onun kendisine mahsus maddi ve ruhi seciyyelerini tayin etmekten ibarettir. Bu nev'den ilk tecrübeler 1897 senesinde müttehede-i Amerika'da neşrolundu bunlar antropometri'nin *Anthropometrie* [a'za ve cevarih arasındaki nispet tedkiki] esasını teşkil eder ki biz onunla meşgul olmayacağız. Bu yolun mertebelerine göre *Tests*'ler sınıfların tenevvü'ü ve ferdlerin muhtelif kısmı ve mahiyeti hakkında büyük kıymeti haizdir. Bunlar alel-husus ihsâiyat neticelerine göre husul bulmuş ve mütenevvi' kümelerine [mütenevvi' yaşta ve muhtelif cinste talebe, çalışıcı yahut fakir sınıflar, başıboş gezenler] tatbik edilmiş olursa kıymeti artar.

Yalnız ruhi amillere herhangi bir dereceyi idhal edenleri zikretmiş olmak için gövdelere müteallik olan *Tests*'leri bir tarafa bırakıyoruz.

Hissi iktidara *Capacite sensorielle* ait tetebbuât mesela kulak için onun inceliği, kabul edebileceği testlerin hızı, bir sesin tizliğini tam tayin etmek-iktidar-ı muharrik *Capacite motrice* hakkında [kudret *Energie*, hız *Etendue*, hareketin sürati ila ahir] kabul iktidarı hakkında: mesela göz için uzunluğun, sathın en küçük farklarını görebilmek sür'at-ı nefsiyye *Rapidite mentale*'ye taalluk eden tecrübeler daha ruhidir(muhtelif tenbihatın aksül-amelleri), hafızaya, halat-ı şuuriyyenin tedâisine *Associations* dikkate, tahayyüle yahud kuvve-i ihtirâiyeye *faculte d'invention*. Bu son halat için *Tests*'lerin kıymeti o kadar çok gözükmeyebilir, çünkü bunlar o kadar basit hadiselerden ibarettir ki[mesela doğru ve makul bir tarzda kesilmiş bir cümlenin ikmalî] ondan çıkacak neticenin müterekkib ameliyyelerde doğru olacağına evvelden

⁴⁸ Orijinal makale dipnotudur: Bu İngiliz kelimesi psikologlar tarafından alındığı manaca tamamen bizim lisanımız da tercüme edilemiyor (muharrir'in Haşiyesi)

hükmedilemez. Bu ta'yinat umumiyetle psiko-fizik tarafından kullanılan üç usulden birine göre yapılmıştır: sahih ve batıl haller, orta hatalar, mümkünü'l-idrak en küçük farklar.

Bu *Tests*'ler usulü ferdi ruhiyatın tesisine ve hatta terbiye tatbikatına yarayacak şayan-ı takdir birçok neticeler verdi. Fakat müesseseleri kıymetinden daha fazla göstermek temayülünde bulunuyorlar. İmdi işaret etmek muvafik olur ki ihsaiyât ve yüzde hesapları yalnız zahiri bir kıymet-i ilmiyyeyi haizdir. Diğer taraftan hayat-ı ruhiyenin yüksek şekillerine hatta hafızaya, tedaiye, bahusus istidlalin müterekkib ameliyyelerine, tahayyülün tesisine ihtiraslara ila ahir tatbik edilmiş bu usul-i tedbir her vakit müessir değildir: bunlar çok mahduttur, alekserde kefalet-i kafiyeyi haiz olmaz sathidir, daima şe'niyete tam mutabık olarak kabul olunamaz.

2- Delil ikame edememekle beraber bana öyle geliyor ki müşahede ile tecrübenin ortasında olarak ruhî hadiselerle tatbik edilen *Enquete* tarzının menşei ingiliz felsefesidir. Galton Boni 1880'de hatta daha evvel beşeriyatın *Antropologie* muhtelif mevzularına tahsis edilmiş taharriyatta kullanılıyordu. Onun zahiri kolaylığından, istimali umumî olabileceği hakkındaki fikirden dolayı her tarafta münteşir gibidir, Amerika'da daima artan bir gayretle tenmiye hatta japonya'ya bile sirayet etti.

Bu usulde gayet farklı iki şekli ayırıyorum ki ayrı ayrı tetebbu' etmek lazım dolayısıyla tetkik *Enquete indirecte* yahut asıl es'ile *Questionnaire proprement dit* doğrudan doğruya yahut şifahi tetkik *Enquete directe ou orale*.

1- Dolayısıyla tetkik o kadar malumdur ki tavsife hacet yoktur. İnkâr olunamaz ki ilk nazarda o caziptir. Bir süjeyi almak, ona bazı sualler tevcih etmek, gazeteler, mecmualar ve hatta birçok tevzi' olunan el kâğıtları vasıtasıyla ekseriyet halka müracaat etmek. Görünüyor ki bu, usulün kavaidi icabı olarak (tecrübenin tenvi' ve temdidî)'dir. Fazla olarak mademki ruhiyatçının mevzuu fizikçinin kimyacının mevzularından daha

çok muhtelifü'l-cinstir, olabilir ki cevapların bu çokluğuyla tenevvü'lere nüfuz etmek semevi *Schematique* olan ruhiyatta güç uzaklaşılabilir tehlikeden ictinab etmek tali'i daha çok gibi gözükür. Maat-teessüf netayic bu güzel ümitlere yek-i nadir cevap veriyor, teemmül bunun esbabını kolayca keşfeder. Meydana konan mevzu'un mahiyeti ve müracaat olunan halkın hatası muvaffakiyeti husule getiremiyor.

Eğer büyük ve ehemmiyetli bir mesele intihap olunursa (şekle konma *Mise en forme*) denebilecek halden kaçır. O parçalara ayrılmak, muayyen cevapları havi olmak ve böylece muayyen tabirlere mevzu olmak için ya çok müterekkib yahut çok incedir.

Fakat büyük mevzular memnu' ise ruhiyatçı küçük mevzulara geçebilir mi? Burada haklı olarak tanımak lazım gelir ki es'ile istimali işe yaradı: işte bu tarik ile müşahede-i nefsiyye için muhtelif şahısların bütün bir adem-i kabiliyetleri keşf olundu. Her ne kadar ruhiyat nokta-i nazarından sualler, gözlerin rengi, sıkleti yahut saçlar veyahut diğer maddi bir hususiyet hakkındaki tetkik seviyesini çok geçmemekle beraber muvaffakiyet suallerin besatetine medyundur.

En nihayet bazı müşkillerde suale maruz kalan halktan ileri gelir.

İki şeyden emin olmak lazım geliyor: cevap verenlerin doğruluğu *Veracite*, onların salahiyeti *Competence*. İmdi iyice tanınmış bir halka müracaat olunmak hali müstesna olarak-Binaenaleyh bu kısım gayet mahduttur-bir gayr-i muayyenet ve her türlü vasıta-ı tetkikten mahrumiyet halinde kalınır.

2- Şifahi ve doğrudan doğruya sual bana biraz itimat veriyor. Bununla beraber bu da o kadar mahzurdan salim değil.

Evvel-i emirde o, zaruri olarak tarddir. Bu yol sual olunan sije'den, onun içtimai muhitinden, tavr-ı nefsiyyesinden *Tournure d'esprit* seciyesinden, umumi yahut hususi

hars-ı zihniyesinden kâfi derecede marifet edinmeyi icap eder. Bütün bu amillerden tegafül bizi meçhule atar.

Sonra cevapların ruhiyatçı tarafından tefsiri var. Bu bir na-kabil-i ictinab muadele-i şahsiyyedir. Bütün cehd onu asgari bir hadde indirmeye mütemayildir. Sual soranın vaziyeti münfail *Passif*, ahz *Receptive* ve en başlıca fazileti ilka olunanı kaydeder bir alete benzemiş olmaktır. Bazı şifahi tetkiklerde, iyi hareket edilmiş olmakla beraber görünür ki ruhiyatçı fazla müdahale eder ve Süje'yi bir istikamete meylettirir. Bu mahzurlara rağmen şifahi tetkik bana en doğru bir suret-i istiksa gözüktüyor.

Hulasa esile usulü adet üzerine istinad eder o, ruhiyat meselelerinde re'y-i ammin *Suffrage universel* tatbikidir ve çok kere gazetecilerin her mevzu hakkında halka irad ettikleri suallerden çok fark etmez.

Şifahi tetkik *Enquete orale* adet yerine keyfiyeti *qualite* istihdaf eder. Haklı olarak denir ki on ruhiyatçı tarafından usuli bir tarzda on kişinin tetebbu'u, imzalı imzasız yüzlerce kâğıtları doldurmadan kıyas edilemeyecek surette daha faidelidir.

Netice şudur ki tetkik muavin bir usulden başka bir şey değildir ve o, müstahak olduğu ehemmiyetli rolü tenkit etme yoluna gidilirse faideli olur. Bu da muzaaftır: tarikleri tenkit, şahitleri tenkit.

Bizim tetkik ve *tests*'ler üzerinde bu kadar ısrar edişimizin sebebi bunların son tesislerden olup ekseri kitaplarda henüz mevzubahs olmamasından dolayıdır. Burada şey i müşahede usulüne hatime vermek için bundan evvel (dolayısıyla) tesmiye ettiğim usul kaldı, çünkü onun mevzuu ya şe'n-i insanda, şahısta değil, belki nefs-i insaniyyenin tarihinin eşkâl-i muhtelifesinde tespit ettiği netayıç üzerinedir.

Ruhiyat şe'niyetin kalbinde kendini hakiki mevkiye koyduğu vakit mümtaz bir vaziyet ihraz etmiş olur. Onun kökü tabiatta, inkişafı ise cemiyettedir. Diğer taraftan o, usaresini, kuvvetini çektiği hayatiyat ilimlerine istinat eder; çünkü şuur ekseri tecelliyatında bütün uzviyyete *Organisme* ve bilhassa cümle-i asabiyyeye tabi olduğundan onlar hayat-ı ruhiyyenin zaruri şartlarıdır. Ruhiyat bir taraftan manevi *Moral* tesmiye olunan ilimlerin esasıdır, çünkü onlar da nefsin mekândaki, zamandaki tecellilerinden başka bir şey değildir. Onun bu ilimlerle münasebeti mihanikin fizik ve tabii ilimlerle olan münasebatının hemen hemen aynıdır, yani umumiyette en yüksek dereceyi ihtiva eder. Ruhiyat içtimai tenmiyede kendi kendini tanımaya, tam bir şuura ve birçok temayüllerin tatminine varır. Hâlihazırda ferdi nefsin tenmiyesinin şerait-i ictimaiyyeye tabi olduğunu, bu şeraitin tetebbu'u ruhiyata yardım ettiğini ve onun tarafından yardım olunduğunu kabulde umumiyetle ittifak edilmektedir.

Ruhiyatı ikmal eden ve onu ferdin mahsur olduğu dar hududu geçmeye müsait bulunabilen faaliyet-i insaniyyenin başlıca vücuda getirdiği şeyleri birer birer sayalım.

Max Müller diller tahaccür etmiş ruhiyatı *Psychologie Petrifiée* muhtevidir diyordu. Lehçelerin üç büyük sınıfı-bir heceli lehçeler *Monasyllabiques*, telasukî lehçeler *Agglutinantes*, tasrifî lehçeler *Aflexions* her ne kadar bu muhtelif seciyyeler sarahatle tespit olunmadan uzak olmakla beraber zihniyetin muhtelif şekilleriyle alakadardır ve bunun yalnız ırklardan olduğu doğru değildir; asli ari yahut sami olan lisanların tenevvü'ü muhtelif kavimlerin tarz-ı tahassüs ve tefekkürünü ini'kas ettirir: Sarih *precis* yahud mübhem *Vagues* vazıh *Net* yahud mütemevvic *fluide*, aklî *rationnel* yahud teheyyüci *emotionnel*.

Ale'lade manasıyla tarih, hanedanların, inkılapların, muharebelerin tarihi hususiyle hatırat ve tercüme-i hallerde-bize kusurların, ihtirasların, iştihaların halk

sahnesinde harikulade büyüdüğünü gösterir. Bunları bize kabataslak bir halde arz eder. Ten bir inkılabı izah etmek ruhiyattan bir sahife yapmaktır dedi.

Bir tarih-i edyan olmaksızın bu kadar çok olan hissiyat-ı diniyyenin tenevvü'üne ve onun derin samimiyetine nasıl nüfuz edilir? Onsuz boş ve gayr-i müsmir bir tecrid ile kanaat edilmiş olur. O halde elde edilen 'indi *Arbitraire* muharref *Tronque*, sefil *Miserable* bir ruhiyattan başka bir şey değildir.

Aynı kayd hissiyat-ı ahlakiyye içinde vardır. Hangi mektebe mensup olursa olsun ahlakçılar tekâmülü tanıttıran adetlerin *Moeurs* şeriatlerin *Legislations* siyasi ve içtimai müesseselerin ve asırların cereyanı arasında onların tenevvü'lerinin tarihi üzerine birçok tetkikat ve tefahhusat yapmışlardır.

Sanatlar tarihi olmaksızın yaratıcı tahayyülün *Imagination creatrice* kudret ve mahiyeti nasıl anlaşılır. Ale'l-husus edebiyat bir alet-i tahlil değil midir? Ve pek doğru olarak ruhiyatçı tesmiye olunan romancılar eksik değildir.

En nihayet tasavvurlar tarihi *Histoire de conceptions* denilen mefhum-ı küllilerin *Idees generales* tekâmülünü anlamak için bizzat ilimlere ihtiyaç zaruridir. Filhakika bu nokta üzerine bizi tenvir edebilecek yalnızca ferdi ve nefsi bir tahlil değildir.

Fazla ısrar etmeksizin görülüyor ki ruhiyat her tarafta ihtisad ve iktifat edecek şey buluyor. Şüphesiz tanımak lazım gelir ki burada onun usulü pek çok gayr-i sabit ve tefsiri çok kere muhakkak *Certaine* olmaktan ziyade ihtimalidir. Unutmamak lazım gelir ki artık o doğrudan doğruya insanları müşahede etmiyor, onlara görünüşü her vakit kâfi olmayan eserleri arasından vasıl oluyor.

Bütün bu mevadd-ı lazıme ulum-ı tabiiyyeyi takliden ruhiyata son zamanlarda idhal olunan mukayese usulünün istimaline cevaz veriyor hemen hemen münhasıran dâhili müşahedeye müstenit olarak kalındıkça bu usul maznun olmadı. On sekizinci

asrın nihayetlerinde *Hume* kendisinin hem tarihçi hem ruhiyatçı sıfatlarıyla hakiki *Reel* müşahhas *Concret* insanın tetebbu'una nafiz bir tahlil yapmak zevkine karar vermiş olduğu vakit şu cümleyi yazıyordu: [Yunanlıları ve Romalıları tanımak için bugünkü Fransızları ve İngilizleri tetebbu' edin, polib *Polyde* ve Tasit *Tacite* tarafından yazılmış insanlar bizim etrafımızda olanlar gibidir] bugün biz başka türlü düşünüyoruz, biz zannediyoruz ki bazı hutut-ı umumiyyeyi ihtiva eden bu mücerred tetebbu' *Etude abstraite* insanları değil insanı bildirir; biz zannederiz ki insaniyetin bütün azası bir kalıptan dökülmüş değildir ve biz en ince farklara kadar merak ederiz.

Mukayese usulünün gayesi bunları meydana koymaktır. Mesela medeni kavimler ruhiyatı karşısına kendi itikatlarına, adetlerine, müesseselerine, lisanslarına, ilcaatı galip kuvvelerinin gayr-i müsavi tekâmülüne göre teşekkül etmiş ibtidai kavimleri vazeder. Şu hâlde o, umumi ruhiyatı ikmal eden ferdi yahut müşterek ruhiyata mahsus bir tarihtir.

Mukayeseli usule esasen onun bir nevinden, bir şeklinden başka bir şey olmayan ve besateti sayesinde bu istiksa tarihinin kıymet ve mahiyetini daha iyi anlatan tekevvünî usulü *Methode genetique* raptetmelidir. Bunun mevzuu da nefsi-insaniyyenin ferdi de ve tarihte takip ettiği tenmiyenin safahat-ı muhtelifesini keşfetmek ve çizmektir. Bizim bünye-i nefsiyyemizin *Constitution mentale* bir iskelet, bir cümle-i izâm gibi sarsılmaz bir salabeti haiz olan garizelerin *Instincts*, ihtisatın *Sentiments* hatta tasavvurların *Concepts* nasıl bulunduğunu ve bi-nihaye tecrübelerden teşekkül etmiş birtakım neticeler olarak tespit edilmiş ve veraset ile nev'e ondan sonra da nev'lere nasıl intikal eylemiş olduğunu anlarız. O bize gösterir ki bu metin tabakaya hayat-ı ruhiyyenin az sabit, nim müteşekkil diğer tecellileri istinad ediyor. En nihayet daha nadir, daha gayri sabit, daha müterekkib tezahüratın fevkinde olan diğer tecellileri bize gösterir ki onların inhilali birincileri imha eder, çünkü onlar son teşekkül

edenlerdir. Bu tekevün *Genese* fikrinin ruhiyata idhali, nev'lerin arasında ferd de bat'i bir tenemmi faraziyyesinin bu tavizi -ki bir kelime ile buna cenini usul *methode embryologique* denilebilir-birçok eserlerin zuhuruna sebebiyet verdi. Otuz seneden beri çocuğun ruhiyatıyla meşgul olanlar bu tekevünî usule misal olarak gösterilebilir. Artık bundan diğerleri de kolayca işaret olunabilir.

3

Ruhiyatta tecrib *Experimentation* bütün diğer ilimlerde olduğu gibi evvelce tayin edilmiş şerait dairesinde yapılmış bir müşahededir ve bundan gaye de kendisine yabancı olan her şeyi bertaraf ederek meseleyi basitleştirmektir. Bu da üç şekilde olarak kendini gösterir.

1-Fizyolojik hadiselerin doğrudan doğruya ve bu suretle onlara mütefarik *Concomitants* olan şuur haletlerinin dolayısıyla tettebbu'u.

2-Ruhî hadiselerin doğrudan doğruya tettebbu'u.

3-Tahlil etme *Analyse*, ayırma *decomposition* tariki telakki olunan marazi iğtişaşların *Troubles morbides* tettebbu'u.

Bu üç şekil ile *Psychologie, Psychologie Physiologique, Psycho-Physique Pathologique* yeniden kısımlar rabıtadârdır.

1-Uzun asırlar ruhiyat kendisine menabi'-i vâridât temin edecek olan uzvî ef'al tettebbu'una karşı lakayt kaldı. Buna çok hayret etmeye mahal yok, zira ruhiyatın bir ilim olarak teessüsü ancak 19. asrın bidayetine doğrudur ve ruhiyatçı için yekdiğerine rabıtadâr olmayan, o kadar emniyet edilemez birtakım mezheplere *Doctrine* istinat etmekte bir menfaat yoktu. Ondan evvelki teşebbüslerin hepsi henüz mevsimsizdi, çünkü ilimlerin tenemmi ve inkişafı indî olamaz: yüksek ilimler her vakit kendilerine nokta-i istinad hizmetini görececek şeyi ararlar. Hazmın fizyolojisi kimyaya muhtaç

olduğu gibi ruhiyatta ilmü'l-a'saba *Neurologie* muhtaçtır. Tuhaf değil midir ki fizyolojistler bilmeksizin ve istemeksizin ruhiyatla da meşgul olmuş olurlar. Onların keşfiyatı fizyolojinin tevsi'inden başka bir şey değildir; onlar kendi tecrübeleriyle daha ince hadisetin istikhasına doğru gitmiş olurlar. Ruhiyatın teşrihe, cümle-i asabiyyenin tedkik-i elyafına, dimağ üzerine yapılmış tecrübelerle medyun olduğu şeyleri burada saymanın sırası değil. Yalnız ef'al-i mün'akise *Reflexes*, uzvî ihzaslar *Sensations organiques* idrakler *perceptions*, muharrikiyetler *Motricites*, hafızanın şeraiti-i maddiyesi, ihtisasât, heyecanlar, ihtiraslar *Passions*, söz ve diğer tarz ifadeler hakkında yapılmış sarîh tetebbu'ları kayd etmekle iktifa edeceğim.

Meydandadır ki bu türlü tecrübe usulü ruhiyyet *Psychologique* ile maddiyet *Physique* bu tarik ile sarf-ı müşahededden kaçabilen vetire-i nefsiyyenin en ince alaimi keşfedilebilir. Böylece cereyan demdeki, teneffüsteki, kuvve-i adaliyyedeki tenevvü'ler ve bir heyecanın muhtelif safahatına refakat eden ifrazlar gayet doğru bir surette alat ile ölçülebilir.

2-Pisiko-fizik usulü daha yüksek arzuda bulunur, çünkü o bir takım kemmî tayinlere *determinations quantitatives* temayül eder. Bir ilim ölçülebilir kemiyetler *quantites mesurables* istimal etmesi nispetinde vüsuk kazanır. Son 50 sene zarfında hadiset-ı ruhiyyenin şiddet *intensite* ve müddetini *Duree* ölçmek için büyük cehdler sarf olundu. Bu suretle birtakım mezhepler heyeti teşekkül etti ki başlıca müessesleri *Weber* ve *Fechner* olmak üzere *Psycho-physique* unvanı verilir. Geçmeden şunu işaret edelim ki ale'l-ekser pek yanlış olarak *psychologie physiologique* ile karıştırılır. O, bundan bir kısımdır. Doğru ma'naca *Psycho-physique* unvanı o takım tecrübi tetebbuâta verilir ki fizyolojinin alelade vesaiti muavenetinden ziyade fizikte tatbik edilen tariklerle yapılmıştır. Daima bunlardan gaye adede müteallik münasebetlere yahut neticelere vasıl

olur. Haklı olarak onun müesseslerine ona fazla itimat göstermelerinden, asıl tecrübelerden ziyade nazariyat neticelerine temayül etmelerinden dolayı serzeniş edilir.

Her ne olursa olsun bu teşebbüslerinden yeni bir şey çıktı. Leipzig’te **Wundt** tarafından hususi aletlerle teşhiz edilmiş ve bilhassa kemmî taharriyata **Recherches quantitatives** hasredilmiş bir laboratuvarın 1879 da tesisi oldu. Bu, küreyi arz üzerinde şimdi pek çok olan diğer yüzlerce laboratuvarlara bir model oldu. Bu laboratuvarlarda takip edilen ameliyeler pek çoktur ve muhtelif kıymettedir. işte bu usul ile tettebbu’ edilmiş başlıca mevzular: görmenin, işitmenin, lems’in ila ahir idraki için zaruri olan zaman; en basit fi’il-i ruhinin ekall-i müddeti [iki ihsas arasını tefrik] hafıza ve başlıca müddetlerin tekrar husulü [umumiyetle hatıradaki uzun olanlar taklile kısa olanları temdide meyl edilir]; dikkat ve onun tahavvülleri **Oscillations** ve nevbetleri **Intermittences** evvelce yapılmış bir tasnife göre gayet dikkatle tettebbu’ edilmiş tedai’-i havadır **Association des ideas** [ittisal **Contiguités**, teşabüh **Ressemblance**, illiyet **Causalité**, terekkübe **Complexité**, vesaireye göre] basar’ın, sem’in, lems’in bir münebbih-i hissisini **Stimulus sensoriel** tekrar harekete getirmek için lazım olan zaman [ferdi tehalüfler müstesna olmak üzere umumiyetle süje’nin birinci ihsası üzerine yahut hissettiğini işaret etmek için usule getirmeye mecbur olduğu halet-i uzvile üzerine tespit ettiği vakte göre müddet aynı olamaz]; fiil-i muhakeme müddetinin hükmün **Jugement** maddesine, ferdin bünyesine göre tehalüfü ila ahir.

Görülüyor ki tecerrübi usul büyük faideler temin ediyor ve inkâr olunamaz ki ehemmiyetde mütefavit olmakla beraber birçok mesainin husule gelmesine sebep oldu. İktisap olunan neticelerden ayrı olarak bu nefis için de ala bir intizamdır: o, tatbiki icbar, sabra i’tiyad ettirir, Acaleten yapılacak indî ta’minleri men’ eder; fakat onda taraftarlarının görmek istedikleri noksanlar, mahzurlar da vardır, yalnız onu münhasıran ruhiyat usulü görmelerine bakılırsa nevakısını unutmuş oluyorlar gözüküyor.

Böyle halat-ı şuurîyenin müddeti üzerine olan tecrübeler ki *psychometrie* unvanını alıyor, ancak bir takım orta şeyler verir. Bir sesin bir ziyanın idraki için lazım olan zamanın ekalli [saniyenin milyonda biri tahmin olunuyor] her ferd için aynı değildir. Bir nev'in kendi cinsine olan iştiraki [balina-memeli] ve buna mümasil diğer ahval gibi müterekkib bir ameliyye mevzubahs olduğu vakit birinden diğerine olan fark tezâyüd eder. Şüphesiz bu tecrübeler çok şey öğretti, başlıca haksız olarak düşünceye *Pensee* isnad olunan fevkalade süratin onda olmaması; fakat ihtihrac olunan vesait (inkâr olunamayacağı üzere) bir takım kemmî taayyünlerdir ki bu da gayet nisbi bir manadadır.

Aynı işaret psiko-fizikin teklif etmiş olduğu yegâne kâide-i umumiyye hakkında da yapılabilir, yani meşhur Weber-Fechner kanunu: tenebbühün *Excitation* logaritmesine göre ihsas tezâyüd eder. Şiddetle tenkit edilmiş ve alel-ekser tadil edilmiş olup artık bu şekil mutlakta kabul olunmuyor. Baki kalan şu ki ihsas ona sebep olan tenebbühten daha yavaş olarak çoğalır; muzaaf, müselles, murabba bir tenvir murabba'dan müsellesten, muzaaftan daha az olarak mahsustur. Kemmî taayyün ancak takribidir.

Birçok tecrübeler az çok suni *Artificielles* olmasından dolayı muahaze olunur. Laboratuvarda tettebbu' şeraiti ale'l-ekser hadise-i nefsiyyenin tabii olarak husule geldiği hayat-ı adiyye şeraitinden getirilmiş hadisât şeraitinin şe'niyette olduğu gibi tatbik edilebildiği vakit alabilir. Hâlbuki bu her vakit böyle olmuyor. Fikirlerin yekdiğerine nasıl takip ettiğini tetkik için bazı kere süje düşüncenin cereyan-ı tabi'iyyesinden pek uzak şerait altında bulundurulur. Muhtelif şeylere delalet eden kelimeler müteakiben tebliğ olunur ve derhal ilka olunan fikir ile cevap vermek lazım gelir. Fakat bu tecrübeye bir amil-i asli, hafızanın kuvvaniyetinde *Dynamisme* ehemmiyeti olan menfaat bertaraf edilir. Bu nev'den birçok batıl tecrübeler var

ihtisasata, heyecanlara, ihtiraslara taalluk eden başlıcalarıdır. Bunları canlı olarak almak, sönmeksizin ölçmek gayet güçtür: suni olarak husule getirilmiş elem, haz, heyecandan ne düşünülür?

Tecribin hakikaten ruhiyata muvafık olması için onun murakabe ile teftiş edilmiş olması lazımdır; çünkü bu olmaksızın çıkan neticeler asıl ruhiyatın değil fizyolojinin, fiziğin menfaatine olmuş olur ki çok kere de böyle oluyor. Bilmek lazım gelir ki son senelerde psiko-fizikçiler bereket versin bu hatayı anladılar ve onu izale etmeye çalışıyorlar. Onlardan biri tecribin şerait-i umumiyesi olarak şunları icmal ediyor:

Bir tecrübe en büyük bir ihtimam ile yapılmış öyle bir deneme *Essai* yahut müşahededir ki onu doğru bir surette bütün bütün başka olarak tekrar etmek mümkün olur. O, müşahedeciye müşahede ettiği müddetçe bütün bozucu tesirlerinden mücanebete, kezalik matlup olan neticelere kendi halis şekli altında vasıl olmaya yardım eder. Bizim nasıl yaptığımızı tamamen bildiğimiz vakit diğerleri de aynı yolu takip ederek bizim çıkardığımızın sahih yahut batıl, bizim alatımızın salih *Appropriees* olup olmadığına hükmeder. Tecrib müşahadenin emniyetini ve her neticenin kendi şartlarıyla olan irtibatını o suretle temin eder ki dünyanın her tarafında olan müşahedeciler aynı ruhî mesele üzerine müşahhas olarak çalışabilirler.

3- Marazi usul hem müşahadeye hem de tecrube istinat eder. Kuvvetli bir vasıta-ı istiksâ olup neticeleri zengindir. Filhakika hastalık tamamen muayyen ahval ve şerait dairesinde kendi mahiyetinden müesses, ve sıfat-ı beşerin malik olmadığı tariklerle husule gelmiş en ince bir tecridir: o, temennu'a *Inaccessible* vasıl olur. Fazla olarak eğer hastalık bizim için nefsin mehanizmesini bozmayı ve bize bu suretle muntazam işlemenin daha iyi anlaşılmasını temin etmemiş olaydı en ammi ahlakın reddettiği tecrübeler tehlikesine atılmaya kim cesaret edecekti? Bu tecrübeler katlanacak biri ve onlara tasaddi edecek bir diğeri bulunabilecek miydi? İmdi Fizyoloji ve patoloji -nefsin

olsun, gövdenin olsun-iki mütenakız olarak yekdiğeriyle tekabül etmezler, belki bir küll'ün iki kısmı gibidir.

Bu usul dimâğ ve a'sâb hastalıklarının [rahim hastalığı, nevrasteni, sar'a] cinnetin muhtelif şekillerinde ve bazı nadir yahut bozuk *Anormal* hadiselerin[tabii ve sun'i seyr fi'l-menam, şahsiyetin dağılması ve değişmesi] tettebbu'unda aynı menabi'i bulur.

Bundan başka faaliyet-i nefsiyenin bütün tecelliyyatı marazi bir şekilde tettebbu' olunabilir. İdrakler bir samlere *Hallucination*; hafıza kendi ziya'larına [ziya' hafıza *Amnesie*] tenebbühlerine *Excitations* [şiddet-i hafıza *Hypermnésie*] vehimlerine *Illusions* [butlan hafıza *Paramnesie*] götürür. İradeli kudret *Puissance volontaire* izale [fikdan-ı irade *Aboulie*] dâfiyalı temâyülât ile *Tendances impulsives* iflâc *Paralyser* olunabilir. Herkes delilerde tedâi'-i havatırın hilaf-ı ade tezahüratını *Anomalie* tanır. Mantık ve yaratıcı tahayyül ameliyyelerinin maraziyatı ihmal edilmiştir. Tahayyül âleminde marazlı *Morbide* ile sıhhatli *Sain* bazı kere na-kabil-i tefrik *Indiscernable* olduğundan bunun tettebbu'u çok güçtür: mamafih gayr-i mümkün zannetmiyorum.

Nutk ve işaret-ı ta'biriyye iğtişaşlarının tettebbu'u marazi usulün ne kadar müsmir olduğunu göstermek için en güzel misaldir. İradeli söz, işitilen kelimelerin tekrarı, yüksek sesle okuma, söylenmemiş kelimelerle yazılmış kelimelerin mukayesesi kuvvesi ile istinsah kuvvesi: bütün bunlar hepsi birden yahut diğeri salim kalarak beşi, dördü, üçü birden izale olunabilir. Artık hastalık tahlil için en güzel bir alettir diye bilir miyiz? Fazlası var o hali de *Etat normal* ta'lim eder; çünkü bu ziyâ'-ı kelâm *Aphasie* tenevvü'leri bazılarında basar hayallerinin [basarî enmuzeç *Type visuel*] diğelerinde savtı yahut muharrik hayalleri [sem'i enmuzeç *Type auditif* muharrik enmuzeç *Type moteur*] görülen galibiyetini meydana koymaya sebebiyet verdi.

Henüz marazi usulün ihtisasât *Sentiments* ile olan münasebetleri hakkında bir şey söylemedim. Hepsi marazi şekli iktisa eder; fakat o öyle bir küme ki manevi ve içtimai emniyetten dolayı yeni bir ilmin doğmasını intac etti: cinâî beşeriyât *Anthropologie criminelle* hakikaten o gövdenin teşrih ve fizyolojisinin tam bir nısfına aid olur; baki içinde ruhiyat yahut ahlak mevki'ini alır. O, mücrimleri, cinnet haddine gelmiş kimseleri tetebbu' eder; gösterir ki tabir-i amme bazı kimseler hakkında [insanlıktan hiçbir şeyleri yoktur] demekle kendini aldatmış oluyor. İhtisasasın taazzuvunda bir uzvun yahut maddi taazzuvunda bir fiilin yokluğuna benzer bazı nevakısı bulunabilir. Bunlar o nev'i mevcutlardır ki tabiat *Nature* yahut ahval ve şerait *Circonstance* onları insanlıktan çıkarmıştır. Delilerin ruhiyatı ki kümelerde *Groupes*, heyet-i mecmu'alarda *Collectivites* ihtisasâtın, ilcâatın *Impulsions* yaptığı rolleri tetebbu' eder bu kökten ayrılmış bir dal gibidir. Son zamanda bazı kıymetli eserler de kendini gösterdi.

Marazi usulün medyun olduğu çoktan beri tavsif edilmiş tenvim *Hypnotisme* tarikini hatırlamaksızın marazi usulü terk etmek doğru olmaz. Onu [manevi teşrih zî-ruh *Vivisection morale*] tesmiye etmeden korkulmaz, öyle hakiki bir tecrib ki fizyolojistin uzvi mihanizmeyi görmesi ve gözü önünde işletmesi gibi zihnî mihanizmeyi görmeyi ve gözümüzün önünde işletmeyi müsait olur. İlka ile husule getirilmiş ve teşfih edilmiş felçler, sun'i ziya'-i hafızalar, müspet ve menfi seyr fi'l-menamlar, uzun fasıla'dan fiiller ilkaatı: bütün bunlar ve diğerleri birtakım eski meseleleri yeni bir şekilde meydana koyuyor.

Fakat asıl kaydolunacak nokta-i mühimme şudur ki: bu tarik ruhiyatın henüz yazmadığımız gayr-i meş'ur yahut tahte's-şuur faaliyet *Activite Subconsciente ou inconsciente* yenilen bir kısmına nüfuz etmek için çok müessir olmasıdır.

Meydandadır ki dâhili müşahede usulü burada ya hiçbir işe yaramaz yahut aldatma işine yarar. Bu, daima büyüyen şeyi usulün istimaliyledir ki uzun müddet vazıh-ı şuura maksur kalan ruhiyat haytasını tevsi' etti ve yed-i teshirine geçebilen şeylerin hayat-ı nefisenin ancak zayıf bir kısmından ibaret olduğunu kabul etmeyi i'tiyad edindi.

Tahte'ş-şuur hakkında kabul olunan bazı re'yi ki onu alelade fizyolojik yahut namütenahi asgariyete sayruret edebilecek şuurun gayet zayıf bir derecesi mülhaza eder, bu usul meselesiyle o kadar alakadar değildir.

İmdi tenvim malum olsun meçhul olsun bizim kendimizden bir kısım olan, bizim mazimizi saklayan, bil-kuvve haiz olduğumuz temayüllerin, şuurda inkıtâ' husule getiremeyen kudretlerin hazinesi olan bu tahte'l-arz âlemi keşfedebilmek için en ala bir usuldür. O, bunlara haiz oldukları gizli tesirler hakkında faraziyyeler yahut istikrâ ile değil doğrudan doğruya vusulü müsaitdir. Bazı kimselerde tamamen unutulmuş safahat-ı hayatından bazısını ihya yahut bizzat münevvinin *Hypnotise* katiyen zannetmediği bazı hutut-ı seciyyeyi keşfedebilir.

Ruhiyattaki usullerin ta'dad-ı sabıkı adet vehmini vermemelidir. Esastaki derin tehalüflere rağmen onların hepsi daima bir tahlilden ibaret ve gayeleri de birdir. Yalnız halat-ı ruhiyyeyi mevzu ittihaz eden ruhiyat vazıhan müteayyin ve hududu sabit bir ilim olamaz denilebilir ki" gökteki yerdeki bütün eşya malum olmak haysiyetiyle ruhiyatın maddesidir" o, hayat-ı hayvaniye ve insaniyyenin en adi hadisatıyla sanatın, ilmin, dinin en yüksek yahut en mütemeddin cemiyetlerin en müterekkib tecelliyatını derç eder. İmdi meseleleri birçok tarzda ve muhtelif yollarda hücumu maruz kalabilir. Her ruhiyatçı bütün usulleri kullanmaya ehil olamaz. Elverir ki kendi istidat-ı mahsusunu takip etmiş ve iyi intihab etmiş olsun; şayan-ı teessüfdür ki bazıları yalnız bir tarikin -

o,onlara-iyi olup diğerlerinin kıymet-i ilmiyeden mahrum olduğu hurafesine dalmışlardır.

Eğer burası heyet-i mecmuası ruhiyatın usulünü tesis eden münferit usullerin tarihini yapmak yeri olsaydı arziyyatın **Geologie** tabaka tabaka tertibine mümasil olarak yekdiğeri üzerine mevzu olan müteakip kısımlarının teşekkülünü ve bunların mütefevvik bir intizamın tesiri altında olarak son zamanlarda husule geldiğini göstermek kolay olurdu. Evvel-i emirde Newton'un fiziki teda'iyenin **Associationnisme** müessesesi olan Hartley'e rehberlik etti. Son asırda hayatiyatın **Biologie** tesiri kendini gösterdi. Daha sonra sıhhat ve vüsuk endişesiyle usul laboratuvarların tecrübelerine sayruret etti. Ve hatta psiko-fizikçilerle kemmî taayyünlere meyl gösterdi. En nihayet darwinizm'in tesiri altında tekevvünü yahut tekâmül usulü **Methode genetique ou d'evolution** tarihe ve ulum-ı tabi'iyeye olduğu gibi ruhiyata da nüfuz etti. İhtimal istikbal diğer teşebbüslere de yol açacak; çünkü bu kadar istiksâ vesaitine rağmen pek çok meseleler henüz karanlıktır ve meçhule büyük bir mevki kalıyor.

26 Nisan 1916

Muharriri: T. Ribot

Mütercimi: Halil Nimetullah

3.3 Tahlil ve Tenkid: Şekip Bey'in Ruhیات Dersleri

3.3.1. Özet

1922 yılında Milli Mecmua Dergisi'nde yayımlanan 'Tahlil ve Tenkid: Şekip Bey'in Ruhیات Dersleri' adlı makale Mehmed İzzet tarafından kaleme alınmıştır. Mehmed İzzet, Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe okuyan ancak tamamlayamadan 1913 senesinde İstanbul'a dönen ve daha sonra 1919'da İstanbul Darülfunun'da felsefe tarihi öğretmenliğine atanan önemli isimlerden biridir.⁴⁹ Makale, Mustafa Şekip'in Bergson ve William James ile alakalı telif ve tercüme yazıları aracılığıyla kazandığı önemine değinerek başlamaktadır ve makalenin amacı Mustafa Şekip'in orta mektepler için yazdığı psikoloji kitabının değerlendirilmesidir.

Mehmed İzzet, memlekette ders kitabı yazma meselesi söz konusu olduğunda öncelikle tercüme mi yoksa telif mi olacağı sorusunun gündeme geldiğini söylemekte ve her iki seçenek için de düşüncelerini dile getirmektedir. Tercüme kitabın; tercüman için öncelikli sorunu, metnin aslına uygun mu yoksa memleket insanının anlayacağı tarzda mı çevrileceği meselesidir. Diğer taraftan yabancı kelimelere karşılık bulacağı Türkçe kelimeler açısından da eleştiriye maruz kalabilmektedir. Telif eser söz konusu olduğunda ise yetkin bir eser ortaya koyabilmek için, hem doğu dünyasını hem batı dünyasını birleştirebilmek gerektiğini söyler ve bunu yapabilecek kişi sayısının azlığından yakını. İzzet'e göre bunun sebebi, doğu usulüne göre yetişmiş düşünürlerin batı ilmiyle gerekli teması sağlayamaması, batı usulüne göre yetişmiş düşünürlerin ise doğu dünyasındaki, örneğin Arapça gibi, dillere hâkim olmamasıdır. Yapılması gereken Batı ve Doğu arasında mümkün olduğunca bağlantılar kurmak olmalıdır.

⁴⁹ Ufuk Bircan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Türk Düşünürü: Mehmet İzzet. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 20(2), 2018, 42-43.

Mehmed İzzet, Mustafa Şekip'in Arapça bilmediğini ve doğu dünyasındaki eserleri aslından okuyamadığını söylemekte ancak yine de yeri geldiğinde Farabi veya İbn Sina'dan yararlanmasını abes görenleri haksız bir eleştiri yapmakla suçlamaktadır. Bir telif kitap oluştururken nasıl Platon veya Kant'tan yararlanılıyorsa Farabi veya İbn Sina gibi doğu düşünürlerinden de yararlanılması gerektiğini söyleyen Mehmed İzzet'e göre, öğrenci bu şekilde ilgilendiği konunun sadece yabancı düşünürler tarafından ele alınmadığını görmüş olmaktadır.

Mehmed İzzet, Mustafa Şekip'in kitabındaki üslubu beğendiğini ancak içerik açısından eleştirdiğini çünkü çok fazla isimden yararlandığını söylemektedir. Pek tanınmamış isimlerin sıklığından yakınan İzzet'e göre, ezber sistemine dayalı lise öğretiminde bu isimler öğrencilere boş yere ezberletilecektir. Aynı kelimenin bazen iki şekilde çevrildiğini, kelimelerin çevirisinde tereddütte kalındığını da örneklerle ifade ediyor. Yine de kitabın iyi ve çağdaş kaynaklar kullanılarak ortaya çıkarılan kıymetli bir eser olduğunu ekleyerek yazısını bitiriyor.

3.3.2 Metnin Transliterasyonu

Tahlil ve Tenkid: Şekip Bey'in Ruhیات Dersleri

1324'ten sonra kitâb âlemimizde tanınmış olanlar arasında Şekip Bey de en mühim mevkilerden birini işgâl eder. Bergson'dan mülhem olan gülmek hakkındaki eseri, Bergson ve William James konferanslarının mükemmel tercümeleri, bu iki feylesof hakkındaki yazıları birçok mecmû'alarda memleketimizi alâkadâr eden muhtelif meseleler hakkında ince bir fikr-i felsefî mahsûlü olarak neşreylediği yazıları Şekip Bey'in mümtâz şahsiyetini herkese tanıttırmıştır. Fakat gariptir ki bu yazılardan hiçbirisi dârül-fünûn rûhiyât medresesinin orta mektepler için yazdığı ders kitâbı kadar matbûât sütunlarını işgal eylemedi. Bu son eser münâsebetiyle yapılan kavgalar daha kitâb tamamen basılmadan başladı; haftada ayda bir gündelik veya haftalık gazetelerde

devam etti. Henüz yatışmış gözükken bir mücadeleyi tazelemek doğru mudur? diyenlere mübaheseleri alevlendiren tarafgirlik rûhunun bende olmadığı cevâbını veririm.

Şekip Bey'in kitâbını tarafgirlikten âri olarak, bir felsefe ders kitâbının şerâitini hâiz olup olmadığını araştırarak tedkik etmeli. Böyle bir ders kitâbının câmi olması lazım gelen vasıflar hangileridir? Şekip Bey'in kitâbında bunlar var mıdır? İşte bu iki suâlin cevâbını vermeye çalışmalıyız.

Fikr-i hayâtı fakir olan memleketimizde ders kitâbından bahsolundu mu, evvela hatıra şu suâl gelir: tercüme mi olsun te'lif mi? İki şıktan her biri aleyhine söylenecek sözler var. Tercüme kitâblar, ne kadar olsa, bize yabancı kalıyor. Mütercim metn-i asliye i'tinâ etmek, yahud Türk kâri'lerin anlayacağı tarzda yazmak gibi iki usulden birini intihab için hayrette kalıyor. Ya senin tercümende ma'na yok itirazına yahud aklındaki kelime bu mu idi ya? suâline ma'rûz bulunuyor. Üslûb meselesi ber-taraf, ders kitâblarının aynen tercümesinde diğer çok mühim mahzûrlar var: doğrudan doğruya Türklerin alâkadâr olmadıkları meselelerin bi- nihâye tafsilâtını ihtivâ eden ders kitâblarından ne fâide vardır? Bil-hassa tarih ve felsefe dersleri için kitâb hazırlayanlar bu müşkilâta ma'rûzdurlar. Garbın kurûn-ı vustasına muâdil şarkın kurûn-ı vustası, garbın skolastikine mukâbil şarkın medrese-i ulûmu var. Garb kitâblarını tercüme ile kanaat eylesek bize uzak ve yabancı olanın sathi ilmine mâlik olarak bize yakın, nev'ummâ biz demek olanın câhili kalacağız.

O halde te'lif edelim! fakat bir şartla: te'lifimiz hakiki bir te'lif olmalı. Garb ilmi ile şark âlemini birleştirmeli. İmdi bunu yapabilecek kaç kişimiz var? Garbı bilenlerimiz şarkı bilmez, şarka vâkıf olanlar garba bi-gâne. Vakıa her iki tarafa ait bilgi sahipleri arasında şâyân-ı takdir bir himmetle ilimlerini diğer âleme kadar uzatmak arzusunda bulunanlar yok değil. Fakat yenilemesi güç bir müşkilât var: ilmin muhtevâsından ziyâde sûretini, kalıbını, usûlünü değiştirmek lazım. Bundan dolayı tahsiline şark usulü

ile başlamış olan ulemâmımız bir çaresini bulup da garb ilmi ile beraber garp kafasını benimseyemiyorlar. Tahsili garb nüfuzu altında olanlar ise şarkın kendine mahsûs bir kıymeti olduğunu takdir eylemeye muvaffak oldukları zaman çocukluklarında arapça ve acemceyi öğrenmemiş olduklarına müteessiftirler.

O halde başkalarının yapamadığını Şekip Bey'den istemek hakkımız değildir. Onun ve onunla beraber aynı vaziyette bulunan bizlerin elinden gelen şey şark ile garb arasında ilmimize nazaran muhakkak olsa bile, mümkün olduğu kadar geniş ve işlek, mümkün olduğu kadar muhkem köprüler kurmaktır. Fakat bu gayretimiz takdir olunmalı, yoksa bizden biraz daha genç olmak saadetine mâlik olup henüz onun kıymetini bilmeyen ve ondan istifâde edemeyenlerin yaptığı gibi ma'nâsız hücûmlar için vesile ittihâz edilmemelidir. Şekip Bey arapça bilmez, Arap feylesoflarını asıl metinlerinden okuyamaz. Fakat buna rağmen mektebler için yazdığı bir ders kitâbının bazı kısımlarını iktibâs eylediği bir Fransız müellifi Aristo'dan, Eflatundan, Kant'tan bahsederse, Şekip Bey'in bu isimlerin yanına Farabi veya İbn-i Sina'yı icâbında ilave eylemek hakkıdır. Ne diyorum? Vazifesidir. Mektebde bu der okuyacak çocuklar, bütün bu münakaşaların bu hem ızdırap ve hem inşirah verici fikr-i ta'miklerinin içinde yaşadığımız muhite yabancı birkaç garblının eseri olmadığı, bir genç liselinin bu meseleleri tedkik ederken kendi âleminde yaşadığı hissini vermek en mühim vazifesidir. Şekip Bey ömründe eserlerini okumadığı bu feylesoflardan bahsederken kendini âlim göstermek istemiş, gülünç bir tasallüfde bulunmuş demek Kant'dan bahsolunmasını tabii bulup Farabi ismini ayrı saymak azim bir haksızlıkta bulunmaktır.

Şekip Bey'in meziyetini teslim edelim: Her yazısında olduğu gibi bu ders kitâbında tatlı üslûbunun cereyanına kendimizi terk edince muhayyel bir âleme, acib isimli Alman, Fransız ve İngilizlerden mürekkebi bir muhite taşınmış olmuyoruz, felsefe düşüncelerinin bize yabancı bir hayâtın faidesiz mahsûlü olduğu zannına kapılmıyoruz.

Şekip Bey pekâlâ bize felsefenin mevzû'u bizim kendi hayâtımız, kendi ruhumuz, feylesof olmak demek "biz bize yabancı kalmamak" demek olduğunu hissettirmeye çalışıyor. Fakat tamamen muvaffak olduğunu te'min edemem. İhtimâl yabancı isimlerin ancak en meşhûrlarının zikriyle iktifâ olunsaydı meselâ Rostand gibi üçüncü derecede muharrirlerin isimleri bî-hûde yere tasrih olunmaktan içtinâb edilseydi, bazı yerlerde ilk cümlede hazmı mümkün olamayacak derecede fazla ma'lûmât verilmeseydi eser benim arzuma daha uygun olurdu.

Şekip Bey'in eserinde fazla ism-i hâs var. Bunların çoğu âlem-şumûl şöhreti olan adamlara aid değildir. Biz de câri olan fenâ tedris usûlüne nazaran liseliler bu isimleri ezberlemeye mecbur edilecekler, hatta çoğu yalnız bu isimleri ezberlemekle sınıf geçeceklerdir. Sevgili meslektaşım bu çocuklara ne kadar zahmet verdiğini düşünüyor mu? Diğer bir noktayı da kaydeylemeye mecbûrum: kitâbın içine şark hayâtının ve Türk isimlerinin icâb ettikçe karıştırılmış olmasından mütevellid memnûniyetimi biraz evvel söylemiştim. Şimdi de bu temâyülün ifrâtını görmüş olduğumu kemâl-i esfele ilave edeyim. Şekip Bey bazı muâsır Türklerin isimlerini zikrediyor. Bunlardan şöhret kazanmış ve ölmüş olanlar için diyeceğimiz yoktur. Mesela Ziya Gökalp ismine hürmet ederiz, şahsiyetinin evsâf-ı mümeyyizesinden bahsedilmiş olmasını fâideli buluruz. Fakat dogmatik kafa enmûzeci olarak gösterilen Ziya Gökalp yanında tenkidçi kafa enmûzeci olarak el-yevm yaşamakta olan lâ-ale't-ta'yin bir muallimin isminin liselilere öğretilmesi ne dereceye kadar doğrudur? Şekip Bey hepimizden iyi takdir eder ki unutulmaması için hiçbir sebep olmayan bir şahsın ismini belli etmek mektep çocuklarına bî-hude vakit kaybettirmektir.

Kitâbın muhteviyâtına gelince, bunun en iyi menba'lardan tedarik edilmiş olduğu muhakkaktır. Şekip Bey üstadâne bir tarzda muhtelif felsefe mu'allimlerinin,

asrımızın en tanınmış feylesoflarının fikirlerini toplayarak i'timada şâyân ve kıymetli bir rehber vücûda getirmiştir.

Müellifin bazı ıslâhlarda tereddüd eylediği görülüyor. Mesela *instinct* bazen sevk-i tabii bazen insiyâk oluyor. *Spontane* kelimesi gâh "kendiliğinden zahir olan" gâh tav'i ile ifade ediliyor. Tav'i kelimesini maat-teessüf diğer bazı mütefekkirlerimizde kullanıyor. Hâlbuki hem çirkin hem de yanlışdır. Bana kalırsa *spontane* kelimesinin *irreflechi* ma'nasına geldiği her yerde bilâ-teemmül demek daha münasiptir. Esasen rûhiyât derslerinde de ekseriyâ bu ma'na kastedilmektedir.

Kitâbın tertibinde, fikirlerin teselsülünde de Şekip Bey'in muvaffakiyeti görülüyor. Janne'yi veya Abel Rey'i takip eylemiş demek kolaydır. Fakat Şekip Bey gibi lazım gelen yerde Janne'yi takip eylemek, sonra münasib anda serbestisini iktisâb edip mesela Gublo gibi tanınmış bir mantıkçının fikirlerini, yahud Bergson ve William James'in mütalaâtını serd etmek ve bunu yaparken ifrâta düşmemek için insan mevzû'una tamamen hâkim olmalıdır ki müellifin bu iktidarını inkâr etmekte câiz değildir.

Hulâsa serdedilen bütün i'tirâzlara rağmen Şekip Bey'in eserini maârifimize kıymetli bir hediye addediyor ve müellifini bundan dolayı samimiyetle tebrik eyliyorum.

Mehmed İzzet

3.4. Çocuk Ruhıyatı: Ebeveyn ve Cinsiyet Terbiyesi

3.4.1. Özet

Hilmi Malik tarafından yazılan 'Çocuk Ruhıyatı: Ebeveyn ve Cinsiyet Terbiyesi' adlı makale 1926 yılında İctihad dergisinde yayımlanmıştır. Hilmi Malik, Kolombiya Üniversitesi'nden mezun olan daha çok çocuk terbiyesi ve ebeveyn eğitimi konularında

yazan bir isimdir.⁵⁰ Makalesine cinsellik terbiyesinin niçin gerekli olduğu sorusuyla başlayan Malik, Türkiye’de ve Avrupa’da binlerce ailenin mutlu olamamasını, bireylerin çocukluklarında ve gençliklerinde aile hayatıyla ilgili sağlıklı bilgi edinmemesine bağlar. Bireylerin en ufak bir evlilik fikri hâsıl olduğunda hızlıca karar vermesi veya seçim konusunda zorluk yaşaması da bununla ilgilidir. Malik’e göre; yaşadığı dönemde evliliğe ve aile kurumuna yönelik olan korkuların sebebi ekonomiden ziyade cinsellik terbiyesini alamamalarındadır.

Malik, küçük çocuğun dünyaya nasıl geldiği ile ilgili sorularına anlayabileceği dilden cevap vermek gerektiğini ve bunun ailenin görevi olduğunu; çocuğun aileden aldığı bilginin en sağlıklı bilgi olduğunu, bu bilgileri ebeveynlerden öğrenemezse ahlakını bozacak şekilde dışarıdan bilgiler edineceğini söylemektedir. Aileden öğrenilen bilginin samimiyet içerdiğini oysa bu konuyla ilgili dışarıdan alınan bilginin çocuğun saf duygularını kirletebileceğini ekler.

Malik’e göre keşif ve merak güdüsü küçük yaşlardan itibaren başlar ve çocuk ilk olarak kendi vücudunu öğrenmek için sorular sorar. Akıllı ebeveyn ve öğretmenler bu sorulara yerinde cevap verdikleri zaman, çocukta oluşan merak doğru bir şekilde tatmin edilmiş olur.

3.4.2. Metnin Transliterasyonu

Çocuk Rûhiyâtı Ebeveyn ve Cinsiyet Terbiyesi

Neden cinsiyet terbiyesine lüzûm vardır?

⁵⁰ Hüseyin Hilmi Aladağ, İnkılapsever bir Cumhuriyet Aydını: Hilmi Adnan Malik Bey (d. 1900-ö. 1972). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2016, s. 711-726.

Gayet nazik ve şimdiye kadar bahsi pek nadir geçen bu mevzû'da yazı yazmam bunun içtimâî felaketini takdir edemeyenler için bi-lüzûm-ı işgal görülmesin.

Hasta düşen bir insan o derde bir daha giriftâr olmamak için müteyakkız davranır ve müteaddid planlar tertibine ihtiyaç görür. Fakat insanların ekserisi müthiş hastalıklara düştükten ve felakete ma'rûz kaldıktan sonra bu gibi teşebbüslerde bulunurlar. Asırların öğrettiği cismî, rûhî ve içtimâî acı felaketler neticesi bizi bu mevzû'a dair beyân-ı fikir etmeye mecbur ediyor. Asırların cehalet üzerinde tevlid ettiği bu hastalıkların ve dertlerin tekerrürüne mâni' olmak için ne gibi teşebbüslerde bulunmalıyız ki yarın aynı felakete uğramayalım!

Yüzlerce ve hatta binlerce ailelerin (bizde ve Avrupa'da) mes'ûd geçinememeleri; çocukluklarında, gençliklerinde aile hayâtını teşkil eden ve yapan fennî ve sıhhî ma'lûmâtı alamamalarıdır. Netice i'tibâriyle, ya küçük bir düşünceden sonra evlenirler; veyahud hayât arkadaşlarını intihâbta kendilerini binlerce müşkilât karşısında bulurlar.

Gençlerle temâs edenler bilirler ki, onların bazıları cinsiyet hayâtına dair pek garip fikirlere mâliktirler. Bazılarına cinsiyet hayvânî, âdi ve kaba bir şeydir. Daha başkaları, cinsiyet, hayvânî şehveti izâle etmek içündür, fikrini taşırlar. Bu gibi düşünceler, fesâd, sinir ve tenâsülî hastalıkları ve fuhşiyâtı meydana getirir. Bunun en acıklı tarafı, bu gibi hastalıklı ebeveynlerden doğan sakat, âlil, hastalıklı çocuklardır. Gençliğimizi, (yalnız bizim gençliği değil, bütün dünyanın gençliğini) sarsan fuhşiyâttır. Fuhşiyâtın sebeplerini ve milletin üzerindeki te'sirlerini amik bir surette tedkik etmek ihtiyacı vardır. Fakat şimdilik bundan bahsedecek değiliz.

Bazı gençlerde cinsiyet hayâtında müşâhede edilen gayr-i meşrû' etvâr bize şunu gösteriyor: Lazım gelen ma'lûmâtı alamadıkları için bu nev'i meyiller nefislerine galebe çalıyor. Bugünkü gençlerimizde evlenmeye ve aile teşkiline karşı gördüğümüz korku vesâire hâller iktisâd, yani geçinmek meselesinden fazla lâzım olan terbiyeyi

alamadıklarındandır. Avrupa'dan ve Amerika'dan memleketimize gelen ahlâkî ve gayr-i ahlâkî filmler gösteriliyor.

Ahlâken mütezarrır olan tahsili az veyahut hiç olmayanlarda filmleri görenler içinde ne kadar çoktur! Buna dikkat edilmezse, memleketimizin vasatî âileleri ve terbiyeleri nâkıs zengin ve fakir kimselerin ahlâken sarsılacakları sinni yirmi ve daha fazla olan kimselerde gördüğümüz bu acıklı haller bize tehditkârâne meydan okuyor ve âtideki sualleri kendimize irâd etmeye davet ediyorlar:

1- Bunun vehâmetini idrâk edenler, hala işi anlamamazlıktan gelip meseleye karşı sathî ve kaçamakla mı muamele edecekler?

2- Cinsiyet alametleri ve meseleleri icrââtlarını ferdlar üzerinde hissettirecek derecede kuvvet bulmadan evvel o ferdlere onlar hakkında ma'lûmât vermek daha iyi değil mi?

Şimdi küçük çocuğa gelelim ve onun vaziyetini tedkik edelim. Küçük çocuğa cinsiyet ve tevlid hakkında verilecek ma'lûmât pek azdır. Yalnız fevkalâde meselelerde cinsiyete aid iyi adetlerin teşekkülü için husûsî terbiyeye ihtiyaç vardır. Küçük çocuğun doğrudan doğruya cinsiyete alâkası olmadığı için uzun ma'lûmâta ve terbiyeye lüzûmu yoktur. Mâ'a-mafih ebeveyn, ibtidâi ma'lûmât kabilinden çocuğunu birçok şeylerden haberdâr etmelidir. Çünkü her şeyde olduğu gibi burada da çocuğun alacağı ilk terbiyenin nev'ine göre yarınki hayâtını tanzim veyahut tahrib edecektir.

Çocuklarla meşgul olanlar bilirler ki, çocuğun cinsiyet hakkında birçok saf sualleri olur: Mesela ben nasıl doğdum, beni kim doğurdu. Sen nereden geldin? Bu nedir, şu ne yapar gibi çocuk tabiaten birçok sualler sorar ve layık menba'adan cevâb alamayınca, başka yerlere müracaat eder ve ahlak bozucu ma'lûmâtı edinir.

Vâlide muhabbetiyle ve aşkıyla çocuğa cinsiyet hakkında verilecek ma'lûmâtın te'siriyle hâric menba'alardan elde edilen ma'lûmâtın te'siri arasında pek büyük farklar vardır.

Ebeveynlerin ibtidâi bir tarzda çocuklara verecekleri ma'lûmât, muhabbet, samimiyet ulvî ve kudsi bir aşkla memzûç olacaktır. Ebeveyn ve mu'allimden hâric kalan menba'alar ise ekseriyetle fesâd ile dolu her türlü ma'lûmât ile çocukların evsâf ve pâk fikirlerini telvis etmeyeceklerine kim şüphe edebilir!?

Bununla beraber nazar-ı dikkate alınması icâb eden bazı mühim noktalar vardır: her yerde, her ilim ve fende olduğu gibi, çocuklara verilecek, gerek ebeveyn ve gerek mu'allim olsun, o hayâtın anlayan kimseler olmalıdır. Ve kâbil-i inkâr olmayan bir şey varsa, o da akıllı bir ebeveynin bu vazifeyi mu'allimden daha iyi yapabildiğidir.

Hayâtın mühim bir şu'besini teşkil eden cinsiyet hakkında çocuğa zamanı düştükçe bahsedilir ve tenvir edilir. Küçük iken henüz ma'sûm bir fikre mâlik iken, söyleyeceğini ve söylediğini bilen ebeveyn evlâdına kısa fakat doğru ma'lûmâtla hakikatden bahseder. Bu terbiye, hayâtın diğer terbiyelerinden pek farklı değildir. Burada isti'mâl edilecek metotlar, hayâtın diğer birçok şu'belerinden terbiye husûsunda kullanılan metotların hemen aynıdır. Herkesin başından geçen bu mukaddes vazifenin temellerini sağlam kurmak beşeriyetçe, milletçe, cemiyetçe ve ailece pek temenni edilen bir ameliyedir.

İkinci mühim mesele:

Ebeveynin vermeyeceği ve veremeyeceği ma'lûmâtı çocuk ekseriyetle dışarıdan alır. Çocuğun iyi ve fena menba'alardan cinsiyete ait suallerine cevâblar bulacağı kat'idir. Çocuk için hayâtın bu kısmını öğrenmek tabiatın ona bahsettiği bir meyildir. Bunun için çocuk küçük iken kendisine bu kâbil sıhhî ma'lûmâtı vermek her akıllı ebeveyn ve mu'allime düşen bir vazifedir.

Bu âmiller çocuğun üzerinde iyi bir te'sir yapabilmek için, çocuğun onlara karşı i'timâdı olmalı ve onlar da sözlerinin ve nasihatlerinin doğruluğuna kanâat etmelidir.

Yukarıda menfî ve müsbet sebeplerden mâ-adâ, ebeveynin terbiye hakkında gözeceği üçüncü mühim bir nokta vardır: Küçük çocuğa terbiye vermek büyüklerden

daha kolaydır. Sinni geçmiş bir kimseye arzu edilen terbiyeyi vermek pek güçtür. Ağaç yaş iken eğrilir. Darb-ı meseline nazaran küçük çocuğun beyni, usûlen, verilen her terbiyeyi hazmeder. Fakat birçok fikirlerle yıpranmış bir beyin böyle değildir.

Keşf ve merak insiyâkı pek küçük yaşta başlar. Küçük çocuklarda bu insiyâkın ilk zuhuru kendi vücûdunun muhtelif kısımlarını öğrenmek için sordukları suallerle başlar. Akıllı ebeveyn ve mu'allim bu suallere layıkıyla cevâb verebilirlerse, çocukta doğan ilk merak tatmin edilir ve ileride, sinni ilerledikçe ve tecrübesi fazlalaştıkça bu gibi suallerin ibtidâi kısımlarının tekerrürüne mahal kalmaz. Çocuğu muzdarip edecek şu'le, iki menba'adan aldığı muhtelif ve birbirlerinin zıttı suallere cevâblardır. Şayet ebeveyn bunların bunların fenâ ve muzır meraklarını çocuğa göstermez ve doğru cevap vermezse, çocuğun itimâdını kaybeder. Ve ona bir daha yardım etmek fırsatını elde etmesi pek güç olur. Ve hatta ondan sonra, ebeveyn ve mu'allim çocuğun suallerine pek samimi ve doğru cevâblar verseler bile, çocuklukta zuhûr eden ilk i'timâdsızlığın devamı korkusu mevcûddur.

Ekseriyetle çocuk arkadaşlarından öğrendiği hayâli hikâyeleri, ebeveyne bahsettiği hakikatten daha ehemmiyetli ve daha câzib bulur. Bu gibi hadiseler çocukların, ebeveynin ve mu'allimin hakikati söylemelerine rağmen, uzun zaman için o hakikati anlamamalarına idrâk etmemelerine sebep olur. Binaenaleyh yukarıda zikri geçen iyi ve fenâ sebeplerin tahkimi ve tahribi için küçük çocuklara rehberlik yolu küçük yaşlarıyla başlamalıdır.

Amerika Kolombiya Dârülfünûnu Fen ve Terbiye şu'besinden Me'zûn:

Çocuk Terbiye Mütihazsısı *Hilmi Malik*

3.5. Ruhiyatta Şekil Nazariyesi 1-2

3.5.1. Özet

Orhan Sadettin, Giessen Üniversitesi'nde felsefe bölümü okuyan ve 1925'te felsefe doktoru unvanını alan, daha sonra Darulfünun'da göreve başlayan bir isimdir. Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası'nın ilk sayısına 'Şekil Nazariyesi: Ruhiyatta Yeni Cereyanlar' başlığına sahip makale ile katkıda bulunmuştur.⁵¹

Orhan Sadettin, ruhi hadiselerin kişinin kendisine ait olması sebebiyle doğrudan deneyimlenebildiği vurgusunu yaparak yazıya başlar ancak hemen ardından bu durumun sorunlar çıkarabileceğini ekler. Çünkü ruh halleri diğer bilimlerin kendi nesnelileriyle kurdukları ilişkinin aksine herkes tarafından doğrudan tetkik edilemez. Bu durumu bir oduncunun odun kırma eylemi üzerinden örneklendirir. Oduncunun sabit sürede kırdığı odun sayısı yorgunluk sebebiyle azalır. İlk bakışta gözlemlenen olguya 'yorgunluk' denebilir ancak aslında tespit edilebilecek olan yapılan işteki azalmadır. Oduncu yorgunluğunu ifade eden cümleler kurabilir ancak bu, onu gözlemleyenler tarafından araştırılmaz. Böylece oduncunun yaptığı işin iki boyuta sahip olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi, odun kırma miktarındaki azalmadır ve dışarıdan gözlemlenebilir; ikincisi, oduncunun yorgunluğa dair öznel ifadesidir. Orhan Sadettin, bazı alimlerin ikinci boyutu bilimsel olmadığı gerekçesiyle dışladığını ifade eder ve yazının devamında meseleyi detaylandırmaya çalışır.

Oduncunun kırdığı odun sayısının zamanla azalması herkes tarafından tespit edilebilir ki buna 'fonksiyon mefhumları' adı verilmektedir. Oduncunun kendisi tarafından belirtilen yorgunluk ifadesi ise 'tasviri mefhumlar' olarak adlandırılmaktadır.

⁵¹ Abdurrazzak Gültekin, Cüneyt Kaya, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Felsefe Anlayışı. *Felsefe Arkivi*, (45), 2016, 1-8.

Fonksiyon mefhumları, doğa bilimlerinin nesnesi gibi nicelik, miktar, adet cinsinden ifade edilmeye müsait iken; tasviri mefhumlar, yazarın ifadesiyle, 'keyfiyet' yani niteliksel ifadeler içermektedir. Fonksiyon mefhumları ve tasviri mefhumlar arasındaki ayrımı daha iyi aktarabilmek için Psikolog Hugo Münsterberg'ten 'Bir nefse mu'ta olan şey ruhi, birkaç nefse mu'ta olabileceği tasavvur olunan şey fizikidir' cümlesini alıntılar. Konuya yaklaşım açısından psikoloji camiasının ikiye ayrıldığını belirten yazar, sadece fonksiyon mefhumlarını dikkate almayı öneren düşünürlerin olduğunu ve bunun Amerika'daki davranışçı ekol olduğunu dile getirmektedir. Buna yönelik eleştiriler getiren Sadettin, özellikle ruhi hadiselerin ortadan kaldırılmasıyla kültür, sanat, din gibi farklı alanların 'anlaşılmaz birtakım şeyler olma' durumuna düşme tehlikesine karşı uyarmaktadır. Ayrıca tasviri mefhumların göz ardı edilmesinin psikolojinin önemli bir boyutunu ihmal etmek olduğunu ve dolayısıyla psikolojinin tam anlamıyla kavranamamasıyla sonuçlanabileceğini belirtir. Yazar kendi görüşünü, ruhi hadiselerin tam anlamıyla ele alınabilmesi için fonksiyon mefhumları ve tasviri mefhumların her ikisinin de incelenmesi gerektiği olarak açıklar. Burada asıl sorun tasviri mefhumların nasıl inceleneceğidir. Tasviri mefhumların olduğu gibi kavranabildiği ya da gözlemlenirken değişime uğradığı yönünde iki durum vardır. Örneğin öfkeli bir insan, öfkesine ara vermeden kendisi üzerinde gözlemde bulunamaz. Bu gözlem sorununa yönelik iki çare önerilmiştir. Birincisi, geriye dönük gözlemdir. İkincisi ise ruhi hadiselerin gözlemlenirken değişime uğradığı yönündeki itirazın yerinde olmadığı ile ilgilidir ve bazı ruhi hadiselerin doğrudan tasvirinin olanaklı olduğunu savunur.

Orhan Sadettin derginin bir sonraki yazısında konuya ilişkin açıklamalarına devam eder. Bu yazıda özellikle Gestalt psikolojisinin ilkelerine dair verdiği örnekler ve bilgiler dikkat çekicidir. Ruhi hadiselerin gözlemci tarafından alınan vaziyete göre değişebileceğini göstermek için bir şekilden yararlanır. Bu şekil hem dikdörtgen bir

şekle eklenmiş çizgiler hem de iç içe geçmiş iki üçgen şeklinde algılanabilmektedir. Sadettin, algılamadaki bu farklılık söz konusu ise elde ettiğimiz hadiselerin nelikliğini ve gözlemcinin etkisiyle ilgilenilen şeyde bozulma oluyorsa psikoloji biliminin yapılabirliğini sorgular. Bu sorulara verilecek cevaplarla Gestalt psikolojisinin açıklamasını yapacağını söyleyen Sadettin, Gestalt psikolojisinin zaten bu tarz sorulara cevap verme ihtiyacına yönelik ortaya çıktığından bahseder. Psikolojinin sadece duyum üzerine inşa edilmesi yönünde fikir beyan edenlerin temeli bu sorularla sarsılmaktadır çünkü sabit olduğu kabul edilen duyuların, ele alınan nesnede bir değişiklik olmamasına rağmen, değişebileceği görülebilmektedir. Bu noktada bir itiraza yer vermektedir. İtiraza göre, değiştiği düşünülen şey idraklerdir ve idrakler sabit duyulara bağlıdır. Bu itiraz; uyarım ve idrak arasına duyuların yerleştirilmesi demektir ki böyle bir durumda duyuların hiçbir önemlerinin kalmayacağını düşünerek itirazı yersiz bulur.

Sadettin, ruhi hadiselerin duyulardan ibaret olmadığı yönündeki görüşünü tavuklarla deney yapan Wolfgang Köhler'den yararlanarak anlatmaya çalışır. Bu deney iki aşamalıdır ve ilk aşamada tavuk açık ve koyu olan iki renk arasından koyu rengi seçtiğinde yem ile ödüllendirilir ve böylece koyu olanı seçmesi yönünde eğitim verilmiş olur. İkinci aşamada ise, ilk aşamada kullanılan koyu renk ile daha koyu bir üçüncü renk kullanılır. Burada hayvanın öğrendiği şeyin mutlak bir uyarana yani rengin kendisiyle mi bağlantılı olduğu yoksa 'daha koyu olan' diye ilkeye bağlı bir öğrenme mi gerçekleştirdiği araştırılmaktadır. İlk aşamada koyu olan renk yem ile ödüllendirilmesine rağmen ikinci aşamaya geçildiğinde ilk defa gördüğü ve doğal olarak ödülle hiçbir şekilde ilişkilendirilmeyen daha koyu olan rengi daha fazla seçtiği görülmüştür. İki aşamanın tamamından çıkarılan sonuç, hayvanın mutlak bir uyarana (ödüllendirilen renk) değil de karşılaştırma sonucunda daha koyunun ödüllendirildiğine dair bir ilkeyi öğrenmiş olduğudur. Deney, uyarıyı ön plana çıkaran davranışçı modelin

güvenilirliğini sarsmaktadır ki Orhan Sadettin de yazısında bunu vurgular. Devamında psikoloji için esas vazifenin ilk yazıda ayrımını yaptığı fonksiyon mefhumları ve tasviri mefhumlar arasındaki ilişkilerini araştırmak olduğunu söyler. Köhler'in tavuklarla ilgili yaptığı deney bağlamında açıklanacak olursa, psikolojik hadiseleri açıklamak için 'zemin'in önemini ön plana çıkarır. Normalde duyulan bir sesin ortamdaki gürültünün artmasıyla duyulmayışıyla ilgili başka bir örnek de verir. Yazının sonunda ise Gestalt psikolojisinin duyular yerine şekil-zemin ilişkisini ön plana çıkardığını belirtmektedir.

3.5.2. Metinlerin Transliterasyonu

Şekil Nazariyesi

Ruhîyatta yeni cereyanlar

Ruhî hadiseler kendimize en yakın ve bilâ-vasıta meş'ur ve bizim olanlar diye tarif olunabilir. Maamafih ruhî hadise tesmiye ettiğimiz mevzuların bir hususiyeti vardır ki bu da ruhîyat ilmini tespit ederken müşkilat çıkarmaya meyyalıdır. Alelumum bir ruhî hadise ilmi bir surette tetkik olunabilmek için müşahedesi diğer ilimlerde olduğu gibi herkes tarafından murâkabe edilir bir şey değildir. Yani öyle bir takım esasi ruhî hadiseler vardır ki bunlar herkes tarafından murâkabe edilemez. Mesela bir odun yarıcını nazar-ı itibara alalım: tembellik eseri göstermeden ve gayreti sabit kalmak üzere odun yarıyor. Bu adamın her dakika zarfında yardığı odunları tespit ederim ve görürüm ki zamanla yardığı odun miktarı azalıyor. Bu hadiseye yani gördüğü işin azalmasına yorgunluk derim ve böylece yorgunluk gibi bir hadiseyi tespit ederim diyebilirim. Meseleyi daha ince tetkik edecek olursak görürüz ki tespit ettiğimiz şey her dakika zarfındaki mesainin tenakusudur ve tenakusla muvâzi gittiğini iddia ettiğimiz yorgunluk "keyfiyeti" değildir. Çünkü aynı hali bir (otomat)'da tespit edebilirdim. Odun yarıcı bizim tespit edebileceğimiz mesainin tenakusundan ma-ada "başladığım zaman kolay idi, sonra güçleşti" veyahut "başladığım zaman kendimi zinde hissediyordum şimdi

yorgunum” gibi birtakım ifadelerde bulunabilir. Görülüyor ki bu ifadeler yalnız odunu yaran o muayyen adam tarafından yapılabilir ve binaenaleyh diğer bir kimse tarafından murâkabe edilemez hâlbuki bir hadisenin bir şahsa münhasır kalması ve umumiyetle murakabe olunamaması yani cüzi, ferdi olması ilmi olamamasını intâc eder. Ruhîyat böyle bir vaziyette kalınca, meseleyi hal için, ruhî hadisenin ferde ait olan kısmını ilmi tetkikattan hariç addeden âlimler olmuştur. Bu meseleyi biraz ta'mik edelim:

Misalde gördüğümüz vecihle odun yaran adamın yorgunluk dediğimiz ruhî hadisenin iki cepheden görülmesi mümkündür. Evvela: her dakika zarfında mesainin tenakusu herkes tarafından murakabe edilebilir bir hadisedir yani başka bir tabirle hariçten görülen bir tarz-ı harekettir. İşte bu tarz-ı hareketler hakkındaki mefhumlarımıza “*fonksiyon mefhumları*” diyeceğiz. Fonksiyon mefhumları vasıtasıyla tespit olunabilecek tarz-ı hareketlerdir. Fonksiyon mefhumları o mefhumlardır ki onların muayyen bir hadiseye kabil-i tatbik olup olamayacağına dair, o hadise hakkında delillere malik olan herkes tarafından karar verilebilmelidir. Bu nev' mefhumlar ulûm-ı tabi'iyeye mefhumlarıyla hem cinstir.

Saniyen odun yaranın yalnız kendisinin ifade edebileceği cephe vardır. Onun ifadesinin yerine kâim olacak hiçbir şey mevcut değildir. O adam tarafından serdedilen ifade, asıl ruhî hadisenin yani “keyfiyyetin” mümessilidir. Keyfiyyetleri tespit eden mefhumlara “*tasviri mefhumlar*” diyeceğiz. Bu nev' mefhumlar ruhî hâdisenin iç cephesiyle alakadar olduğundan ve doğrudan bir “keyfiyyeti” temsil ettiğinden ruhîyyatı azami surette alakadar eder; çünkü fonksiyon mefhumları ulûm-ı tabi'iyeye mefhumları oldukları için daima yalnız kemiyet, miktar ve adetleri tespit edeceklerdir; hâlbuki esası şuur hadiselerine has olan sıfatları, yani bir kişi tarafından mümkün olan ifadeleri ve ruhî keyfiyyetleri muhtevi olacaktır. Demek oluyor ki tasviri mefhumlar “keyfiyyetin” müşahedesine ait mefhumlardır. Ulum-ı tabi'iyede bu nev mefhumlar yoktur. Ulûm-i

tabi'iyede müşahede, fonksiyon mefhumları vasıtasıyla olur. Ruhîyatı mevzu'u itibariyle ulûm-ı tabi'iyeden tefrik eden esas vasf, tasvirî mefhumların temsil ettiği keyfiyetlerdir. Bundan dolayı "*Hugo Münsterberg*"; "bir nefse mu'ta olan şey ruhî, birkaç nefse mu'ta olabileceği tasavvur olunan şey ise fizikidir" diyor. Bundan anlaşılacağı vecihle ruhî hadiselerin evsâf-ı mümeyyizesi tasvirî mefhumlarla tespit edeceğimiz keyfiyetlerdir.

Tasvirî mefhumlarla fonksiyon mefhumları diye tefrik ettiğimiz iki nev' mefhumun hangisinin ruhîyata esas olması lazım geleceği hakkında ruhîyat âlimlerinin aldığı cepheleri de ikiye ayırmış olduk. Yukarıda ruhîyatın yalnız fonksiyon mefhumları vasıtasıyla çalışmasını talep eden âlimler olduğunu söylemiş idim. Bu fikri en saf şekilde güdenler Amerika'da kendilerine *Behaviorists* namını veren âlimlerdir. Bunların fikirlerine nazaran ruhîyat yalnız hayvanatın tarz-ı hareketlerini tespit edebilir. Binaenaleyh "*Animal Behavior*" hayvanların tarz-ı hareketi ilmidir. Çünkü ulûm-i tabi'iyedeki müşahade usulüyle yani fonksiyon mefhumlarıyla tarz-ı hareketten maada bir şey tespit ettiğimizi farz ediyorsak yanılıyorz. Karşımdaki adamın müteessir olmasını tespit etmek yalnız o kimsenin gözündeki yaşları tespittir. Bu da hiçbir zaman o adamın müteessir olduğunu göstermez. Müteessir olduğunu istidlâl ettiğim kimse müteessir olmadan gözyaşını meydana getirebilir. Mesela bir miktar soğan bu işi çok güzel görebilir. Misaldeki oduncunun mesaisinin tenakusu nispetinde kendisinin yorgunluk duyduğunu bizce nasıl malum olabilir? Katiyetle bildiğimiz, yalnız fonksiyon mefhumlarıyla tespit ettiğimiz tenakustur. Buna mukabil şöyle diyeceğiz: evet "keyfiyet" müşahadesi olmadığı zaman şuûr'un mevcudiyetine hükmetmek mümkün değildir. Maamafih öyle tarz-ı hareketler vardır ki aynı gibi gözüktüğü halde yalnız onlara muvâzi giden keyfiyetlerin başkalığı dolayısıyla tefrik olunabilir.

Mesela otomatik bir hareketle tamamıyla şuurî olarak yapılan diğer bir hareket, hariçten müşahede edene aynı gibi gözüktür. Sonra haricen başka gözüken birtakım hareketler şuur keyfiyetinin müsâviliği dolayısıyla müşâbih olabilirler. Böyle vaziyetlerde “keyfiyet” idrakinden sarf-ı nazar edecek olursak yanlış istidlâllerde bulunacağımız bedihîdir.

Sonra keyfiyet idrakini kaldırdığımız takdirde ruhî âlemi kaldırmış olacağız ve hars, san’at, din o zaman bizim için anlaşılmaz birtakım şeyler olacaktır. Aynı zamanda keyfiyetlerin tedkikini ilimden çıkarmak ruhî hadisenin en mühim cephesini ihmal etmek olacaktır. Bu usuldeki ruhîyat ruhî hadiseyi tamamıyla kavrayamayacaktır.

Biz ise bundan dolayı ruhî hadisenin tamamıyla tetkiki için iki cepheden mütaalasını ve bu muhtelif görüşlerin birbirine uymasını talep edeceğiz.

Şimdi soracağımız ilk soru: “keyfiyet” idraki nasıl olur? Ne gibi şerâite mütevakıftır? “Her ilmi idrak ve müşahade, mevzu’unu olduğu gibi kavramak ister. Keyfiyet idrakinin ruhîyat âleminin idraki ile müsâvi addedilerek şöyle bir mütearife vaz olunmuştur:” keyfiyet” idraki ruhî mu’tiyâtı hakikatte olduğu gibi kavrar (düstur 1). Buna mukabil müşahadenin mu’tiyâtı değiştirebileceği kanaati hâsıl olmuş ve keyfiyet idrakinin tahlili bir tetkik olduğu nazar-ı itibara alınarak mu’tiyâtı değiştireceği ileri sürülmüştür (düstur 2). İşte bu iki zıt düstur Koftka’ya nazaran bugüne kadar hallolunmamıştır. Acaba ruhî hadiseler müşahade edildikleri esnada oldukları gibi idrak olunurlar mı, yoksa biz onları müşahade ederken yani tahlil neticesinde değiştirir miyiz?

Her ruhîyat âlemi tarafından kabul olunmuş birtakım hadiseler vardır ki bunların müşahade neticesinde tahavvülü teslim edilmiştir. Mesela öfkeli olduğum esnada öfkemi ihlal etmeden müşahade edemem. Maamafih bu iddiayı da ikinci düsturun elinden kurtarmak için iki çare aranmıştır:

1-Böyle bir hadise karşısında bilâ-vasıta keyfiyet idraki yerine geriye müteveccih keyfiyet idraki kaim olmalıdır. (Mill) tarafından bulunan bu çare umumiyetle kabul olunmuştur.

2-Geriye müteveccih keyfiyet idraki yegâne çare değildir ve birçok hadiseler bilâ-vasıta kabil-i tasvir olduklarından bu itiraz onlar için mer'î değildir diyorlar. İşte bunlar (Erzwungene icbar ile yapılan) (icbâri) ruhî hadiseler, yani keyfiyet idraki maksadıyla hasıl olanlardır. Bunlara nispetle ruhî hadiselerde müşahade esnasında vaki olan tahavvül tespit olunmalıdır.

Müşahade olunan tabii bir surette ceryan eden hadiselerde icbâri hadiselere nispetle birtakım tahavvüller filhakika tespit olunmuştur. Müshahedenin tesiri, hadise'nin ceryanına yani birbirini takip eden unsurlara ait olduğu, bir unsurun müşahadesi onu takip eden hadiseleri tahrip ettiği tespit olunmuştur. Maamafih tetkik olunan unsurlar dahi tahavvül edebilirse de bunlar vuzuh derecesinin tahavvülü olduğundan şayan-ı ehemmiyet addolunmaz. Bu nokta-i nazara göre müşahade, münferit keyfiyette veyahut mu'zil bir hadisenin son unsuruna ait olduğu zaman hadiselerin olduğu gibi tespitini ihlal edemez.

Yalnız ayrıca nazar-ı itibara alınması lazım gelen bir şey vardır ki o da müşahade tam bir ruhî hadiseye ait olduğu zaman hadisenin ceryanındaki tabiiliğin tahribidir. Şimdi bu nokta-i nazarın (yani ikinci düsturu nefyeden IIN⁵² düsturunun) tecrübî istinadgahlarını araştıralım. Geriye müteveccih keyfiyet idraki yalnız enfüsî kanaati ve tahkike *Verificantor* istinat edebilir. Yalnız keyfiyet idrakinin mümkün olduğu yerlerde çıkacak neticeler, teyit ve tevsik olunamaz. Tahkik ise burada kuvvetli bir delil değildir. Maamafih bila-vasıta keyfiyet idrakinde vaziyet daha müsait gibi gözüküyor. Bir rengi, şekli, savtı, mu'ta olduğu esnada, idrak nokta-i nazarından tetkik

⁵² Ne kastedildiği anlaşılamadı.

eder ve kavrayabilirim. İşte bu hallerde tasvirin ruhî hadiseyi olduğu gibi kavradığı her türlü şüpheden âridir. Fakat bu neticeyi kabul etmekle mesele henüz hallolmuş olmaz. Zira keyfiyet idrakinin mer'iyet sahası pek küçülmüş olur. Bunu anlamak için bu nokta-i nazarı şu şekilde ifade edebiliriz: Mu'ta oldukları esnada olduğu gibi kavranabilen hadiselerde “tasvir” ile” tasvir olunan” birbirine müsavidir. Demek oluyor ki olduğu gibi kavrayamayanlar bundan hariçtir ve onlar için IIN düsturunun mer'iyeti ayrıca gösterilmelidir. Maamafih bu nev' hadiseler içinde IIN'nin mer'iyeti ispat olunmuş değildir ve hatta ispat olunamaz. Şimdi tetkik ve tasvir ettiğim mavi ile demin gördüğüm ve beğendiğim kostümün mavi renginin bir olduğunu söylemek yalnız bir iddiadan ibarettir. Bu iki mu'ta arasında bir takım mühim farklar gösterebilir: ikinci mavi güzel bir surette biçilmiş ve giyen kimsenin vechine yakışan ve birçok mu'zil rabitaları izhâr eden muayyen bir teşekküldeki mavidir. Halbuki birinci mavi tecrit olunmuş ve yalnız bir mavi renkten başka bir şey değildir. Buna mukabil ikisinin de maviliği aynı olduğu iddia edilirse vereceğimiz cevap basittir. İki şeyin aynı olduğunu iddia etmek onları mukayese etmek suretiyle olabilir. Birinci mavi ile ikinciyi mukayese etmekle onların ikisini de ihtiva eden bir üçüncü mu'ta elde etmiş olurum ki bir mukayese idraki demek olan bu mu'ta diğerlerinden farklıdır. Mukayese idrakinden diğer keyfiyetler hakkında birtakım istidlallerde bulunmak ister isek bunun için faraziyelere ihtiyaç hasıl olacaktır. Bu faraziyyelerde ispat olunması lazım gelen faraziyyeyi tekrar edecektir.

Doktor Orhan Sadettin

Şekil Nazariyesi

mâ-ba'd ve son

İki mu'tî, ruhî tedkikât içinde tamamıyla müsâvîdir ve bunların mukâyesesi sûretiyle yapılan terkihi dahi, mu'tî'lerin keyfiyetini değiştiremez. Bundan çıkaracağımız

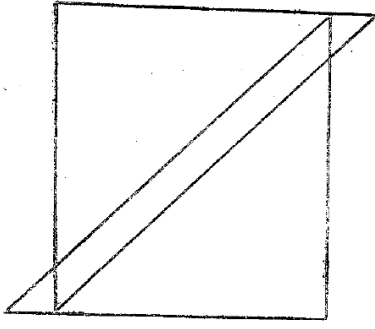
netice, rûhiyâtın şimdiye kadar IIN düstûruna istinâd ettiğidir. Ma'a-mâfih bu düstûr birçok müşkilâta karşı nasıl müdafaa olunmuştur?

Yukarıda da söylediğimiz vechile hâdiselerdeki tebeddül, yalnız bir sıfatın yani vuzûhun diğer sıfatlar sâbit kalmak üzere değişmesinden ibârettir. Bunu isbât için çok deliller gösterilmiştir. Bunlar meyânında meşhur saat misâli vardır: üçüncü darbeden itibaren farkına vardığım halde saati doğru saydım. Bunların burada münakaşası mümkün değildir; yalnız diyeceğiz ki bu misâller iddiayı isbât için kâfi delil değildir ve başka türlü de tefsir olunabilir⁵³ buraya kadar yazdıklarımızdan anlaşılacağı vechile IIN düstûru, rûhiyât ilminin mevzû'ası şeklinde tezâhür ediyor; Bunu açıkça söyleyenler de olmuştur. Fil-hakika ilmin esâs şartı gibi gözüken düstûr 1'e nazaran rûhiyâtı binâ edenler düstûr IIN'i isti'mâl etmişlerdir.

Şimdi bir parçada düstûr II'yi tedkik edelim. Bu düstûra nazaran her tedkik, mevzûda ehemmiyetli tahayyülât meydana getirir. Düstûr IIN tarafdârları da münferid hâdisâtta bazı tahavvülât olabileceğini yani istisnâî hallerin vücûdunu teslim etmişlerdir. Ma'a-mâfih bu tahavvül ekseriya şiddet ile alâkadâr gösterilir. Sonra istisnâlarla iş görmek ba-husûs esâs meselelerde doğru olamaz. Çünkü herhangi bir hâdisenin istisnâî olup olmadığını bilmek için ayrıca bir de mi'yâr olmalıdır. Bu da mümkün ise hâdiseler istisnâî olmaktan çıkar.

Düstûr II yani rûhiyâta müşâhedenin tahlili olması dolayısıyla mevzû'ları değiştireceği iddiası tecrübî sahada birçok delillere istinâd eder. Mesela muayyen bir ruhî hâdise müşâhedenin tarzına göre muhtelif şekiller alabilir. Yani hârici tenbih sâbit kalmak üzere mevzû'a karşı alınan (vaziyet *Einstellung*) ve dikkate nazaran birbirinden

⁵³ Orijinal makale dipnotudur: Bu hususta müracaat olunacak eserler Hans Cornelius: Psychologie als Erfahrungswissenschaft P.143 , Köhler unbemerkte Empfindungen; Zeitschrift f. Psychologie 66,1919

çok farklı hâdiseler zuhûr eder ki bunlar vuzuhun tahavvülü ile izâh edilemez." Rûhiyâtta yapacağım bir tecrübî o sûrette tanzim edebilirim ki, dikkatimin istikâmetine göre muayyen bir satıh üzerinde müteharrîk bir veyahûd iki mevzû' (objet)

görürüm ve bunların her biri sathın yalnız bir parçası üzerinde hareket eder⁵⁴". Bu rûhiyât tecrübelerinden çıkaracağımız netice şudur: Biz dikkatimizin vaziyetine göre burada muhtelif istikâmetlere müteveccih muhtelif hareketler görürüz. Rûhî hâdiselerin kendilerine karşı alınan vaziyete göre değişebileceğini göstermek için şöyle bir şekil tedkik edelim:

Bu şekil iki hâdiseyi temsil etmektedir: Bunlardan birisine *A* hâdisesi ve diğerine *B* hâdisesi diyebiliriz. *A* hâdisesi bir murabba'ı ve onun üzerinde bir mütevâzi'ül-ezlâ'ı gösterir, *B* hâdisesi ise birbirine geçmiş iki müsellesdir.

Bunlardan çıkacak netice iki hâdiseler arasındaki farkın *A* hâdisesinden *B* hâdisesine geçerken vâki' olan tahavvülün bir vuzûh-ı tahavvülî olarak izâh olunamayacağıdır. Mademki mevzû'da müşâhede-i tahavvülî mucib oluyor ve bu bi't-tecrübe sâbittir; Öyleyse düstûr II'yi kabul edeceğiz. Ma'a-mâfih düstûr II'yi kabul edince terettüb eden ilk vazife bunun izâhıdır.

Rûhiyâtta müşâhede, mevzû'ları tağyir eder ise elde ettiğimiz hâdiseler nelerdir? Herhangi bir idrâk ile bize mu'tî olan hâdiseler daima tağyir olunuyor ise olunuyor ise nasıl oluyor da biz rûhiyât ilmi yapabiliyoruz? Düstûr I bi'l-umûm ilmin esâsı olarak kabul olunmuştu. Şimdi düstûr I ile düstûr II kâbil-i te'lif mi? Eğer kâbil-i te'lif değil ise rûhiyât nasıl mümkün olur? Yahut kâbil-i te'lif ise ne sûrette olacaktır?

⁵⁴ Orijinal makale dipnotudur: Koffka ; Annalen der Philosophie III p.383

Bu suâllere vereceğimiz cevaplarla şekil nazariyyesini izâh etmiş olacağız. Çünkü şekil nazariyyesi rûhiyâtın esâsını sarsan bu suâllerin halli esnasında meydana gelmiştir."İhsâs" rûhiyâtının, yukarıda gösterdiğimiz meselelerin izâhı için takib ettiği sun'î terkipler bu kadar bariz misâller karşısında pek müşkil vaziyete girmiştir. Sâbit olduğu kabul olunan "ihsâslar" bu suâlleri hal için kâfi gelmiyor. Çünkü muayyen bir tenbihin mukâbili olan ihsâs görülüyor ki alacağımız vaziyete göre - tenbih sâbit kalmak üzere- değişiyor. Aynı tenbihe mukâbil muayyen bir ihsâs olmuyor. Bu netice dahi "ihsâs" rûhiyâtının faraziyesini altüst ediyor. Bu vaziyet karşısında "ihsâs" mefhûmunu rûhiyâttan ihrâc etmekten başka çare kalmamıştır.⁵⁵

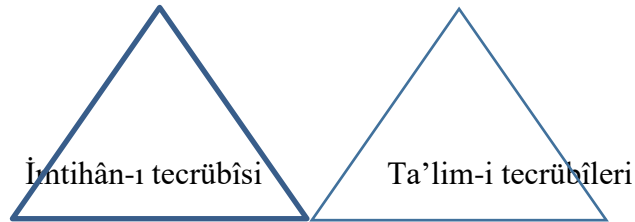
Burada belki şu sûrette yapılacak bir i'tirâz olabilir: " Tenbihe mukâbil ihsâslar vardır ve bunlar yalnız tenbihin tahavvülü ile değişebilir. Bizim değiştiklerini farz ettiğimiz şeyler idrâklerdir. İdrâkler ise sâbit ihsâsların terkiplerinden husûle gelir ve mevzû'daki tahavvül yalnız idrâklerimizi alâkadâr eder." Bu i'tirâz herhalde pek mühim bir meseleyi nazar-ı i'tibâra almıyor. İhsâs mefhûmu bu şekilde tenbihe rabtolunduğu takdirde meş'ur bir rûhî hâdiseler olmaktan çıkmıştır. Meş'ûr olmayan rûhî atomlardan şuûru bina etmek doğru olamaz. Bundan mâ-ada ihsâs mefhûmunun göreceği vazife kalmamış demektir. Çünkü tenbih ile aynı seviyede kalıyor ve bundan dolayıdır ki bütün izâh husûsundaki kıymetini kaybediyor. Bizce ma'lûm olan hâdiseler tenbih ve bu tenbih neticesinde vâki' olan idrâktir. Bunların arasında ayrıca ihsâsın bulunması hâdiseyi izâh için zaidir. Görülüyor ki bu şekildeki i'tirâz kendiliğinden ihsâsın kaldırılmasını intâç ediyor.

İhsâsları rûhiyâttan ihrâc edince yerine ne gibi bir mefhûm getireceğiz? Herhalde ihsâsların rûhî atom mahiyetlerini başka bir şekilde ifade eden mefhûmlar olmayacaktır.

⁵⁵ Orijinal makale dipnotudur: Campell, Fiktives in der Lehre von den Enpfindungen, Berlin 1915.

Çünkü ihsâs mefhûmunun en karışık cephesini bu tevlid ediyor idi. İhsâs mefhûmundan bâki kalacak nokta rûhî hâdiseyi maddeden tefrik eden vasf olacaktır. Bu da (keyfiyet *Erlebnis*) dediğimiz hassadır.

Rûhî hâdiselerin ihsâslardan mürekkebe olmadığı yani hâdiselerin en basit unsûrlarının ihsâslar olmadığını Köhler tavuklarla ve maymunlarla yaptığı intihâb ta'limleriyle isbât etmiştir. (intihâb ta'limi *Wahl-Dressur*) dediğimiz rûhiyât-ı tecrübînin esâsı şudur: bir hayvana muayyen iki gümüşi renk nüanstan birini intihâb etmeyi ta'lim ederiz. Hayvana intihâb ettirdiğimiz (+) ve intihâb etmediği de (-) dir. Hayvan buna alışınca imtihan için şimdiye kadar alıştırdığımız (+) nüansı alıkor ve yanında daima beraber bulduğumuz (-) nüansı kaldırır ve yerine (+) nüans'tan daha açık bir nüans koruz. Bu yeni nüans ne müsbet ve ne de menfidir ve onun için ta'lim yapılmamıştır. Şöyle bir resim ile kolay anlaşılabilir.

beyaz 0 gümüşi (+) gümüşi (-) gümüşi siyah

Şimdi hayvan bu yeni nüansa karşı ne yapacaktır? Herhalde alıştırdığı müsbet nüansı intihâb etmesini bekleriz.

(Köhler)'in tavuklarla yaptığı tecrib şu sûrette cereyân etmiştir: Bir tavuk bir tarafı tavuğun başı ve boynu kolayca çıkabilecek kadar büyük delikli bir kafese konur ve o deliğin önünde ufki bir tahta vardır ki tavuk oradan yem yemeye mecburdur. Bu tahtanın üzerine iki muhtelif nüansta gümüşi kâğıt üzerine aynı miktarda yem konur.

Tavuk müsbet kğıttan yediği zaman bırakılır ve menfi kğıttan yemek istediği zaman mâni' olunur. Bu tecrib böylece devam ettirilir ve müsbet kğıtlarla menfi kğıdın yeri değiştirilir. Yoksa tavuk ya sağdan veyahud soldan yemeye alışır. Tavuk tamamıyla müsbet kğıda alışıp menfiye dokunmadığı zaman - ki bunun için 400-600 tecrib lazımdır- ta'lim bitmiştir. Bundan sonra imtihna başlanır ve tavuğa istediği yerden yemesine mâni' olunmaz. Koehler'in bu şekilde dört tavukla yaptığı tecriblerin neticesi 85 imtihnın 59'unda yeni bi- taraf renk ve yalnız 26'sında müsbet renk intihâb olunmuştur.

Bundan çıkacak netice ihsâs nazariyyesinden beklediğimize uymuyor; çünkü hayvanı alıştırdığımız muayyen müsbet renk başlı başına bir tenbihin ihssı diye mevcûd olmayıp daima men' ettiğimiz diğer menfi renge nisbetle mevcûd bu tecriblerdeki intihblar o iki nüansın birbirine (*das Zueinander beider*) olan nisbetiyle taayyün ediyor. Yani rûhî hdiselerde muayyen (*şekiller Structure*) vardır ve bunlar o hâdiseyi tesbit eder. Bir gümüşü nüansı kendi başına ve diğer gümüşü nüansı da kendi başına mevcûd olmayıp bunların birbirine olan nisbeti yani (*şekli*) meş'r oluyor.

Khlerin bir çocukla yaptığı tecriblerde intihâb bila-istisn (*şekl*e göre olmuştur. ocuk al deyince daima daha açık rengi intihâb etmiştir. Burada rûhî hâdiselerin daha briz bir sûretde şekli olduğu tezâhür ediyor. Bu mislin tefsiri şekil nazariyesinin müsbet doktrinini meydana getirecektir. Tavuklarda yapılan tecrib-i ta'lim neticesinde tedi'nin evvelce kabul olunduğu vechile muayyen bir ihssa müstenid olmadığını gösteriyor. Çünkü ihsâs nazariyesine göre muayyen bir tenbihin ona mukâbil bir ihssı vardır; işte o ihsâs daima beraber bulunduğu tenbih zuhûr edince- diğer rûhî hâdiseler nazar-ı i'tibâra alınmaksızın, çünkü ihsâslar müstakil, basit ve kendi kendilerine mümkün olan vakıalar diye ta'rif olunur- meydana gelir. Ma'a-mâfih çevresinde bulunan diğer rûhî hâdiseler te'sir ederse de mhiyetini değiştirecek

iktidarda değildir deniyor idi. Tavuklarla yapılan tecrib-i müsbet rengin başlı başına yani yanında bulunan menfî renkten müstakil olarak te'sir etmediğini gösterir. Çünkü müsbet renk müstakil olmuş olsa idi yani yanında bulunan rengin müsbet nüansa te'siri olmamış olsa idi, tavuğun alıştığı yani tedâi'inin takviye ettiği müsbet nüansı intihâb etmesi lazım gelirdi. Hâlbuki intihâb neticesi bize şunu ifade ediyor: müsbet renk başlı başına mevcûd değil idi. Müsbet renk menfî renge olan nisbeti yani şekli itibarıyla mevcûd idi. Tavuk muayyen bir renk nüansı intihâb etmekten ziyade renk nüansları arasındaki nisbeti yani daha açığı intihâb ediyor. Çünkü ta'lim esnasında (Köhler) tavuğu nüansın açığını intihâb etmeye alıştırmıştır. İmtihanda tavuğun alıştığı nüanstan daha açık bir nüans konmuş ve daha koyusu kaldırılmıştır. Aradaki nisbet aynı kalmış ma'a-mâfih renkler değişmiştir. Eğer tavuk ihsâsa göre intihâb etmiş olsa idi, bu tahavvülün yaptığı tecrib yine aynı neticeyi vermiştir.⁵⁶

Demek oluyor ki rûhî hâdiselerin esâsı ihsâslardan yani atomlardan mürekkebe olmamak ve (teşkil olunmuş *gestaltet*) olmaktır. Rûhî hâdiselerin teşkil olunması yukarıdaki misâlde izâh olunduğu vechile muayyen bir nisbetin, yani herhangi bir şeyin bir zeminden tefrik olunmasıyla kâimdir.

Rûhî hâdiselerin izâhı için yapılacak ameliyye bundan sonra basit unsurlara ircâ' etmek olmayacaktır. Esâs vazife, hâdiselerin tasviri ile evvelce zikrettiğimiz tasviri mefhûmlarla fonksiyon mefhumlarının münâsebetlerini telif etmek olacaktır. (Tasvir *Description*) hâdiselerin (teşkil *gestaltet*) edilmiş olduğunu gösterir. Bizim bildiğimiz bil-umûm hâdiseler (muttarid bir zemine mukâbil keyfiyet *Qualitat gegen gleichförmigen Grund*)'lerdir. Yani hâdiseler daima zemin - keyfiyet nispetini irâe edeceklerdir. Mesela bir ses işitmekteyken birden bire bir gürültü çıkıyor ve o işitmekte olduğum muayyen ses gürültü arasında kayboluyor, batıyor yani etrafından tefrik

⁵⁶ Orijinal makale dipnotudur: Koehler : Nachweis einfacher Strukturfunktionen

olunamıyor; ses kendini gösteremediğinden ,gürültüye nazaran tefrik olunamadığından bizim için meş'ûr olamıyor. Demek oluyor ki sesin meş'ûr olması için gürültüden, zemin olmak dolayısıyla, keyfiyet olarak tefrik olunması lazımdır. İşte bu nisbete her rûhî hâdisenin tedkikinde tesâdüf edeceğiz.

Şimdiye kadar anlatmaya çalıştığım (şekil nazariyesi *Gestalttheorie*) rûhî hâdiseleri tedkik ederken atom mahiyetinde ihsâsların vazifeleri olmadığını göstermiş ve isbât etmiş ve bunun yerine şekilleri ikâme etmiştir. Rûhiyâta (şekil)lerle yani zemin-keyfiyet nisbeti ile görüş tarzı ihsâs rûhiyâtının görüş tarzından çok farklı olacaktır. Mesela meş'ûr olan bir müselles üç noktada birbirini kat' eden üç dıl⁵⁷ değildir; bir, iki ve üçüncü dıl'ların mecmû'u müsellesi meydana getirmez. Müsellesin meş'ûr olması ancak (şekli) ile mümkün ise de o şekildeki nisbete yani zemin -keyfiyet nisbetine göre değişecektir. İşte bundan dolayıdır ki müselles her zaman aynı kalmaz ve ona karşı alacağımız vaziyete göre değişecektir. Mesela irtifa'ını tedkik ettiğimiz ve dıl'lerini mukâyese ettiğimiz zaman iki ayrı hâdiseyi temsil edecektir. İşte şekil nazariyesinin bünyesinden doğan bu görüş tarzı evvelce bahsettiğimiz müşkilâtı kolayca hal edebilecektir.

Felsefe doktoru

Orhan Sa'deddin

⁵⁷ Orininal makale dipnotudur: dıl' : Geo. Dik kenar. Kenar. Tıb: Kaburga kemiği.

3.6. İntihar Karşısında Ruhiyatçı 1-2-3-4

3.6.1. Özet

Fahredden Kerim Gökay, tıp fakültesini bitirdikten sonra yurtdışına giderek hem Münih'te hem de Viyana'da akıl hastalıklarıyla ilgili eğitim almış, pek çok bilimsel faaliyette bulunmuş hekim ve siyasetçidir.⁵⁸

'Hayat' mecmuasının 1927 yılının Mayıs-Haziran aylarında yayımlanan 4 sayısında, intihar karşısında ruhiyatçının durumuyla ilgili Doktor Fahreddin Kerim Gökay tarafından yazılan yazılara yer verilmiştir. Mecmua, makalenin başında intiharı 'içtimai bir maraz' yani 'toplumsal bir sorun' olarak nitelendirdikten sonra konuya temas etmeyi vazife edindiğini söylemektedir. Yayımlanan bu makaleler bu amacı taşımaktadır.

Fahredden Kerim Gökay; ilk makalesine, memlekette dikkate değer bir şekilde artış gösteren intihar vakalarını araştırmak gerektiğini söyleyerek başlar. Bu sorumluluğu ise yine memleketin 'düşünen kafalarına' yükler. İntiharın temas ettiği alandaki her uzmanın meseleyi kendi penceresinden değerlendirmesini ve çıkan sonuçların kıyas edilmesinin meseleyi aydınlatma konusunda yardımcı olacağını düşünür. Yüzyıllardır insanların bu mesele ile meşgul olduğunu belirten Gökay, toplumların genelde bunu delilikle bağlantılı olarak düşündüğünden bahseder. Kendi canına kıyarak ölen Hıristiyanların cenazesinin törensiz defnedildiğini, Müslümanların ise intiharı büyük günahlardan kabul ettiğini zikrederek konuya giriş yapar.

⁵⁸ Ebubekir Eraslan, Müesser Özcan, Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın Yüz Yıl Öncesine Ait Raporu: Türkiye'de Felc-i Umumî Meselesi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 13(2), 2023, s. 231.

Gökay, Fransız Psikiyatrist Jean-Étienne Dominique Esquirol gibi çoğu psikiyatri uzmanının da intiharı delilikle ilişkili olarak gördüklerini ifade eder. Esquirol'un 'intihar edenlerin mecnun olması gerektiği' görüşünü aktarır. Ancak bu iddianın yanlış olduğunu belirtir ve uzun süre devam etmediğini hemen ardına ekler. Son dönem sosyologların ve akıl sağlığı uzmanlarının intihar meselesini tartıştıklarını ancak kesin bir sonuca varamadıklarını belirten Gökay, 'İntihar her vakit için cinnet değildir' diyerek kendi tavrını ortaya koyar. Gökay bu noktada bazı sosyologların intiharın delilikle hiçbir alakası olmadığı yönündeki ikinci bir görüşü de reddeder. İki uç düşünce arasında -intiharın tamamen delilikle ilgili olması ya da hiç ilgisinin olmaması- kendi düşüncesini konumlandırmaya çalışır ve intiharın hem bireysel hem de sosyal sebepleri olabileceğini söyledikten sonra intiharları 3 gruba ayırır. Birinci tip intihar akıl hastalığından mustarip kişilerde görülenler, ikinci tip intihar asabi ve psikopat denilen kişilerde görülenler ve üçüncü tip intihar değişen mizaçlı kişilerin sosyal, ahlaki ve dini durumlardan ötürü gerçekleştirdiği intiharlardır. 3 tip intihar düşünüldüğünde aslında hepsinin psiko-patolojik durumlar içerisinde değerlendirilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. İkinci tip intiharda bahsedilen asabi ve psikopat kişiler, öfke bozukluğu ya da anti-sosyal kişilik bozukluğunu anımsatmaktadır. Üçüncü tip intihar ise Gökay'ın kendisinin de belirttiği üzere karakterin hızlı değişimi ile kendini gösteren ve 'siklotimik' denilen, günümüzde bipolar bozukluğun bir formu olarak görülmektedir.

Gökay'ın intiharın genetikle ilişkisi üzerinde durduğu görülmektedir. Genetiğin intiharı açıklama noktasında önemli olduğu görüşünü savunmaktadır. Aynı aileden aynı yaşlarda intihar vakalarına rastladığını belirten Gökay, bunun özellikle depresif mizaçlı ailelerde görüldüğünü iddia etmekte, Gilbert Ballet ve Pierre Debray-Ritzen gibi Fransız psikiyatristlerin de konu hakkında yazıları bulunduğunu söylemektedir. Gökay, intihar konusunda kaleme aldığı bu 4 yazıdan ilkinin, intihar eden bir hastasının mektubuyla bitirmektedir.

Bir hafta sonraki yazısına Gökay, bu mektupla ilgili bir çıkarımla başlar. Ona göre bu mektubu okuyan bir sosyoloğun aklına hiçbir hastalık gelmez iken bir akıl sağlığı uzmanı mektubun sahibi ile ilgili pek çok çıkarımda bulunabilir. Genel itibariyle intihar edenlerin psikolojik sorunları olduğunu söyleyen Gökay, kendi yaşadığı dönemde yakın zamandaki -iki kadını öldürdükten sonra intihar eden bir doktor, kendisini asan bir öğretmen gibi- intihar vakalarından söz eder. Bu örnekler üzerinden her ‘deli’nin bilinçsiz olmadığını, muhakeme yetenekleri bozulan ancak kendinde olan, insanlarla iyi iletişim kurabilen ve psikolojik sorunu olduğunu belli etmeyen pek çok intihar vakası olduğunu belirtir.

Cinnetin cinsiyet oranlarıyla ilgili konuların tartışmalı olduğunu söyleyen ve yazısına istatistiği dahil eden Gökay, 1920-1926 arasında Toptaşı Bimarhanesi’ne gelen vakaların sayılarını verir. Verdiği istatistikler çerçevesinde, erkeklerde cinnetin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumu frenginin ve alkolün etkisine bağlayan Gökay, yaşa bağlı istatistiklere sayı vermeden değinir. Erkeklerde 20-40 yaş arasında kadınlarda ise 10-25 ve 45-60 arasında cinnet ve buna bağlı intihar oranlarında artış görüldüğünü ifade eder. Kadınlarda ergenliğe geçişin ve adetten kesilmenin yaşandığı yıllarda intihar vakalarının arttığını belirtir.

Viyana’da Profesör Pillich adlı bir akıl sağlığı uzmanının 1914-1917 arasındaki dönemi baz alarak farklı milletler arasındaki akıl sağlığı hasta sayılarını kıyaslayan bir makalesindeki verileri kullanan Gökay, Yahudilerin cinnete daha yatkın olduğu yönünde ortaya atılan iddiaların asılsız olduğunu savunur. Ayrıca 1849 ve 1899 yılları arasında Prusya ve Bavyera’da Katolik, Protestan ve Yahudiler arasındaki intihar oranlarını araştıran Tübingen Üniversitesi’nde görev yapmış Alman Psikiyatrist ve Nörolog Robert Gaupp’un verilerini sunarak bu savunmasını güçlendirir. Karşı çıktığı

bir diğerk iddia Max Bonnafous'un intiharda alkolün etkisinin olmadığına dair görüştür. Gökay çeşitli ülkelerden örnekler ve veriler sunarak bu iddiayı sorgular.

İntiharla ilgili üçüncü yazısında Gökay, intihara sebebiyet verebilecek mevsim, din, ekonomi, savaş sonrası durum gibi değişkenlere değinir. Toplumsal hayatın değişmesine ayak uyduramayan zayıf iradeli kişilerin intihara meylettğini ifade eder. İngiltere'den öne sürdüğü veriler ile mevsimin etkili olduğunu, en az Aralık ayında en çok Haziran ayında intiharların gerçekleştiğini söyler. Savaş sonrası insanların intihara meyil edip etmediği konusunda farklı fikirler olduğunu söyledikten sonra savaşın ruhsal açıdan dengesiz kişileri intihara meylettirdiği konusunda şüphesi olmadığını ekler. Din konusunda ise Katolikler ve Protestanları karşılaştırır ve Katoliklerde intiharın az gerçekleşme sebebini günah çıkarma ritüeline bağlar ve genel olarak ise dini görevlerin yerine getirilmesinin intiharların azalmasında etkili olduğunu söyler. Gökay'a göre; intihar içeren romanlar ve gazetelerde intihar edenlerin kahraman biçiminde lanse edilmesi intiharların yaygınlaşmasında rol oynamaktadır.

Üçüncü yazıda, Freud mektebine değinildiği görülmektedir. Freud'un her şeyi cinsel travmaya bağladığı gibi intiharı da aynı şekilde cinsel travmalara bağladığını söyleyen Gökay, Freud'un öğrencilerinden Wilhelm Stekel'in görüşlerini de nakleder. Stekel'e göre intihar başkasını öldürme isteği ile bağlantılıdır. Ayrıca tatmin edilememiş arzular ve ebeveynlerden görülen baskı da intihara sebebiyet vermektedir. Gökay, tekrar Freud'a dönüş yapar ve Freud'un temel kavramlarından olan Oedipus ve Elektra komplekslerine değinir. Aile içi ilişkilerin intihara meyilde etkili olduğu görüşünü aktarır. Pratik öneriler sunan Gökay; haksız cezalar vermek, fazla uysal yetiştirmek, ebeveynin olduğu odada yatırmak gibi yanlış davranış örnekleri sunar. Freud'un temel kavramlarından olan ve çocukların ebeveynlerle ilişkisini konu edinen Oedipus ve Elektra komplekslerinden bahseder. Üçüncü yazının sonu, neler yapılabileceği ile

ilgilidir. ‘Düşündüğümüz Tedbirler’ başlığıyla yazılan bu bölümde intihar eden kişilerin niçin intihar ettiklerini araştırmak, intihar girişiminde bulunup kurtulanları bimarhanelere yönlendirip tedavi etmek, gazetelerde intihar haberleri için ayrı bir bölüm ayırmak önerilerinde bulunur. Bu bağlamda akıl sağlığı uzmanlarına ve sosyologlara görevler düştüğünü belirtir.

Dördüncü yazıya Gökay, Lakkasani adında bir profesörden 1880-1900 arasında gerçekleşen intiharların sebeplerini gösteren bir istatistik aktararak başlar. İstatistiğin söylediği şey, intiharın başlıca sebebinin akıl hastalıkları olduğudur. Gökay da bu fikre katılır ve ek olarak ekonomik durumların da intiharda önemli rol oynadığını, 1873-1874 yılları arasında Viyana’da yaşanan krizlerin intiharı arttırdığını söyler. Gökay daha sonra intihara sebebiyet veren ruh hastalıklarının bir listesini sunar. Bu listenin başında ‘Malihulyalılar’ yani melankolikler bulunmaktadır. Listede alkolizmin, histerinin ve bunamanın da yer aldığı görülmektedir. Hastalarda bilinci bulanıklaştıran manevi keder neticesinde oluşan bıkkınlık intiharın en önemli sebebidir. Bazen sebepsiz bir şekilde meydana gelebilir ki Gökay buna ‘Anxietee Paroxystique de Brissaud’ denildiğini aktarır. Terimin sonundaki Brissaud ile Fransız bir doktor ve patolog Edouard Brissaud kastedilmektedir. Gökay bu durumdaki hastanın yapabileceği davranışları örneklendirir. Bu durumla karşı karşıya kalan bir hasta yaşadığı sıkıntı sebebiyle başını duvara vurabilir, ellerini sürekli ovuşturabilir ya da intihara kalkışabilir.

Gökay, bazı kişilerin intihar konusunda net bir karara vardığından bazılarının ise kararsız olabileceğinden bahseder. Kararsızlar hayata tutunmak için mücadele ederler ancak yaşamaya yönelik derin bir isteksizlik, bıkkınlık, sebepsiz sıkıntı bu kişilerde intihara sebep olur. Burada, bu tip intihar edenlerin zekâ ve hafızalarında bir kusur olmadığını tekrar vurgulayan Gökay, iradelerinin zayıf olmalarından dolayı intihar ettiklerini düşünür. Bahsettiği bir diğer grup siklotimiklerdir. Günümüzde bipolar

bozukluk içerisinde değerlendirilen siklotimik bozukluğa Gökay ‘Devr-i Mizaçlılar’ demektedir. Depresif insanlar arasında da intihara sıklıkla rast gelindiğini söylemektedir. Dördüncü yazının sonunda intiharları daha çok toplumsal meseleler ile açıklamaya çalışan Sosyolog Max Bonnafous’un eserinden alıntı yaparak intiharda bireyin kişilik yapısının oldukça önemli olduğunu vurgular.

3.6.2. Metinlerin Transkripsiyonları

İntihârlar Karşısında Rûhiyyâtçı

Türk cemiyetini son zamanlarda intihâr denilen içtimai bir maraz ile aşılınmış bulunuyor. “Hayat” bu mühim meseleye muhtelif vesilelerle temas etmiş ve bütün münevverlerin nazar-ı dikkatlerini celb etmeyi bir vazife bilmiştir. Bu defa genç mütefekkirlerimizden Doktor Fahrettin Kerim Bey İstanbul Türk ocağında mecmuamızın evvelki sayılarında neşredilen birkaç makale dolayısıyla yeniden bu meseleye temas etmiş ve mecmuamız için bu konferansın bir suretini göndermek lütfunda bulunmuştur. Bu gibi büyük meselelerin ilmi münakaşalara vesile hazırlamasını memleket hesabına memnuniyetle telakki ediyoruz.⁵⁹

Memlekette son zamanlarda nazar-ı dikkati câlib bir miktara baliğ olan intihâr hadiseleri karşısında memleketin düşünen kafalarına terettüb eden en mühim vazife bu hadiselerin avâmilini tedkik etmektir. Her mütehasıs kendi şubesi dahilinde hadiseyi tedkik ederek aldığı netâici diğer mütehasısların çıkardıkları neticelerle mukâyese edecek olursa bunun memleket ilmi hesabına ne derece fâideli olacağını söylemek zâiddir: Ufak bir yara karşısında ızdırab hisseden insanoğlu nasıl oluyor da kıymetli canını isrâf ediyor? Kendi elleriyle bina-yı tabiatı yıkmaktan çekinmeyen bu adamların muvâzene-i rûhiyyeleri tam mıdır? Bu mesele asırlardan beri insanları işgal etmiş; beşerin en tabii vazifesi muhafaza-i mevcudiyet gayesine müteveccih olması lazım

⁵⁹ Gazetede yayımlanan makalenin giriş yazısı.

gelirken gayr-i mu'tad olan bu ifnâ-yı nefis hareketi halk arasında delilik olarak telakki edilmiş ve eski dinlerin de bu mesele ile şiddetle alâkadâr olmalarına sebep olmuştur. Birçok dinler intihâr fâillerini şiddetle takbih etmişlerdir. Hristiyanlar müntehirlerin cenazesini ayrı bir mahalle ayinsiz defnetmişler, Müslümanlar da telef-i nefsi günâh-ı kebairden olarak kayd ve tesbit etmişlerdir. Bu suretle insanların ilk zamanlardan beri intihâr hadiseleri daima münakaşaları mucib olmuş ve muhtelif zümreler intihârları kendi gözlükleriyle tedkik etmişlerdir. İntihâr edenlerin kısm-ı a'zamının cinnetle ma'lul olması dolayısıyla bu fiilin selamet-i akıl ile kabil-i te'lif olmadığı fikri herkesi işgal etmiş ve intihârın mecânine münhasır olduğu kanaatini vermiş; birçok akliyye mütehasısları bu fikri müdafaa etmişlerdir.

Tabâbet-i rûhiyye üstadlarından Eskirol tarafından “intihârda tecennünün her türlü evsafı mevcûd olduğu ve hal-i hezeyanında olmadıkça insanın hayatına kasedemeyeceği binaenaleyh bütün intihâr edenlerin mecnûn olması lazım geldiği” kanaati bir düstur halinde ortaya atılmıştır. İşte bu sıralarda intihâr başlı başına bir cinnet olarak mütalaa edilmiştir; Fakat bu yanlış iddia uzun sürmemiştir. Bilahare bir müddet intihâr bir arz-ı rûhî olarak diğer hastalıklara rabtedilmiş intihâr ilcaî, intihar-ı malihülya, intihâr-ı hezeyani ila-ahir namıyla tasnif edilmiştir.

Son asırların tabâbet-i rûhiyye mütehasısları, içtimaiyatçılar bu meseleler üzerine münakaşalar icra etmişler ve az çok müsbet neticeler elde etmişlerse de henüz ilm-i intihâr hadiselerini kat'iyetle hal edememiştir. İşin kat'i suretde hal edilmemiş olmasına şu da şahid ki henüz bu mevzu üzerinde münakaşalar icrasına mecbur olmaktayız.

Tıbb-ı adlî lisanında intihâr lafzından anladığımız “müncer olacağı neticeyi bildiği halde müntehir'in müsbet veya menfî bir suretde tatbik veya mutava'at ettiği herhangi bir fiil tesiriyle doğrudan doğruya veya dolayısıyla tekevvün eden mevt” mefhumudur.

İşte bu mevt hadisesi acaba ne gibi amillerin sevkiyle husule geliyor?

Bazı müellifler biraz evvel söylediğim gibi intihârı cinnetin bir arzı olarak kabul etmişler ve insanın mecnûn olmadıkça intihâr etmeyeceğini iddia etmişlerdir. Evvel-i emirde bu iddaayı tedkik edelim! Yalnız tedkikatıma girişmeden evvel bir noktayı ehemmiyetle tasrih etmek isterim. İntihâr her vakit için cinnet değildir. Eskilerden birkaç mütehassısın iddaası bugünün asri tabâbet-i rûhiyye ilmi tarafından hiçbir suretle kabul edilmemiştir. Bu hakikat böyleyken son iki ay içerisinde intihâr hadiseleri içtimai noktayı nazardan tedkik edilirken emrâz-ı akliyye mütehassısları haksız olarak hücumu uğramışlardır. Hayat mecmuasında içtimaiyat müderris-i muhteremi Necmettin Sadık Beyefendi yazmış oldukları bir makalede emrâz-ı akliyye mütehassıslarına sorarsanız her müntehir mecnûndur hükmünü verirler diyerek vermediğimiz bir hükmü bize atfetmiş oluyorlar.

Yine aynı mecmuada intihâr ve cinnet serlevhasıyla yazdığı bir makalede mösyö Boniface “İntihârın bir cinnet-i muvakkate addedildiğini birçok defalar işittim. İnsanların ekserisi indinde bir müntehir; bir hasta, bir kaçık, cümle-i asabiyyesi normal olmayan bir adamdır. Ben bugün intişar etmiş bulunan bu fikirlere karşı mücadele ve intihârın cinnetle hemen hemen hiçbir münasebeti olmadığını isbat etmek istiyorum. İntihârı bir cinnet diye izah eden müddaa yeni değildir. Bu müddaa bilhassa tabipler nezdinde hüsn-i kabul gördü” tarzında ta’rizatda bulunuyor. İşte Necmeddin Sadık Bey ve Mösyö Boniface’in darülfünunda vermiş olduğu konferansındaki buna yakın kat’i hükümleri esasen takib ettiğim mevzu’ üzerinde beni ilmî musâhabeye teşvik etti. Her şeyden evvel intihârın cinnetle hemen hemen hiçbir münasebeti olmadığını kat’iyetle iddaa eden mösyö Boniface cevab vermek isterim ki bu iddaaları hakikat-i ilmiye ile taban tabana zıddır.

Biraz aşağıda avamili tedkik ederken mufassalan izah edeceğim üzere herhangi bir hadiseyi bir vecihden görmek doğru değildir. Bilhassa intihâr gibi mu’zil bir

hadiseyi muhtelif cihetlerden tedkik etmek lazımdır. Nasıl eski bir maraz-ı rûhi mütehassısının her intihâr cinnettir diye yazdığı eserini yine biz mütehassıslar tenkid ediyorsak; intihârla cinnetin hemen hiçbir münasebeti yoktur tarzındaki içtimaiyatçıların iddaasının da o suretle yanlış olduğunu söylemek mecburiyet-i ilmiyesini hissediyoruz ve herhangi bir davayı müdafaa ederken diğer bir şü'be mütehassıslarından iddaalarının çürük olduğunu zikretmenin tesamüh-i ilmi ile kabil-i telif olmadığını da muhterem mösyö Boniface'in müsaadeleri ile zikretmekten geri kalmayacağız. Bu istitraddan sonra emrâz-ı rûhiyeciler nazarında intihârların avamili neden ibaret olduğunu tedkik edelim.

Mösyö Boniface makalesinin sonunda diyor ki: İntihâr falan veya filan ferdin cümle-i asabiyyesiyle kabil-i izah ferdî bir hadise olmayıp ancak içtimai sebeplerle izah olunabilecek bir hadise-i içtimaiyedir.”

İşte biz işi bu kadar kısa görmüyoruz. İntihârlarda hem ferdin cümle-i asabiyyesinin hem de cemiyetin oynadığı rol fevkalade mühimdir.

İntihârları biz üç gruba ayıracağız:

1- Emrâz-ı Rûhiyye mübtelalarında görülenlerdir. Müşkil bir cinnetin hezeyanları tesiriyle harekî veya ruhi-i harekî bir ızdırar evsafındadır.

2- Muvazenesiz ismini verdiğimiz psikopat ve asabi adamlarda harici ve dahili amiller sevkiyle husule gelen intihârlar;

3- Pek tabii adamlarla siklotimik dediğimiz devrî mizaçlı tabii adamlarda içtimaî, ahlakî, dinî zaruretler dolayısıyla görülen intihârlardır.

İşte bu üç tasnifi ayrı ayrı tedkik ettiğimiz zaman intihâr vekayi'inin ekserisinin mecanin arasında olduğunu görüyoruz. Mecaninde görülen intihârlarda [7] verâset en birinci safı teşkil etmektedir. Mösyö Boniface makalelerinin bir yerinde “frenji ile alkol cinnetin başlıca menba'idır” diyerek kat'i bir hüküm vermişler. Gerçi bunlar doğrudan doğruya bazı cinnetlerin amiri olmakla beraber en mühim tahribâtlarını

cürsume-i nesle tesirleri dolayısıyla ensal-i müstakbele üzerinde îka' ediyorlar. Bunların yanı başında en mühim bir kuvvet var ki o da verâsettir. Verâsetin emrâz-ı akliyyenin tekevvününde oynadığı rol o kadar kuvvetli ve zengin müşahedelerle sabittir ki bahsimiz haricinde olduğu için ondan bahsedecek değilim. Binaenaleyh intihârın bir arz-ı ızdırârî olarak bulunduğu emrâz-ı akliyyenin tekevvününde verâsetin bu tesirini kabul ettikten sonra intihârlarda verâsetin hükmü yoktur demek bilmem ne derece doğrudur? Verâset bahsi yalnız bu kadar değil! Doğrudan doğruya intihârın tevarüs ettiğini seririyât-ı müşahedelerimizde görüyoruz. Irsiyyet-i müteşabihe dediğimiz aynı ailede aynı yaşta muhtelif nesillerde görülen intihârlar mevcûdtdur. Bilhassa depresif mizaçlı siklotimik ailelerde bu nev'i tevarüse kesretle tesadüf ediyoruz. Hiç şüphesiz buna ancak bir münteherin ailevî, şahsî masebkini tedkik etmekle muttali' olabiliriz. İçtimaiyat mütehassısları ise bu ciheti ihmal, yalnız zabıttan aldıkları istatistiklerle iktifa etmektedirler. İntihâra tasaddi edip de kurtulan vekayii mütalaa ve tedkik ettiğimiz zaman irsiyetin ve mizacın rolünü görüyoruz. Bu hususta Almanya'da Hoffman'ın mesaisi, Gaupek neşriyatı zengin misallere maliktir. Fransız tabâbet-i rûhiyyecilerinden Gilbert Ballet, Rock Deuforsak, Seville, Debray ila-ahir gibi mütehassıslarla bilhassa Louis Provalik intihâr-ı etfal hakkındaki eserinde verâsetin tesirâtı hakkında kuvvetli müşahadeler mevcûdtdur. Bizim de intihârdan kurtulanlar arasında yaptığımız tedkikat bunu isbât etmektedir. Vaktinizi işgal etmekten korktuğum için bunları uzun uzadıya teşrih edemeyeceğim. Yalnız elyevm hastahanemizde tedavide bulunan şizofrenik bir hastanın intihârdan evvel yazdığı mektubu aynen nakledeyim:

Muhterem efendim, acize gösterdiğiniz hüsn-i kabul ve merhameti ruhumda saklayacağım. Beni herhalde unutmamışsınızdır. Fakat ben artık yaşamıyorum. Beni mecburî ve muhik bir ölüm karşıladı. Çünkü hayatta hod-gamâne hissiyâtlara kapıldığımdan zaafıma mağlub oldum. Şu mektubumu zat-ı âlinize yazmaklığımı

nümâyîşkar bir hal telakki etmeyiniz Rica ederim. Ancak ve yalnız size şunu beyan etmek arzusundayım ki ne suretle ol ızdıraba mübtela olduğumu hakkımda lutf buyurduğunuz telkin ve tesellilerin ümidiyle bir müddet daha yaşadım nedir ki: ma'neviyâtımı yeniden halk etmeye muktedir bir çareden mahrum olduğumu gördüğümden ümid içinde ümitsizlik beni büsbütün çıldırtıyordu. Evet, sizin gösterdiğiniz usûl-i vech üzere devam etseydim iyi olmaklığım kabil idi. Her şeyi düşündüm. Hissettim öğrendim. Fakat hal-i vaziyetimin imkânsızlığıyla beraber muvakkat bir müddet için hayatımın te'minine medâr olacak nakd u mekânım da müsaid değil idi. Bilirsiniz bizimkiler ekseriya bi-çaredirler. Her zavallı da benim kadar deli olmasın. Fakat benimkisi tabii akla esâret veren ızdırap değil mi? Her neyse hal-i azabımın mukadderâtım üzerindeki müşkilleri tekrar mevzubahs etmeye lüzum göremem. Şimdi esası size ve yalnız size anlatacağım bir şey var ki ruhumu hissimi arzu mu ancak size bildirdiğim için şu serimi de vakıf etmeye cesaret görüyorum ve beni mahcub etmeyeceğine eminim. Siz mütehasıs bir doktor olmakla aynı zamanda hilal-i ahdar ve bir gazetenin de muharriri bulunuyorsunuz. Herhalde herhalde benim ruhumu muazzeb etmeyeceksiniz değil mi?

Bak doktor! İçki beşeriyetin en mühlik afeti ve en kavi düşmanıdır. İşte ben onun kurbanı oldum. Yalnız sen bil ki benim sebab-i felaketim rakı ve babamdır. Henüz daha 3 yaşında ve konuşabilecek bir çağda iken babam ayyaş ve zevkine mecbur atisini düşünmeyen eşedd-i ekfer ehl-i ırz diyeceğim artık. Çünkü benim intihârımı o tasavvur etti. Ben de icra etmekte muztar kaldım. Kendisi devr-i hamidide rüsumât muhafazasında memurluğu esnasında hem meslektaşısı olan aynı benim isimle müsemma pepeme bir şahıs varmış. Bu bi-çare kekeledikçe onun haris zevkine giderek içer içer akşam evine gelir evinde de içer ve beni karşısına alarak gel oğlum bak sana yemiş getirdim ve beni karşısına oturttarak... tepeme kekeme titrete titrete feci akıbetle doğurtacak kahkahalarla ve bu tarz tekellüme alıştıranak

mevcudiyetimden nâ-kabil-i infikâk bir belayı sardırarak ben de her gûna-ı seyyieyi tevlid ettirmiştir. Arada bizim kocakarı her ne kadar onun bu iğrenç efâline karşı yahu yapma, etme çocuğu şöyle alıştıracaksın, böyle yapacaksın der idi ise de sarhoş, sefih tabii yaptığını bilmez. Bir eğlence tarzıyla işlenen şenaati idrâk etmezdi. Doktor bil ki ben deli değilim. Belki hissiyâtımın acz-i beyanından kalbim bir gece gibi simsiyah kararmıştır. Binaenaleyh hayatımın her safhasını feci' bir zillet olduğunu gördükçe yüreğimde her an duyduğum elem bir cehennem zakkumu olarak ruhumu zehirlemiştir. Ne faide ki onun hayatına yetişemedim. Yedi yaşında iken o alkolün sâikasıyla hânümanımı tarumar etmiş ve validemi tatlik ederek enva'-ı sefalet ve zaruretle 323 senesinde yeni bahçe hastahânesinde öldüğünü hatırlıyorum.

Sergüzeştlerimin fenalığı ve bütün hayatımı müzahim ve felaketlerle geçiren mücrimî azablarla yaşatan, mukadderimi maziden atiye doğru kesif bir karanlıkla dolduran beliyeye-i bi-âmânımın tesiriyle ben benliğimi bi-hakkın kaybettim. Mazide bir ümidle yaşıyordum. Her ne kadar ızdırıp ve hicranlarıma galebe ediyor idiysem de halde hakikatin elemiyle karşıladığım maddi ve ma'nevi tahammülsüz zahmetlerin çaresiz meşakkatlerin altında pek çabuk ezildim. Herkes takdirine katlanır derler. Bilirsin benim takdirim bana ölüm ve cinnet gösteriyor. Çünkü insanların kalbinde bulunan ve en me'yûs olanları bile ümid ve cesaret telkin eylemeyi gösteren bir mevhibenin mahrûmu idim.

Bilmem bu ana kadar nasıl yaşadım. Herhalde garip bir ucube gibi hayatta hiçbir neşe duymaz idim. Hissettiğim korku ve endişeye munkalib oluyordu. Etrafımı pek korkunç vaziyetlerde hissediyordum. Herhalde her hareket her sada kalbimde elim bir ceriha açıyordu. Her şeyi ve her hali atâlet ve betâetle karşılamak endişesi içimde emniyet-i hayatiyyemi sarsan azabımın te'siriyle sâmit ve meflûç kalmak korkusu, bedbahtlıktan bazı korkunç hakikatleri oluyordu ki hemen hemen aynı üryanlığıyla görünüyordu. Her ne kadar sakin ve mütevazı' hallere kendimi alıştırmak

müsterih bir kalbe mâlik olamıyordum. Çünkü ruhumdaki tehlikeleriyle endiş-nâk olduğum ızdırap ben de husule getirdiği ye's, kahr, elem, hicrân, halecan hafakanlarla bütün ömrüm harâb ve tebâh oluyordu. Dünyada en iyi ve en mesud insanlar hissiyât ve efkârını hakkıyla ve bilâ-mani' isti'mâl eden kimselerdir değil mi? Benim ise duygularım kalbime yıkılmış bir volkan gibi yanıyor. Her tasavvurun icrasında ruhumda gayr-i ihtiyari bir azab his duymaklığım gayr-i kabil idi. İnsan iradesini bilâ-mâni' isti'mâl etmeli. Yapabileceği bir işte hâl-i tabiiyesinde hiçbir müşkile tesadüf etmeksizin hiçbir an ye's ve fütura kapılmayarak daima itminân-ı nefsinin bilmeli. Ah hayat bana la'net ediyordu. Çünkü ben bambaşka bir insan imişim gibi herhalde korku endişe hastalığına tutuluyordum. Sanki azim ve irademi bağlayan çözülmez bir tecellinin acı hakikatleri karşısında medhûş ve müteellim kalıyordum ve bu aczimle yaşamaya devam etmek imkânını görmemiş olduğumdan ömrümü ümitsizlik ile geçirmeye mahkûm idim.

İnsanlık ne âli bir mevcudiyettir değil mi? Fakat onu idare edecek bir vasıta var. Ol kuvvettir ki onsuz hiçbir varlığı gösteremem. Tükenmek bilmeyen dertlerimi akıllılık edercesine beyan etmekten ihtirâz eder ve ma'zeretimin kabulünü rica ile affınızı talep ederim. Beni unutmayınız. Yalnız şu bir sene zarfındaki müellim ızdıraplarımı müş'ir yazdığım iki cild defteri terk ediyorum. Eğer isterseniz validemden alabilirsiniz. Adres şudur: Baki Cenab-ı Hakk'ın cümleyi acz-i iradeden âzâde buyurmasını temenni eyler ve ebedi bedbahtlığıma nihayet vereceğimden kendimi alkışlarım.

Doktor! Benim de hayatta anladığım şu idi ki dünyada her insanı yaşatan bir hal vardı. Onu da kendimde görmediğimden ızdırabımı ancak ölümle unutacağımı anladım.

16 kanun evvel 341

İmza: biçareler bî-çâresi M. H

Doktor Fahrettin Kerim

İstanbul Dârülfünununda Seririyat-ı Akliyye Müderris Muavini Emrâz-ı Asabiyye ve Akliyye Müessesesi şeflerinden

2

Bu mektûbun sahibi hakkında ihtimal bir içtimâiyât mütehasısı hiçbir hastalık hatırına getirmez; Fakat bir akliyye mütehasısı bu satırlar arasında birçok şeyler okur ve bulur. Nitekim bu zavallı da yavaş yavaş rûhî hastalığın bütün arazları inkişaf etmiştir.

Mecâninin kısm-ı a'zamı son nefeslerinde vasiyetnâmelerini bırakmıyorlar. Hâlbuki muvazenesizlerde gördüğümüz intihârlarda bu tarzda yazılara pek çok tesâdüf ediyoruz. Binaenaleyh bir müntehir hakkında mecnûn hükmü vermek vermemek birçok nokta-ı nazardan lazımdır. Mes'elenin adlî ciheti vardır. Verâset ve vasiyet meselelerinde rol oynar. Adliye bu husûsda hüküm verecektir. Bugün teşrih-i marazî gibi ilmî müsbet esaslar üzerine çalışan bir ilimde bize yardım etmektedir. Böyle intihâr edenlerden bir kısmının dimağları tedkîk edildiği zaman felç-i umumi-i müterakki denilen frengi cinnetine, ateh-i şeyhiyye yahut erken bunamaya musâb oldukları görülmüştür. Şu halde intihârların ekseriyet-i mühimmesine mecâninde tesâdüf ediyoruz. Kendisini gaza bulayıp da cayır cayır yakan, Beyoğlu'nda iki kadını ve sonra kendisini öldüren doktoru, daha geçen gün Rum hastahânesinde kendisine asan bir mu'allimi, hastahânenin açılmış lağım çukurundaki yağmur birikintisine başını sokarak intihâr eden talebeyi, daha bugün odada kömür dumanında kendisini boğmak isteyen kadını ve daha bunun gibi birçok vakıaları tedkîk ettiğimizde kendilerinin bir maraz-ı rûhî ile musâb olduklarını görüyoruz. Yalnız bir noktayı daha îzâh edeyim. Her mecnûn gayr-i meş'ûr değildir. Muhitine fevkalade vâkıf olduğu halde yalnız bir fesâd-ı muhakemeye uğrayan, te'sirini haleldâr olmuş fakat zekâsını muhâfaza eden pek çok mecnûnlar mevcûddur. Acaba içtimâiyât mütehasısları müntehirler mecnûn değildir diye kat'i

sûretde ısrar ederken şuurlarının müşevveş nefsi ve muhitî itticâhlarının bozuk olduğunu iddia ettiğimizi mi zannediyorlar? Eğer böyle düşünüyorlarsa müsaadeleri ile yanıldıklarını îzâh edeyim. Bilhassa muvâzenesizler de görülen intihârlarda daha sarîh olarak nakledeceğim üzere sizinle pek güzel görüşen, bütün içerisini tırmalayan ızdırab-ı rûhîyyesini size hissettirmeksizin konuşabilen pek çok hastalar mevcûddur. Şu halde mes'ele teşevvüş-i şuûr hadisesi değildir.

Bu bahisde Mösyö Bonaface intihârla cinnetin ayrı ayrı şeyler olduğunu zikrederken kadınlarda cinnetin erkeklere nisbetle çok olduğunu ve hâlbuki intihârın erkeklerde fazla kadınlarda az olduğu husûsunda gösterdikleri istatistiklerin yanı başında bizim memleketde kadınlarda intihârın fazla olduğunu zikrediyor.

Evvel-i emirde kadın ve erkek arasında hangisi daha fazla cinnete müstaid mes'alesi münakaşadadır. Kraepelin Heidelberg seririyâtında erkek hastanın %53 nisbetinde olduğunu görüyor. Orada da çok fark yoktur. Anglade namındaki müellif ise müsâvi olduğu kanaatindedir. Esasen Bonaface'in gösterdiği istatistiklerde çok fark yoktur. Fakat biz ona mukâbil kendi memleketimizin istatistiklerini zikrederim.

1920 senesinden 1926 senesine kadar memleketin en büyük müesseseyi akliyyesi olan top taşına giren vakıalar bize mukâyese için imkân verebilir.

SENE	ERKEK	KADIN	YEKÜN
1920	220	113	333
1921	259	140	399
1922	288	156	444
1923	453	230	688
1924	556	255	811
1925	694	308	1002

Bu istatistikler gösteriyor ki bizde kadınlarla erkeklerin duhûl-i nisbeti tamamen ayrıdır. Erkekler kadınlardan bir misli fazladır ve cinnet de her iki cinste intihârla beraber memleketimizde mütevâziyen artmıştır. Erkeklerdeki cinnetin fazlalığı belki onların tedavileri frengi ve alkol gibi intan ve semlerin te'sirâtına fazla [8] ma'rûz kalmalarına atfedebiliriz. Yaş i'tibariyle erkeklerde 20-40 arasında, kadınlarda 10-25, 45-60 yaşlar arasında cinnet ve bununla birlikte intihâra sık tesâdüf ediyoruz.

Yine Mösyö Bonaface yaş ilerledikçe cinnet azalır, intihâr çoğalır diyorlar. Konferanslarında ise 30 yaştan evvel çok görülmesinin içtimâî hadiselerden mütevellid olmasına delil olduğunu ileri sürüyorlar. Bu sûretle bizzat tezâda düşüyorlar. Yaş mes'eleleri bize hem intihârda hem cinnetde çok şeyler söyleyebilir. Her yaşın kendine mahsûs cinneti vardır. Kadında ve erkekte sinn-i rücu' *involution* ve inkıta'-ı tams zamanında görülen cinnetler ve intihârlar yekdiğerleriyle muvâzidir. Bunlar doğrudan doğruya ifrazât-ı dâhiliyeyi alâkadâr eden mes'elelerdir. Bilhassa kadınlarda bülûğ zamanı birçok cinnetlerin inkişâfına sebep olduğu gibi bülûğ ve hayız zamanlarında görülen tagayyurât-ı rûhîyye sebebiyle intihârlarda şâyân-ı dikkat nisbetedir.

Mösyö Bonaface yine iddiasını isbât için bir de milletleri mevzubahs ederek Yahudiler de cinnet çok olduğu da halde intihâr azaldığını ileri sürüyor. Bazı emrâz-ı asabiyye mütehassısları ve bilhassa Viyana tababet-i rûhîyye profesörlerinden Pillich bazı aileler akrabalar arasında evlenmenin tercihi dolayısıyla musevilerin cinnet mania inhitâtı, felc-i umûmî, erken bunama, idiyosi gibi hastalıklara, asabiyyet ve marazî korkulara fazla ma'rûz kaldıklarını, bu cihetten ırsen mahmûl olduklarını iddia ediyorsa da bugün bu kanaat sarsılmıştır. Yine Profesör Pillich ırklar arasında mukâyeseli tababet-i rûhîyye makâlesinde 1914 senesi 1 ağustosundan 1917 senesi 1 Şubatına kadar Garnizon hastahânesinin tababet-i rûhîyye servisi şefi sıfatıyla 7540 emrâz-ı rûhîyye vakası müşâhede ettiğini ve bu vakâyi'in 1270'i meşkûk olduğu için mütebâkisi

arasında yaptığı tedkîkatta bu yekûnün, Alman 159, Çek 1192, Viyanalı 962, Yahudi 534, Polonyalı 394, Macar 335, Ruten 309, Rosen 207, Rus 156, Hırvat 144, Slav 135, İtalyan 129, Sırp 109, Türk 56, muhtelif milletler 8 tarafından teşkil edildiğini göstermiş ve milletler arasında görülen hastalıkları tesbit etmiştir. Bu cihet daha ziyâde mütehasısları alakadâr ettiğinden o istatistiklerden sarf-ı nazar ederek yalnız her millete isâbet eden cinnetler arasında Yahudilerin cinnet meselesinde diğerlerinden pek fazla olmadığını, intihârda ise birinciliği %2.51 nisbetinde Viyanalıların, ikinciliği de %2 nisbetinde Yahudilerin aldığını zikriyle iktifâ edeceğim. Şu halde fazla intihâr ettiği söylenen Yahudilerde intihâr nisbetinde sâbit olmayıp değiştiğini görüyoruz. Bu hususta ber-vech-i âti istatistiklerde iddiamızı teyid etmektedir. Gavpp Prusya ve Bavyera’da yaptığı ihsâî tedkîkatta bu neticeleri elde etmiştir.

SENE	KATOLİKLERDE MİLYONDA	PROTESTANLARDA MİLYONDA	YAHUDİLERDE MİLYONDA
PRUSYA’DA			
1849-1855 de	49,6	159,9	56,4
1869-1872 de	69	187	96
1907	104	254	356
BAVYERA’DA			
1844-1856	49,1	135,4	105,9
1870-1876	73,5	194,6	115,3
1880-1889	97,3	221,7	185,8
1890-1899	92,7	210,2	212,4

nisbetinde olduğunu görüyoruz. Yahudilerde de intihâr son senelerde muntazaman artmıştır.

Kraepelin seririyâtında intihârdan kurtulunları muayene etmiş, bunlar arasında %30 nisbetinde emrâz-ı rûhîyye musâbini olduğunu görmüştür.

Tübingen akliyye hocası Gavpp Kraepelin'in seririyâtında çalışırken 124 vakanın 38'inin maraz-ı aklî ile musâb olduğunu, ancak bir vakanın kelimenin bütün manasıyla salim, mütebâkisinin saralı, psikopat, isteryik veya hafif belâhetle ma'lul olduğunu görmüştür ki bunların da ekserisi cinnetle sıhhatin hudûduna isabet etmektedir.

Bize burada herkesi deli yapıyorsunuz diye bir itham tevcih edilmesin! Gerçi İtalyan hekimi Lombroso nazarında mücrimler muhtelü'ş-şuur ve hakiki daha bir tezahür-i marazî ve tereddinin şekl-i mahsûsudur. Fakat biz bunu kabul etmeyiz. Gerçi bazı dâhilerde tereddiyât-ı rûhîyye âsârı görülmekte ise de bu onların zekâi kıymetlerine nakisa vermemektedir. Keza tamamen sâlim olan birçok dâhilerin de ailelerinde marazî isti'dadlı şahıslar mevcûddur. Dehâ ve cinnet ayrı şeylerdir. Şu halde suret-i kat'iyede kabul etmeliğimiz icâb ediyor ki emrâz-ı rûhîyyeden mütevellid intihârlarda ailevî mahmûliyet-i irsiyye mühim rol oynamaktadır.

Mösyö Bonaface alkolün te'sirâtını inkâr ediyor. Cinnetin usûlünde alkolün te'siri husûsunda bütün mütehassıslar müttehiddir. Aynı zamanda intihârlarda da ehemmiyetli bir âmil teşkil etmektedir. 1923 senesinde Prusya bimârhânelerine alkol yüzünden 4402 erkek ve 335 hasta kadın dâhil olmuştur. Yine 1924 senesinde büyük Britanya'da alkol yüzünden intihâra tasaddi edenler 378 erkek 218 kadındır. Keza Gavb intihâra teşebbüs eden 205 kişiden 24'ünde hadd-i cinnet küüliyye ve 28'inde müzmin daül-kü'ül görmüştür. 1897 senesinde Fransa'da vukû' bulan 9356 intihârdan 1174'ü sırf daü'l-kü'ül den ileri gelmiştir. Norveç'teki mücadele sayesinde 1850 senesine gelinceye kadar senevî intihârların nisbeti 1 milyon nüfus başına 109 iken 1896'da 65 olmuştur. Bu tenakusun sebebi orada alkol isti'mâlinin tahdid edilmesidir.

Buraya muhtelif memleketlerde alkolizmden mütevellid intihârların nisbetlerini gösteren bir istatistiki ilave etmeyi faideli buluyorum:

Almanya'da 1873 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	327
Almanya'da 1885 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	603
Württemberg'de 1886 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%26 nisbetindedir. (Doktor Serio Metyu)
Berlin'de 1812-1821 senesine kadar intihâr ederek 1/3 ü mebzul miktarda alkol kullanılıyormuş	
İngiltere'de Alkolizmden mütevellid intihârlar	%30 (Doktor Serio Metyu)
Belçika'da 1880 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%30-40 nisbetinde
Danimarka'da 1875 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%36 (Vestergaaard)
Fransa'da 1849 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%6,9
Fransa'da 1896 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%12,98
Rusya'da alkolizmden mütevellid intihârlar	%40 (Serio Metyu)
İsveç'te 1861-1870 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%26
İsveç'te 1871-1880 senesinde alkolizmden mütevellid intihârlar	%14-16 (Ber)
İsviçre'de alkolizmden mütevellid intihârlar	%30 Martaler

İşte bu istatistiklerin gösterdiği veçhile alkolizm gerek cinnet ve gerek intihârların husûlünde doğrudan doğruya icrâî te'sir ettiği gibi eşkâl-i muhtelifede tereddileri mucib olmak sûretiyle de intihârlar için müsaid bir zemin ihzâr etmektedir.

Doktor Fahrettin Kerim İstanbul dârülfünununda seririyat-ı akliyye müderris muâvini emrâz-ı asabiyye ve akliyye müessesesi şeflerinden.

3

Meşhûr muharrir Heinrich Stihliz'de intihâr etmiştir. Fakat ondan evvel gerek kocasının muzdarip rûhuna ümid veririm tehyic ederim ümidiyle âilesi intihâr ediyor. Kocasına “Sen bedbaht olmayabilirdin hakiki bedbahtlıkta bahtiyâr ol! Sana aid şikâyetim yok sen daha yaşa. Zayıf olma sakın ve kudretli, büyük ol!” ilâ-ahir cümleleriyle nihayetlenen bir mektûb yolluyor. Fakat âilesinin ölümü de muharrire heyecân vermiyor. Onu harekete getirmiyor. İnhitât-ı rûhu devam ediyor. Muharrir uzun müddet kütüphânedede oturur. Gündüzün uykuya meyyâl. Açlığına rağmen yemek yemez. İnsanlarla konuşmaktan kaçır, tam ma'nasıyla inhitât-ı rûhu gösterirmiş. Zevcesi de onun te'sirâtı altında fevkâlade kâbil-i taharrüş hale gelmiş irâdesi zayıflamıştı. Nihayet intihâr etmiştir. Bu onun son yazdığı mektûbdan anlaşılıyor. İşte bu tiplerdeki adamlar tamâmen meş'ur oldukları halde bulanmış rûhları tazyik altında çektiği azabdan kurtulmak ister irâdî olarak hayatlarına hâtime çekerler. Yoh. Heinrich, merch 17-1721, Freb. Heraber, Ferdinand Reimunb gibi meşhûr şahıslar bu mizaçtadırlar. Meşhûr cerrah da Potiron bahçesindeki meyve ağaçlarına bakar bunların hangisinde kendimi asayım diye düşünürmüş 1914 senesi Eylül'ünde 41 yaşında hayata veda eden Victor Arnold nâmındaki Alman artisti de bu zümredendi. Bu zât için meşhûr muharrir Felix Hollander ölümünden sonra yazdığı mersiye de birçok büyük komikler hayatlarında melankolik ve hipokondriyak idiler dâhilî azâb içerisinde idiler. Bu da onlardandır, ilâ-ahir diyor.

Demek ki müntehirler hakkında esaslı tedkikât yapmaksızın sırf zabıta istatistikleri ile hâdise ferdîdir veyahut içtimâdîdir diye hüküm vermek doğru değildir. Vasiyetnâmeler, yazılar, âile şeceresi ila-ahir tedkik edilmelidir. Bize gelen kurtulmuş müntehirlerin bir kısım-ı mühimmi mecnûnlardan ibaretti. Fakat bir kısmı da dejenere ve

isteriklerdir. Gavpp'm dediği gibi yarı ciddi düşünölmüş, kurtarılacak fırsatı bekleyen intihârlar pek çoktur. Bu adamların intihârı Durkheim'in dediği hod-gâmi intihârlardır ve rûhî tereddilerin sevk ve ibrâmıyla husûle gelir. Kezâ gayr-i meşrû' çocuklar arasında intihâr çok görölmektedir. Sen? eyaletinde yapılan bir istatistik de bu nev' çocuklar arasında intihârlar %24 nispetinde görölmüştür.

İkinci zümrede görölen intihârların esbâbı nelerdir?

Gavpp 1820 senesinden beri intihârların %50 nispetinde şerait-i hayatiye ve maişet vesaitinin pahalılığı ve iktisadi buhranlar neticesinde arttığı, harp zamanlarında azaldığı kanaatindedir.

“Birnbaum” içtimaî inkılâbların ve bi'l-hassa harsî tebeddulâtın, şerait-i medeniyyenin te'sirâtına kezâ muhit meselesine ehemmiyet veriyor. Kezâ cem'iyet hayatının değişmesinde ve intikal zamanlarında intihâr miktarının arttığını görüyoruz. Fakat bu müntehirler daha ziyâde zayıf irâdeliler arasında görölüyor. Bundan mâ-adâ iktisâdî buhranlardan hiç müteessir olmamış âilelerin kızlarında da intihârlar görüyoruz ki bunlar da zayıf irâdeliler arasına dâhildir. Rûhî salgınlar meselesi cidden mühimdir. Tarihte 30.000 çocuğun mukaddes memlekete hicret maksadıyla hane-i pederi terk etmeleri, âyinî dans istilâları mühim hâdiselerdir. Bunlar da telkinin te'siri büyüktür. 16.-17. asırlarda mezhebî salgın da bu nev' telkini sirâyet-i rûhîyyelerindedir. Bugün bu tarzda büyük salgınlar görmüyoruz. Fakat küçük mikyasta olanları mevcûddur. Ve bu salgınlar en ziyâde sinirliler üzerinde te'sirini gösteriyor. Harbden sonra Bearb'in de iddaa ettiği gibi asabiyet artmıştır.

Freud mektebi her şeyde olduğu gibi intihârlarda da tenâsül travmaları araştırmış, Hatta bu mektebe mensûb Stekel “intihâr son bir fi'il-i tenâsüli tezahürüdür” diyor ve intihârın gerek melankolik ve gerek muvâzenesizlerle, çocuklarda bir cezâ-yı nefis olduğunu söylüyor. İntihârları “başkasını öldürmek

istememiş olsaydı kimse kendini öldürmezdi” diyerek tefsir ettikten sonra müntehirlerin mâzisinde istimmânın, homoseksüalitenin, tatmin edilmemiş arzu-yı tenâsülilerin mevcûd olduğunu bi'l-hassa ebeveynlerinden tazyik gören çocuklarda zuhûr ettiğini kaydediyor. Çocuğun fantazileri için intihâra teşebbüs ettiğini söylüyor. İstimmâ yapan çocukların garire ile ahlak arasındaki cidâlden muzdarib olup hayattan bıkarak intihâr ettiklerini müellif kabul ediyor. Çocukluktaki kıskançlık da bu husûsta âmildir. Kardeşlerini ebeveynini kıskanırlar. Frued, erkek çocuğun babası üzerine *Olbipusicomplex* ve kız çocuğunun validesi üzerine kıskançlık *Elektrokomplex* gösterdiğini söylüyorsa da adlar çocukların *Bisexuelle* olduklarını sevginin peder ve validesi arasında nevesan ettiğini kaydetmektedir. Gayr-i mesûd olan âilelerde çocuk müşkil mevkide kalır ve sinirleri bozulur. Çocukları fazla mûti' alıştırmak, haksız cezâlar vermek, onları yatak odalarımızın yanında veya kendi odamızda yatırmak suretiyle tenâsülî sadmelere sebep olmak rûhî teşevvüşâtı mûcib olur. Çocuk terbiyesinde analitik ve pedagojik hareket etmek lazımdır. Terbiye ne fazla şiddetli ne de fazla rahim olmalıdır (Krafft-Ebing) isteriklerde dahi intihârlar kesretle görülürse de çok defa tahakkuk etmez. Taklidî ve telkinîdir. Bunlar da Frued, tenâsülî travmalar arıyor. Müşâhedeler zikrediyor. Haml korkusu, çocukluğa ait tenâsülî nazariyye intihârlara sebebiyet verir. Küçüklüğünde aldığı bir terbiye ile bir defa bir genci öpmekle dokuz ay haml bekleyen ve bunu kusmak tarzındaki nöbetlerle izhâr eden isterikler, her hamlinde ölüm bekleyen, bu ızdıraba tahammül edemeyerek intihâra tasaddi edenler vardır.

Kadınlarda intihârlar daha ziyâde hayız ve haml zamanlarındadır.

Mevâsimin de te'siri olduğunu müellifler iddia ederler. İngiltere'de 42.630 intihâr vakı'asının en azı kanun-ı evvelde, a'zamisi haziranda vuku'a gelmiş.

William Watt ahâlinin kesreti, mücadele-i hayatın şiddeti nisbetinde dimağı mukâvemetin azaldığını söylüyor. Harbler için bir kısım müellifler emrâz-ı rûhîyyenin

çoğaldığını, bir kısımları te'siri olmadığını zikretmek de iselerde harbi takib eden senelerde asabiyyetin arttığı ve bunun muvâzenesizlerdeki intihârların çoğalmasında mühim rol oynadığı şüphesizdir.

Dinlere gelince birçok dindârlar günah yapmaksızın arzularını yerine getirmek isterler. Dottman nâmındaki müellif katoliklerde intihârın az ve protestanlarda çok olduğunu, bunun da günah çıkarmak suretinde rûhların tazyikleri azalmasından mütevellid olduğunu kaydetmektedir. Biz onu münevverlerde psiko-analiz sûretinde tatbik ederiz. Dinî akidelerin kuvvetli bulunmasının intihârların azalmasında âmil olduğu müellifler tarafından zikredilmektedir.

Sirâyet meselesine gelince isteriklerde ve zayıf irâdelilerde bu çok mühimdir. Birçok romanlar ve bu meyânda gazetelerin iri puntolarla meseleyi a'zam eden ve müntehirleri kahraman vaziyetine sokan neşriyatı intihâr salgınında mühim rol oynamaktadır. Çünkü birçok fizyolojik ve marazî haller mevcûddur ki gayr-i ihtiyârî surette sirâyet eder. Esnemek, gülmek, ağlamak, kaşınma, raks ila-ahir gibi.

Meselâ bir genç kız bir şahsın ayağına fâsd icrâ edilirken hazır bulunmuş, kendi ayağının aynı mahallinde şiddetli ağrılar hissetmiş. Bir kışlada iki apandisit ameliyesi yapılmış. Bütün koğuştaki apandisit ağrıları istilâî şekil almış!

İntihâr, katl, yangın, bahî arzular, 'atş, cu', şefkat-i tezâhürâta, sıkıntı, neşesizlik, neşe ve heyecanlar sârîdir. Bu sirâyet te'sirini ziyâde olanlarda zayıf muhâkeme ve fikirliler de fazladır. Bir nevi kabiliyet-i taharrüşkiye meselesidir. Tarihte bayılma istilâları meşhurdur. Tarihteki mühim salgınların biri de Napolyon'un Moskova seferi dönüşünde açlık ve yoksulluk neticesi olarak zuhûr etmiş ve birden bire alevlenmiştir; fakat Napolyon'un kat'i müdahalesi ile çabuk yatışmıştır.

Sağlamlarda Görülen İntihârlar

Bunlar müstesnâ vekayi'dir. Bir düşman karşısında cephânesini teslim etmemek için ateşleyen, dağ başında eşkıya taarruzuna ma'rûz kalan bir adamın âilesinin

namusunu kurtarmak için kendi ve âilesini feda edişi gibi haller bizim tedkikâtımız hâricindedir.

Japonya'da imparatoru için intihâr edenler, Hindistan'daki dinî intihârlar kezâ adedin hâricindedir.

Düşündüğümüz Tedbirler

Müntehirleri tedkik etmek, kurtulanları bimârhânelere göndermek uzun müddet tedavi etmek, bir müddet kendilerini medenî hukûktan mahrûm etmek, gazetelerde intihâr vekayi'ini adi zabıta havâdisleri sırasına kaydetmek gibi zecrî tedbirler ve zayıf sinirlileri bed-bînî telkin eden eserlerden uzaklaştırmak lâzımdır. Napolyon yukarıda yazdığımız moskova seferinde intihâr eden asker hâin-i vatan addedilecektir. Çünkü askerinin hayatı vatanın malıdır diye beyannâme neşretmiş ve tehlikenin önüne geçmiştir.

Bazı içtimâiyâtçılara göre memlekette intihârlara sebep mefkûre noksanı olarak görülüyor. Türk genci zannedirim ki böyle bir noksan ile ithâm edilemez. Sakarya'da doğan, Lozan'da bütün azameti ile gözleri kamaştıran mefkûre güneşimiz en soğuk rûhları ısıtacak kuvvettedir. Binaenaleyh işi mefkûre mes'elesi görmekten ziyâde sinirliler ve zayıf rûhlular arasındaki rûhî sirâyet mes'elesi olarak tedkik etmek ve bu zayıf rûhluları kuvvetlendirecek tedbirler almak husûsunda rûhîyâtçı ve içtima'iyâtçıların müştereken çalışmaları icâb etmektedir. Gençlik teşkilâtları bu husûsta ilim adamlarından alacakları veche dâiresinde en kuvvetli yardımcı olabilirler. Bu küçük salgında bu suretle söner gider.

Makalenin yazılmasında müracaat edilen eserler:

- 1- Tabâbet-i Rûhîyye te'lifi Kraepelin
- 2- Tabâbet-i Rûhîyye - Mazhar Osman
- 3- Sıhhiye mecmuası intihâr cinnet midir? Mazhar Osman ve Mustafa Hayrullah beyler
- 4- Tabâbet-i Rûhîyye - Levi-valensi

5- Tabâbet-i Rûhîyye - Soulye

6 -Asabî Havf Hâlâtı - Stekel

7-Alkolizm

8-Irsiyyet - Hoffman

9-Marazî Rûhîyyât Vesâiki - Beryadim

10-Umumi marazi Rûhîyat - Yerasper

11-İntihar-ı Etfâl - Lui Proval

12-Tabâbet-i Adliye-i Rûhîyye - Böhler ve Weigand

13-Haftalık tababet-i Rûhîyye mecmu'ası

Doktor Fahrettin Kerim

İstanbul dârülfünununda seririyat-ı akliyye müderris muâvini emrâz-ı asabiyye ve akliyye müessesesi şeflerinden.

4

İntihârların mühim bir kısmının emrâz-ı rûhiyyeden mütevellid olduğunu Profesör Lakkasani'nin 1880-1900 senesine kadar vukû'bulan intihârların esbâbı hakkında yüzde nisbetle tertib ettiği istatistiklerde te'kid ve te'yid etmektedir.

İntihârların sebepleri	81-85 senesine kadar	86-90 senesine kadar	91-95 senesine kadar	96-900 senesine kadar
Emrâz-ı Dimağîyye	%39 nisbetinde	% 28 nisbetinde	%20 nisbetinde	%17 nisbetinde
Sefalet ve Servet Ziyâ'ı	13 “	16 “	18 “	13 “
Aşk ve Kıskançlık	5 “	4 “	6 “	8 “
Sarhoşluk	13 “	12 “	13 “	14 “

Cismani Izdırabat	17 “	19 “	21 “	21 “
Muhtelif				
Hoşnutsuzluk	4 “	5 “	6 “	7 “
Sebepleri				
Ailevî Elem ve kederler	14 “	15 “	13 “	12 “

Bu istatistikte görüldüğü üzere emrâz-ı rûhiyye ilk safta bulunmaktadır. İktisâdî buhrânlarda, intihârlarda oldukça rol oynamaktadır. 1873 senesi kanûn-i sânisinde 1874 senesi nisanına kadar Viyana'da hükümfermâ olan buhrânlar esnâsında intihârlar miktarı %50 nisbetinde artmıştır; Fakat bu iktisâdî buhrânlar sebebiyle intihâr edenler ancak zayıf irâdelilerdir ki onları ikinci grupta mutâlaa edeceğiz.

Emrâz-ı rûhiyyede intihârlar ne suretle vukûa gelir?

Rûhî hastalıklarda en ziyade intihâra tesâdüf edilenler şunlardır:

- 1- Malihulyalılar
- 2- Dâü'l-merâklılar
- 3- Alkolikler
- 4- Tasavvufî hezeyânlılar
- 5- Sar'alılar
- 6- Psikastenikler
- 7- Esasi impulsyonlar
- 8- Teşevvüs hâlâtı

9- İhtiyarlık bunaması

10- Erken bunama

11- felc-i umûmi-i müterakki

12-İ'tisâfi hezeyânlar

13-(H)isteri

14- Toksikomanlar

15- Muvâzenesizlerdir.

Teessürî, harekî, fikrî sâhada vezâif-i rûhiyyenin betâetinden ve teessürî sâhanın marazî iştidâdından ibaret malihulyalılarda intihâra pek sık tesâdüf ediyoruz. Bunlarda şuûru teksif eden elem-i ma'nevî neticesinde meydana çıkan zacer intihârın en mühim âmilidir. Bazen bilâ-sebeb vukû'a gelmektedir ki buna *Anxietee Paroxystique de Brissand* nâmı verilmektedir. Bu zacer esnâsında hastalar sıkıntının fazlalığı dolayısıyla başlarını duvara (v)urmak, ellerini ovuşturmak gibi hareketler yapmakta çok defa da intihâra tasaddi etmektedirler. Zacer o kadar şiddetli olmaktadır ki hastalarda cismânî ve rûhânî bir butlân görülmektedir. Gözlerini oyanlar, uzv-ı tenasülilerini kesenler bu esnâda zerre kadar acı hissetmiyorlar. Çünkü onları elem-i ma'nevî kaplamıştır. Bunlar *inquietude* tesmiye ettiğimiz ilk kelâl devrinde iken kendilerini yorgun hisseder. Tereddüd içerisinde bed-bîni efkârla âlûde ve ümitsizdirler. Bu hâl tabi'i adamlarda da görülebilirse de devamlı tarzda ve bir sebebe istinâd etmez, marazî olurlar.

Angoisse dediğimiz zacerde ise cismânî teşevvüş vardır ve bunun sistem sempati⁶⁰ ile alâkadâr olduğu kuvvetle iddiâ edilmektedir.

⁶⁰ Sempatik sinir sistemi.

Anxiete nâmını verdiğimiz kısımda ise hastaların halet-i rûhiyyesinde hipotemi mevcûddur. Zacerî teâmüller, uykusuzluk ve buhrânlar vardır. Bir nev'i *ictus emotif* (sekte-i heyecâniyye) ve iştidâdi hamleler görülür. Ve bunlar bilhassa sabaha doğru gelir, *raltus* hâlinde cinâyetler, intihârlar vâki' olur. Ahlâkî kederler, memleket değiştirmek, mes'uliyet korkusu, yorgunluk uykusuzluklar sebebiyle bu hâller meydana çıkar. Redd-i gıdâ, ustura ile damarlarını kesmek, pencereden atmak, zehir içmek, kendini yakmak tarzında intihârlar olur. Bazen intihârdan evvel cinayetler de ikâ' ederler. Bütün bunlar meş'ûrdurlar. Nefislerinde mücâdele devresi geçirirler. Ma'nevî, mâddî mâniâlarla karşılaşır, bazen insanı aldatırlar. Yarın herşey iyi olacak diye kendileri ile konuşanlara iyilik ümidi verirler. Ertesi sabah intihâr ederler. Mecaninden diğerlerinde mesela erken bunama da, felc-i umûmîde ızdırârî tarzda bir ma'na ifade etmeyen intihârlar görülür. Keza i'tisafî hezeyânlılar da, hezeyânî sevk ile ilâ-ahir birçok intihârlar mevcûddur.

İkinci nev' intihârlar dejenere ve muvâzenesizlerde görülen intihârlardır. İşte memleketimizde son zamanlarda görünenlerin ekseriyet-i azimesi bu sınıfa âiddir. Bünyevi psikopatlar tesmiye ettiğimiz bu adamlarda görülen intihârların bir kısmı ızdırârîdir. *Impulsion essentielle* esasi ızdırârlar tesmiye edilen intihârlar gayr-i ihtiyârî ve şu'ûrla müterâfik olup muhakkak yapmak arzusundadırlar. Ancak yapınca sükûnet kesb ederler. Bundan mâ-adâ yine bu kısımda kesretle görülen psikastenik tesmiye edilen zayıf iradelilerde (obsesyonlar) efkâr-ı mecburiyye neticesi tahassul eden intihârlar vardır. Bunlar yapmamak için mücâdele ederler fakat kararsızdırlar. Derûnî bir isteksizlik, gayr-i sâkin bir halet-i teessüriyye dolayısıyla aheng-i rûhîsi muvâzenesiz olan bu eşhâsda hayâtdan ve sa'ydan bıkkınlık, devâmlı adem-i sükûn intihârlara sebep olur. Mübhem ve sebepsiz bir sıkıntı bunları iz'âç eder. Opsedeler ilk zamanlarda intihâr korkusu karşısında mukâvemet edemeyerek intihâr ederler. Bu adamların zekâ ve hafızalarında bir kusur yoktur. Yalnız irâdeleri zayıftır. Rûhlarındaki hâlet-i

inhibitîyye irâdeleri üzerine fâlic bir te'sir yapıyor. Sa'y ve istikrâr kudretleri azalıyor. Karanlık ve inzivâyı tercih ediyorlar. Hiçbir şey kendilerini tatmin etmiyor. Bu bünyeler muhtelifdir. Bir kısmına ahenksiz bünyeler (dizharmoniac) derler. Bunlarda hâkim vasıf tereddüd, korkusuzluktur. Yine bu zümreye mensûb diğer bir grupta iperemotive bünyelerdir. Bunlar da hareki-i rûhî tezâhürât mühimdir. Harekî sahada kekemelik, kızarttılar ilâ-ahir gibi a'râz gösteren ve rûhî cihetden teheyücât, asabî buhrânlar, obsesyonlar ibrâz eden bu bünyelerde ani parlamak tarzda hareketler ve intihârlar görülür. Bilhassa bülûğ zamanında, hayz vakitlerinde bu nev' bünyeli kadınlarda çok tehlikelidir. Ufak bir ihtâr muvâcehesinde müteessir olarak şiddetli bir teâmül verirler. *Type affectif* ismiyle tevsim edilen bu bünye ashâbında da bir nev'i hâlet-i rûhiyye muvâzenesizliği, hassasiyyetin münteşir bir suretde iştidâdı, nâhi kuvvetin kifâyetsizliği hâkim olmaktır. Müvesvis, korkak fazla hassastırlar. Veâî-i harekî teâmüller çoktur.

İntihâr edenlerin bir kısmı da siklotimiklerdir. Devrî mizâçlılar ismi verilen bu karakter çok defa tabi'î adamlara mahsusdur. Bunun bir derece ilerisi ki kurb-ı cinnet olanlara da sikloidler diyoruz. Bunlar da hâkim vasıf zeminin inhibitâtı oluşudur. Herkesin müteessir olduğu şeyden o daha fazla müteessir olur. Ortılığı siyah görür. Mes'uliyetli, manialı işlerde çok yılar, mümteziç ve yumuşak mizâçlı, kudretsiz, sıcakkanlı adamlardır. İnzivâyı severler. Siklotimiklerin rûhlarında neş'e ile keder arasında bir temevvüc hâkimdir. Bugün pembe, yarın siyahtır. Baharla kış, gece ile gündüz gibidir. Hipomanyak depresif şekilleri vardır. Hipomanyak olanların da kederli zamanları varsa da onlar da daha ziyade neş'e hâkimdir. Çalışmaya hevesli, amelî tabiatlı hâdiseler arasından kolaylıkla çıkabilen tiplerdir. Gâyevî mesâileri yoktur. Mesela meşhur Goethe'nin validesi bu tabiattaymış, kendisine keyfini kaçırarak bir şey söylememelerini hizmetçilerine tenbih edermiş.

Depresif mizâçlarda intihârlar çok görülür. Muntehirlerin ekseriyet-i azimesi bu mizâçtadırlar. Ve melankolide bu nev' mizâçlar üzerinde inkişâf eder. Edebiyat-ı tıbbiyeyi karıştırdığımızda ahenksiz mizâçlara misâl olarak Heinrich Von Kleisst'i görüyoruz. 22 Mart 1801 tarihinde nişanlısına yazdığı mektubda “Kant felsefesi ile meşgul oldum. Acaba hakikat nedir? Benim yegâne gayem ufûl etmiştir. Ben artık bir şeye mâlik değilim. Artık rûhumun karşısında hiçbir hakikat görmüyorum ve bir kitaba el sürmüyorum. Odamda hiçbir şeyle meşgul olmadan geziniyorum. Açık pencere kenarında oturuyorum. İçimde bir sükunetsizlik var. Dışarı çıkıp evvela tütüncüye sonra kahveye, tiyatro, konsere gidiyorum. Yalnız kendimi avutuyorum diye ümid ediyorum; Fakat bütün bu esnâlarda yegâne ve en yüksek gayemin mahvolduğunu düşünüyorum. Bir sabah kendimi çalışmaya cebret etmek istedim. Dâhili neş'esizlik irâdeme hâkim oldu. Ta'rif edilemeyecek bir arzu hissettim; o anda senin boynuna sarılıp ağlamak, hiç olmazsa bir dostun göğsüne başımı koymak istedim. Fena ıslak bir havada Potsdam'a kadar gittim” Şair maksatsız tarzda Paris'e kadar gidiyor. Oradan nişanlısına yazdığı mektupta” kederli bir felsefenin cümleleriyle müşevveş, kudretsiz, çalışamaz bir haldeyim. Berlin'i terk ettim. Maksatsız bir ecebî memleketi seyahati yaptım. Nereye kadar gideceğim. Dâhili bir memnuniyetsizlik içindeyim. Plansız memleket memleket dolaşıyorum.”

Hemşire Oelerich'e yazdığı mektupta “Biliyorum ki insanlar bilâ-münakaşa benim için ne derler? Ben istiyorum ki kalbimi vücudumdan çıkarayım ve sana paket yapıp bu mektupla göndereyim” Uzun tereddüdlere kararsızlıklardan bahsettikten sonra Paris'te ikmâl edilmiş eserini yaktığını, semânın bile kendisinden medh ve şeref esirgediğini yazıyor “Ben senin dostluğuna layık değilim. Ben ise bu dostluk olmadan yaşayamam kendi elimle ölüme teslim-i nefis ediyorum” diye mektubunu bitiriyor.

1801'de Wilhelmina 1803'te hemşire Oelerich'e yazdığı mektupta “söylemeye kadir değilim, bilseniz âlâmım ne kadar geniştir. Kalplerden o kadar uzaklaşayım ki oraya insanlar gelemesin!”

1811'de vedâ' mektubunu hemşiresine gönderiyor “Ölüme karar verdim. Bana yakışan odur. Benim için uzun müddet yaşayış adimü'l-imbkândır. Benim rûhum yaralandı. Biraz pencereden burnumu çıkarsam gündüzün ziyâsı bana elem veriyor. Sabah akşam diz çöküp Allah'a dua ediyorum”

Bir arkadaşı Kleisst için yazdığı bir mersiye de “O kadar azâb içerisinde idi ki ölüm hayata tercih olunurdu” diyor. Goethe bunlar için “rûhun öyle tahrikkâr ve mahvedici bir hali ki o vaziyette intihâra kâdirdir. Bu hal bütün kuvâ-yi rûhiyyenin siyah bir nokta üzerinde bedbaht bir ittihâdıdır” sayısız dâhilî ve hâricî ma'nâsızlıklar, dâhilî âmiller, hâricî sebepler bu neticeyi hazırlıyor.

İşte görüyoruz ki Mösyö Bonnafous'in dediği gibi mes'ele “ferdin cümle-i asabiyyesi ile kâbil-i izâh ferdî hâdise olmayıp ancak içtimâî sebeplerle izâh olunabilecek bir hadise-i içtimâîyedir” demekle bitmiyor. Ferdin mizâcî mühim rol oynuyor. İleride söyleyeceğimiz içtimâî buhrânlar ancak böyle bünyelere te'sir ediyor. Şahsiyet mes'elesi çok mühimdir. Asabî karakterler üzerinde tedkikâtıyla ma'rûf Adler bu nâmdaki eserinde intihârı insanların bir nev'i protestosu olarak telakki ediyor. Nüvesinin çocuklukta olduğunu, uzvî ve asabî bir dûn-kıymetlik bulunduğu ve bunun bilhassa cihâz-ı tenâsüli sahasında olduğu kanaatindedir. Bunlarda düşünceler ve rüyalar intihâr için sebep oluyor. Mesela rûhu bir adem-i iktidar-ı tenâsüliye, kekemeliğe musâb bir çocuk nişanlısına mektub yazıyor. Bu çocuk küçüklüğünden beri intihâr fikri taşımış. Vilâdî bir sû-i teşekkül-i tenâsüli dolayısıyla çocuk yapamayacağını düşünerek kadınlara karşı alâkasızlık göstermiş. Bi'l-ahare bu yüzden rûhu adem-i iktidâra tutuluyor. Bu def'a tedavi esnâsında ölümden bâhis mektuplarla nişanlısını tehyic

ediyor. Bu mektubta gösteriyor ki şahsiyet mes'elesi sinirlilerde çok mühim rol oynamaktadır.

Doktor Fahrettin Kerim

İstanbul dârülfünununda seririyat-ı akliyye müderris muâvini emrâz-ı asabiyye ve akliyye müessesesi şeflerinden

3.7. Felsefe, İctimaiyat ve Ruhیات

3.7.1. Özet

Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası'nın 1927 yılında çıkardığı sayısında Mehmed Servet tarafından kaleme alınan bu yazı, lise müfredatında felsefe, sosyoloji ve psikolojinin durumunu araştırmaktadır. Yazar, liselerde müfredatları iki seneden beri incelediğini, bu inceleme sonucunda daha önce konuya ilişkin varmış olduğu bazı kanaatlerinin doğrulandığını buna ek olarak yeni bazı sonuçlar elde ettiğini söylemekle yazıya giriş yapmaktadır. Diğer meslektaşlarının da hemen hemen aynı düşüncede olacağını umduğunu söyleyerek konu üzerinde yapılacak fikir alışverişlerinin konuyu açıklığa kavuşturacağı ümidinden bahsetmektedir.

Mehmed Servet, görüşlerini 4 madde şeklinde ifade eder ve daha sonra bunlar hakkındaki görüşlerini ve yapılabilecekleri aktarır. İlk madde, felsefe ve sosyolojinin hem amaçları hem de nitelikleri açısından birbirinden ayrı dersler olduğunu belirtir. İkinci madde, sosyolojinin fizik ve kimya gibi diğer ilimlere benzer şekilde kendi alanına dahil meseleleri takip eden müspet bir bilim olduğunu ve amacının öğrencinin zihninde sosyolojik durumları analiz etme yeteneğinin geliştirilmesi olduğunu söyler. Üçüncü madde, felsefenin liselerde bir felsefe tarihinden ibaret olduğunu belirtir. Bu noktada Servet, felsefe dersinin amacını ikiye ayırır: Dogmatik düşünmeye çok eğilimli gençleri şüphe duymaya alıştırmak ve öğrencinin okuduğu diğer derslerin birbiriyle ilişkisini ve her birinin kendine ait sınırlarını anlayabilmesini sağlamak. Dördüncü

madde, psikoloji ile ilgilidir. Psikolojinin tıpkı sosyoloji gibi felsefeden ayrılan bir disiplin olduğunu ve dersin öğrencinin psikolojik hadiseleri araştırma becerisi kazanması amacını taşıdığını söylemektedir.

Programlar arasında bir ayırım yapmak gerektiğini söyleyen Servet, başarının ancak bu derslerin uyumlu bir şekilde öğretilmesinden geçtiğini düşünür. Aksi takdirde hem öğretmenin hem öğrencinin zihninde derslerin ciddiyetine dair şüpheler belirecektir. Bu zorunlu uyumun bahsi geçen üç dersin içeriğinde geçen bahislerin benzerliğinden kaynaklandığını iddia etmekte ve örneğin ruh kavramının ne olduğundan üç derste de bahsetmek gerektiğinden söz etmektedir.

Servet, derste birbirine zıt seyreden görüşlerin aktarılması konusuna değinir. Öğretmen ya farklı görüşleri olduğu gibi söyleyip bir karar vermekten kaçınır ya da bahsettiği zıt görüşlerden herhangi bir tanesini seçer veya çelişme noktalarını gösterir. Servet'e göre, ilk durumdan yani görüşlerden birine karar vermekten kaçınmak etkili bir yol değildir çünkü öğrenciler hızlıca bir şekilde bir görüşe meyiletmektedir. Servet daha sonra bu derslerin birbirine dâhil olmasının sebepleri üzerine düşünür ve daha önce tek başına anlatılan felsefe dersinin yanına sosyoloji derslerinin eklenmesinin bu duruma sebep olduğu sonucuna varır. Özellikle psikoloji ve sosyoloji arasında birbirine dahil olan konular ve içerdikleri zıtlıklar bu derslerin birbirinden ayrılmasını gerektirmektedir. Bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda Servet, felsefe dersinde öğretilen meselelerin arasında sosyoloji ve psikolojiye dahil olanlar var ise bunların felsefe dersinden çıkarılıp söz konusu disipline aktarılması fikrini öne sürer. Fikirlerini detaylandıran Servet, altı madde şeklinde tekliflerini sunar ve bunların geneli sosyolojiye yöneliktir. Altıncı madde ise psikolojiyi ilgilendirmektedir. Servet, bu maddede bir tespit yapar ve kendi dönemindeki eğitim sisteminde felsefe grubunda olan derslerin en zayıf kısmının psikoloji olduğunu öne sürer. Bunu iki sebebe bağlar.

Birincisi, psikolojinin hala kendisiyle ilişkili olan disiplinlerle arasındaki muhasebeyi yapamamış olması; ikincisi, ilk sebebin etkisiyle felsefe ve sosyolojide olması gereken konuların müfredat etkisiyle psikolojiye karışmış olmasıdır. Servet, psikolojinin oldukça ilgi çekici bir ders olabileceken, konulara diğer disiplinlerin karışması ile öğrencinin anlama kapasitesini zorlar hale geldiğini ve bu yüzden hak etmediği bir başarısızlığa uğradığını ifade etmektedir. Laboratuvar olmasa bile sınıfta belirli bir dereceye kadar psikolojiye has konuların düzgün işlenmesinin psikoloji dersini oldukça cazip kılacağı düşüncesindedir. Özellikle hastalıkların incelendiği psikopatoloji söz konusu olunca öğrencilerin dikkatle dinlediğine dair gözlemini aktarır.

3.7.2. Metnin Transliterasyonu

Felsefe, içtimaiyat ve ruhiyât

Liselerde

Liselerin elde mevcut felsefe ve içtimaiyat programlarını iki seneden beri tecrübe ediyoruz. Bu tecrübe bir taraftan programların ihzarı esnasında beslediğim kanaatleri takviye veya tashih etti; diğer taraftan da beni bazı yeni neticelere sevk etti. Bu fikirlerin, aynı tecrübeleri yapan meslektaşlarımın ekserisinde de küçük farklarla hâsıl olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum. Mecmua'mızın sayfaları bu bahis üzerinde yapılacak fikir müdavelesi neticesinde müşterek bazı esasların tavazzuhuna yardım edebilirse iftihar edeceği bir vazifeyi ifa etmiş olur.

Aşağıdaki mülahazalara menşe teşkil etmek üzere kabul ettiğim hareket noktaları şunlardır:

A) Felsefe ve içtimaiyât dersleri, gayeleri ve mahiyetleri itibariyle, birbirinden tamamıyla ayrıdır.

B) İçtimaiyat, diğer ilimler gibi müsbet olan yani müşahhas hadiselerin müşahede ve tetkikine istinad eden bir ilimdir. Gayesi, talebenin zihninde içtimai vakıaların müsbet usul ile izahı melekelerini temin etmektir; nasıl ki fizik, kimya, hayvanat ila ahir dahi aynı cinse mensup olan ve kendi sahalarına ait aynı gayeyi takip eden birer ilimdir.

C) Felsefe dersi, hangi tarzda ve hangi nispette tedris edilirse edilsin, liselerde bir felsefe tarihinden ibarettir. Gayesini esas itibariyle iki kısma ayırabiliyorum:

1-Dogmatik olmağa çok meyyal olan genç zihinleri, usulü şüpheye alıştırmak, onlara genişlik, ihtiyatkarlık ve fikir tesamuhu verebilmektir.

2- Talebenin lisede madde, hayat ila ahir gibi şe'niyetlere ait okudukları diğer dersler arasındaki münasebetleri, bu derslerden her birinin bizzat tekevvün tarzını ve en geniş hudutlarını göstermek.

D) Ruhiyat aynen içtimaiyat gibi, felsefi tedkik usulünden kurtulmuş bir ilimdir. Ruhiyatta da dersin gayesi talebeye ruhi hadiselerin ilmi usulle tedkiki melekelerini verebilmektir.

Bu dört esas dâhilinde programlar hakkında bazı teklifleri not halinde tespit edeceğim:

1-Programlar arasında tedahüle mâni' olmak lazımdır.

Felsefe ve içtimaiyat gibi muhtelif ve vasi' tedkik sahalarını ihtiva eden derslerde muvaffakiyet, ancak bu derslerin tam bir ahenk içinde tedrisiyle mümkün olabilecektir. Bu, bence en kati bir zaruret teşkil eder. O kadar ki vücuda getirilecek ahengin muhakkak en mükemmel olmasından sarf-ı nazar etmeyi bile caiz görmek taraftarıyım. Aksi takdirde müntesik bir malumat kütleli ve tefekkür tarzı vermeyi istihdaf eden bu dersler hakkında evvela muallimin kafasında, sonra talebelerde haklı olarak okunan bahislerin ciddiyetinden şüpheye düşmek temayülü kuvvetlenir.

Bu ahenk zarureti, bilhassa gerek felsefenin gerek içtimaiyâtın ve hatta ruhiyatın mevzuuna dahil gibi gözükken meselelerin ve bahislerin mevcudiyetinden inbiâs etmektedir. Numune olmak üzere birkaç misal kaydedeceğim: *Ruh mefhumu*: bu mefhumun ne olduğunu her üç derste bahsetmek mecburiyetindeyiz. *Mekân ve zaman mefhumları*: kezalik ruhiyatın, metafiziğin, içtimaiyatın ve tatbiki mantığın (fizik ve kimya ilimleri münasebetiyle) mevzuunu teşkil ediyor. Bilginin tekevvünü'ne ait meseleler: Ruhiyat, içtimaiyat, metafizik. İlim ve menşei, mantıkta ve içtimaiyatta ayrı ayrı nokta-i nazarlara göre hal edilmektedir. Bu misalleri vasi bir mikyasa çoğaltmak mümkündür. Fiilen tedrisatda bulunan meslektaşlarım, şüphesiz bunlara mebzulen tesadüf etmişlerdir. Bu vaziyette iki nev' hatt-ı hareket kabil-i tasavvurdur:

1-Muallim birbirine zıt hal tarzlarını talebeye olduğu gibi söyleyip geçer ve bir karar vermekten ihtiraz eder;

2-Bu hal tarzlarından herhangi birini tercih eder yahut daralarında bir itilaf noktası bulmaya çalışır. Birinci hal bence dersi ve muallimi zayıflatan bir yoldur. Talebede ekseriyetle müşahede ettiğimiz meyl, süratle bir karar vermek ve diğer derslerde alıştıkları gibi kabul edilecek herhangi bir neticeye vasıl olmaktır.

Binaenaleyh talebe muallimi çok defa ikinci şikkı takibe sürükleyecektir. Bu ise, esasen muallimi serbest bırakması tabii olan müfredat programları içinde muhtelif bahislerin birbiriyle belki de ahenkdar olmayan, hatta birbiriyle mütezaad olan hal tarzlarını tevliid edecektir. Tedrisat sahasında bu vaziyet, -hele dikkatli bir talebe kütlesi ve iyi bir sınıf karşısında- iktihâmi çok müşkil neticeler tevliid eder.

Acaba ilk nazarda ihtirazi çok müşkil gözükken bu tedahüllerin sebebi nedir? Ben öyle zannediyorum ki bunun sebebi, şimdiye kadar lise programlarında- Avrupa'dakilerde dâhil olmak üzere-yalnız başına hüküm süren felsefe dersleri yanına biz de bir de içtimaiyat dersinin ilave edilmiş olmasıdır. Filhakika içtimaiyat, şimdiye

kadar felsefenin deruhte ettiği birçok meseleleri müsbet usul ile izah etmeyi istihdaf etmektedir. Diğer tarafta felsefe, mutad tasnifi dahilinde mutad usulüyle gidiyor; kitaplar ona göre yazılıyor, programlar ona tertip olunuyor. Fransız mektepleri için yazılan felsefe kitapları arasında bila-şüphe en iyisi olan “A. Rey”in eseri bile-birçok yerlerde itimaiyatdan istifade etmiş olmasına rağmen-bu tedahllerden ve noksanlardan kurtulamamıştır.

Bilhassa ruhiyat ile içtimaiyat arasındaki tedahller ve-hatta burada biraz daha şiddetli olmak lazım-tenakuzlar, bu dersler arasında kati bir tasfiye yapılmasını en acil ihtiyaçlar arasına koyar. Acaba bu tedahllere mâni olmak nasıl mümkündür?

Bunun için yapılacak şey, yukarıda kaydettiğimiz dört esası tatbik etmektir; yani bir taraftan şimdiye kadar felsefe dersi altında tedris edilmekte olan bahisler arasında itimaiyata ve ruhiyata dâhil olanlar var ise bunları felsefe dersinden çıkarıp ait olduğu ilme vermek diğer taraftan da içtimaiyatın ve ruhiyatın mevzu’larını tamamıyla ilmi bir zihniyetle tedkik etmek lazımdır.

Derslerin müfredatı arasında yapılacak böyle bir tasfiyenin hiç şüphesiz, bugüne kadar az çok taammüm etmiş olan felsefe programlarından bazı esaslı noktaların ayrılması zarureti vardır. Fakat bu zaruret meydanda oldukça bundan çekinmek ve çok defa işitilmesi mutad olduğu vecihle yeni bir şey yapmaktan korkan bir zihniyetle kabli olarak böyle bir fikri mahkûm etmek muvafik değildir. Bu tasfiyeye esas olabilecek tekliflerim şunlardır:

1-Felsefe derslerinde” içtimai felsefe” serlevhası altına toplanabilecek bahisleri, yani itimaiyatda gerek menşe ve gerek mahiyeti itibariyle tedkik edilmekte olan meseleleri doğrudan doğruya içtimaiyatın ait olduğu kısımlarına bırakmak.

2- Mâba'd-e't-tabiiyeyi esas itibariyle bilgi bahsiyle- Almanların bir tabirini teşmil etmek suretiyle- tabiat felsefesine hasretmek kâfidir. Tabiat felsefesinden anladığımız müsbet ilimlerin mevzuunu teşkil eden şe'niyetlere - *madde, hayat, ruha* - ait felsefe mutâlaattır. Buna diğeri bir tabirle (ontoloji) diyebiliriz.

3-Mantık dersini mâba'd-e't-tabia içine sokmak herhalde daha muntelik bir tedris usulü olacaktır. Bu suretle mantık-ı sûri'yi bilgi bahsini bahsine, mantık-ı tatbikiyi (ontoloji) bahsinde her şe'niyete ait felsefi bilgilerin sonunda veyahut onunla muvazi olarak ilimlerin teşkiliyle birlikte ayrı ayrı tedkik etmek, talebe de bu meseleler hakkında tam ve ahenkdar olan bir telakki sistemi vücuda getirecek yegâne yoldur.

4-Gerek mâba'd-e't-tabiiyede ve gerek mantık-ı tatbikide içtimai hadiselere ve içtimaiyat usulüne ve tarihine ait malumatı içtimaiyat dersine terk ediyoruz. Bundan yalnız bilgi bahsini-ehemmiyet-i mahsusasına binaen-felsefe dersi içinde bırakmaya taraftarız. Vakıa bu, esas prensipten biraz inhiraf manasına gelebilir. Fakat aksi takdirde, bu bahsi muvassal bir surette okutmak mecburiyeti karşısında içtimaiyatın telakki ve usul tarzlarının mahiyetini kaybetmesinden korkulabilir.

5-Şimdiye kadar mâba'd-e't-tabia ve ayrıca ahlak serlevhası altında göstermekte olduğumuz bahisleri içtimaiyat dersine şu suretle rabt edebiliriz: her hususu içtimai ilmin başında bu bahse müteallik olmak üzere müsbet taharri usulü başlamadan evvel ortaya atılmış olan felsefi hal tarzları bir tarihçe halinde zikredilir. Ahlak hakkında da aynı şey vardır: Muhtelif ahlak sistemleri, ahlakı içtimaiyatın bir tarihçesi şeklinde daha müfid bir tarzda gösterilir. Bu suretle içtimaiyatın muhtelif şubeleri, tarihi bir mukaddime ile takviye edilecek olur ki bunun terbiyevi ve tedrisi ehemmiyetini inkâr etmek mümkün olmasa gerektir.

6-Ruhiyat dersi, bugünkü tedris tarzı dâhilinde felsefe grubunun en zayıf bir kısmıdır kanaatindeyim; bunun başlıca iki sebebi vardır:

1-) Esasen ruhiyatın bugünkü vaziyeti, ruhiyatın kendisiyle alakadar olan ilimlerle arasındaki kati muhasebeyi henüz yapmamış olması,

2-) Müfredat programlarımızın eldeki kitapların-birinci sebebin tesiriyle-felsefeye ve içtimaiyata aidiyeti şayan-ı tercih olan bahisleri birbirine karıştırmış olması. Bu vaziyetin tesiri, tedrisat üzerinde yukarıda da izah ettiğimiz vecihle kendisini gösteriyor: ruhiyat, esasen çok cazip olabilecek bir ders iken felsefi telakkilerle karışık verilince 10. sınıftaki talebenin kudreti fevkine çıkılmış oluyor ve ders hiç de müstahak olmadığı bir muvaffakiyetsizliğe mahkûm oluyor. Buna mukabil eğer ruhiyat, mümkün olduğu kadar müşahhas ve çok müteammim olan misaller üzerinde-laboratuvarımızda olmasa bile sınıfta olan-kısmen tecrübi ve tahlili bir tarzda tedris edilecek olur ise lisenin en cazip dersleri arasına girecektir. Denilebilir ki mevcut programlar ne kitaplarla da bu yapılabilir ve bu husustaki muvaffakiyet muallimin iktidarına tabidir. Ben bunu gibin telakkiye taraftar değilim. Ve öyle zannediyorum ki bu bir temenniden ibarettir. Açıkça itiraf etmek icap ederse ben bu muvaffakiyete mazhar olamadığım gibi henüz tamamıyla muvaffak bir misale de rast gelemedim. Talebe de daima ve sık sık tesadüf ettiğim bir temayülü burada hem bir misal hem de kısmi bir delil olmak üzere kaydedeceğim: Talebe, marazi ruhiyattan çıkarılacak misalleri pek büyük bir alaka ile dinliyor ve öğreniyor. Bu nev misallerin tahliline lise sınıflarının ne derece mütehammil olduğu meselesi ayrıca bir bahis teşkil eder; fakat bu temayül, öyle tahmin ediyorum ki ruhiyatın felsefeye şeddirilmiş ve mücerredleştirilmiş bir tedris tarzında daha fazla, mümkün olduğu kadar müşahhas ve tecrübi tarzda muvaffak bir ders olabileceğini gösterir. Bu suretle sıkı bir tasfiyeye tabi tutulacak bir ruhiyat, ancak sırf müsbet ve tecrübi bir şekle ifrağ edilmiş ruhiyat olur.

2-Diğer ders gruplarıyla temas temin edilmelidir.

Felsefe ve içtimaiyat derslerinin tam bir muvaffakiyeti arzu edilirse çok mühim bir nokta üzerinde biraz tevakkuf etmek lüzumuna kaniyim. Felsefe grubunda okutulan derslerin bir hususiyeti var: bu dersler, lisenin hemen hemen bütün diğer dersleriyle uzaktan yakından alakadar gözükyor. Bu, muallim cihetinden olduğu kadar talebe ve ale'l-umum lisenin manası itibariyle de nazar-ı dikkati celb eder. Bu noktayı ehemmiyetle telakki etmek mecburiyetindeyiz; çünkü bir taraftan mantık-ı tatbikide bütün ilimlerin mahiyetini, usulünü ve neticelerini tedkik haddesinden geçirmeye mecbur olan, diğer taraftan içtimaiyat kısmında tarih ve coğrafya dersleriyle en samimi bir alaka arz eden felsefe grup dersleri lise içinde hususi bir vaziyette bulunuyor. Burada her şeyden evvel tarih ve coğrafyayı düşünmek lazımdır; çünkü bu derslerin gerek gayesi ve gerek tarz-ı tedrisi, felsefe grubunun en esaslı bir dersini, yani içtimaiyatı çok yakından alakadar etmektedir. Hatta bu alakayı tesis hususundaki kanaatimde yanılmıyorsam, diyebilirim ki bizzat felsefe grubunun içtimaiyat kısmını, tarih ve coğrafya grubuyla birleştirmek lazımdır. Bu suretle, içtimaiyat dersinin lise programlarına ilavesinden evvel -ve hele bizim memleketimizde- mahiyetini iyice tesbit edemediğimiz tarih ve coğrafyaya daha kuvvetli bir mana verilmiş olacağını tahmin ediyorum.

Nazari esaslarını not halinde tesbit ettiğim bu tekliflerin ameli bir şekilde nasıl tatbik edilebileceğini gelecek nüshamızda müfredat taslağı tarzında arz etmeye çalışacağım.

Kabataş Lisesi felsefe ve içtimaiyat Ticaret mektebi

İktisat muallimi **Mehmet servet**

3.8. Ruhiyatta Istılah Meselesi

3.8.1. Özet

Hakkı Baha, Cumhuriyet'in ilk dönem kurumlarından 'Telif ve Tercüme Heyeti'nde görev almış, Bursa ve Burdur'da psikoloji ve pedagoji dersleri vermiş, Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde etkili olmuş bir şahsiyettir.⁶¹

Hakkı Baha tarafından yazılan 'Rûhiyâtda Istılâh Meselesi' adlı makale 1927 yılında Milli Mecmua dergisinde yayımlanmıştır. Makalenin ilk cümleleri ruhiyatın geçmişinin kısa olduğunu çünkü meşrutiyetin ilanından sonra yayılmaya başladığını belirtmektedir. Hakkı Baha, ruhiyatın tam anlamıyla ilim mertebesine yükselmediğini düşünür ve bunu terminolojinin belirlenememesine ve düzenlenememesine bağlar. Terminolojinin; terminoloji uzmanları tarafından değil, çalışılan ilmin uzmanları tarafından üretileceğini söyleyen Baha, ruhiyatın başlarda âlimi olmadığını ve doğal olarak yabancılardan istifade etmek zorunda kalındığını belirtir. Ruhiyatla ilgilenen ve az çok yabancı dili olanlar kendilerine göre terimlerin karşılığını bulmaya çalıştı ve bu durum ruhiyat terminolojisinde bir karışıklığa yol açtı. Bu karışıklığın giderilmesi için milli eğitim bakanlığının bir kurul düzenlediğini ve bu kurulun Edmond Goblot'un bir felsefe sözlüğü olan 'Le Vocabulaire Philosophique' eserini merkeze alarak bir risale kaleme aldığını ancak bu risalenin etkili olmadığını ve unutulduğunu dile getirmektedir. Baha, makaleyi yayımladığı yıllarda, herkesin terminolojiyi kendisine göre kullanmaya devam ettiğini iddia etmektedir. Bu sebeple yine milli eğitim bakanlığının konuya el atması gerektiğini söylemektedir.

⁶¹ Muhammed Kemaloğlu, Bir Cumhuriyet Aydını, Eğitimcisi ve İdarecisi Hakkı Baha Pars (1879-1942). *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 2023, s. 70-77.

Hakkı Baha, makalesinde konu ettiği psikoloji alanındaki terminoloji meselesini birkaç örnekle açıklamaktadır. Örneğin ‘sens’ kelimesini Milli Eğitim Bakanlığınca oluşturulan kurul ‘hasse’ olarak çevirmişken İbrahim Alaaddin’in ‘his’, Naim Bey’in ise ‘akıl’ olarak çevirdiğini yazmaktadır. Aynı şekilde ‘sentiment’ kelimesini kurul ‘ihtisas’ olarak çevirmişken, Mustafa Şekip’in ‘his’, Abdullah Cevdet Bey’in ise ‘tahassüs’ ya da ‘hissiyat’ olarak çevirdiğini söylemektedir. Makalesinde başka örnekler de veren Hakkı Baha; misallerin çoğaltılabileceğini, bu durumun ise yeni bir ilim olan ruhiyatta kötü bir durumda olduğumuza işaret ettiğini belirtmektedir. Örnekler için yararlandığı isimlere saygı duyduğunu belirten Baha, yeni bir kurul ile bu terminoloji meselesinin üstesinden gelme temennisi ile makalesini bitirmektedir.

3.8.2. Metnin Transliterasyonu

Rûhiyâta İstılâh Meselesi

Vatanperverlik ve mefkurecilikle doğrudan doğruya alâkadâr olan terbiye-i fennî ile onun istinâd ettiği rûhiyyât ilmi bizde, meşrûtiyetin ilanından epeyce bir müddet sonra intişâra başladı. Onun için ömrü henüz çok kısadır. Ve yine onun için henüz, bütün ma’nâsıyla, teessüs etmiş bir ilim addolunamaz. Çünkü bir ilmin bir camiada teessüsü için muayyen ve tensik edilmiş ıstılâhları olmalıdır. İstılâhları teessüs etmeyen bir ilim, lisânı olmayan bir millet gibi, hatta tasavvur bile edilemez.

Millî şuûruna mâlik olmayan ecdâdımızın yani Osmanlı Türklerinin lisânı da bi’z-zarûre millî bir seciyeye mâlik olmadığından, bir elsine halitası gibi, bi’l-hâssa ilmiyâtda Arap, edebiyâtda Acem lisânlarını teşekkül ve devrân-ı mihveri ittihaz etmiş, ve kendi ruhundan ona pek az mevcûdiyet şemmesi ilave eyleyebilmişti.

Diğerlerinden kelime istiâre etmeyen hiçbir millî lisân mevcûd olmadığı gibi, diğer lisânların tasrif ve tasarrufâtına münfâd olan bir millî lisân da mevcûd değildir.

Osmanlı Türkçesi Arab'ın ve Acem'in yalnız kelimelerini istiâre etmekle iktifâ etmemiş, onların lisân kâidelerini de iktibâs eylemişti.

Fakat ne çare ki, her zi-hayât mevcûd, hayâta ecdâd mirâsı ile başlar. Millî şûurunun mevcûdiyeti sadâsını kalbinde taşıyan bugünkü cumhuriyet Türk'ü onu tebliğ ve ifade edecek bir lisâna henüz mâlik değildir; fakat olacaktır.

Milletleri idâre eden kânûnları, teşrii meclislerin yapmayıp ancak onları keşfettikleri gibi, lisânları da yapan akademiler değildir. Kânûnunu da lisânı da, ancak ve ancak milletler kendileri yaparlar. Teşrii meclisler, ve encümen-danışlar yalnız onları tanzim ve tensik ederler.

Tıpkı bunun gibi ilmi ıstılâhları yapanlar da ıstılâh encümenleri değildir; o ilmin sâlikleri ve âlimleridir. Encümenler Ancak o âlim ve sâliklerin meyl ve rağbet ettikleri ıstılâhları tanzim ve tesbit ederler. Zaten mevcûd ve mütedâvil olan kâidelerin bu suretle istikrârını te'min ederler

İçtimâî hadiseleri idâre eden kânûnlar teşrii meclisler tarafından, lisân hadiselerini idâre eden kâidelerde akademilerce keşf ve tesbit ve neşr ve i'lân edildikten sonra nasıl mutâ' olursa, ıstılâh encümenlerince tahrir ve tesbit olunan ıstılâhların da artık mutâ' olması lâzım gelir.

Sâbık bir kanûnun ancak lâhik kânûnla feshine imkân olduğu gibi, bir encümen kararına mukârin olan bir ıstılâhın da tebdili, yine son bir encümenin kararına iktirân etmeye mecbûrdur. Aksihâl ya monarşi veya anarşi olur.

Rûhiyât ve terbiye-i ilim ve fenni biz de yeni intişâra başladığı zaman bi't-tab bizde bunların âlimi de yoktu. Ecnebi menbaalardan istifâde etmek mecburiyetindeydik.

Bu ilimlerle münâsebet te'sis eden, ve az çok bir ecnebi lisânına vâkıf olanlar, kendi zan ve arzularına göre her ıstılâha karşı mevcûd ve müsta'mel lisândan bir mukâbil buldu. Arzularda sıhhat ve bunlar arasında tevâfuk şart olmadığından pek az bir

zamanda ıstılâhlarda bir herc u mercin zuhûruna şahid olduk. Buna çare-sâz olabilmek kasdıyla o zamanki maârif nezareti sırf terbiye ve rûhiyyâtın ihdâs ettiği bu zaruretle bir ıstılâh encümeni teşkil etti. Bu encümen, bu bâbda salahiyet sahibi birçok zevâtı câmi' olarak bir hayli mesâi sarf etti. Encümen, mesâisini mümkün mertebe süratle semeredâr etmek için Goblot'un felsefe lügatçesi (**Vocabulaire Philosophique**)'i rehber ittihâz ederek 1330 senesinde bir risâle neşreyledi. Bu risâle mezkûr lügatçenin tercümesi değildir. Yalnız orada mevcûd ıstılâhların sadece Türkçe mukabillerini ihtivâ eden bir kelimeler cetveli idi. İşte bu kelimeler cetveli salahiyet sahibi bir encümen tarafından neşr ve i'lân edildiği için mutâ' olması iktizâ eder.

İtiraf etmek lazım gelir ki cumhuriyetin (ekseriyete inkıyâd) düstûrlarıyla henüz lazım olduğu gibi ülfet etmiş olmadığımız için, salahiyet sahibi bir encümen tarafından neşr ve i'lân edilen, ve bundan dolayı mutâ' olması lazım gelen o risâle -yerine diğeri konulmadan, yani diğeri bir encümen tarafından fesh ve iptal edilmeden- unutuldu. Demek ki eski anarşi yine hakimâne bir vaz' aldı. Bu günde herkes bu ilmî ıstılâhları kendi arzusu veçhile kullanıp durmaktadır.

Vatanperverlik ve mefkûrecilikle doğrudan doğruya alâkadâr olduğunu iddiâ ettiğim terbiye fennî ve rûhiyât ilminin mâ-bihi'l-kıvâmı olan ıstılâhâtını ve bu anarşi içinde bırakmanın Cumhuriyet maârifi için tecvizi kâbil olmamak lazım gelir.

Her gün yeni yeni ve çok kıymetli eserler ile ilmî kütüphanemizi tetviç etmek suretiyle yüksek mevcûdiyetini isbât etmekte olan maârif vekâletinden bunu bi-hakkın talep ve istirhâm etmek zaruriyetindeyiz. Çünkü ilmî kütüphaneyi günden güne, mütezâyid bir nisbetle, tezyin eden bu eserlerin kıymeti hâiz olması ve muhâfaza etmesi, emniyetle iddiâ edilebilir ki, ıstılâhların vüsûk ve istikrârına tabidir. Yoksa, bu husûsta masrûf olan maddî ve ma'nevî fedakârlıkların heder olması ihtimâli vardır.

İddiâmı, her türlü yanlış telakkilerden sıyânet için bir iki misâl ile isbât etmeliyim:

Encümente (**hâsse**) kelimesi ile nakledilen (**sens**) kelimesini misâlen İbrahim Alaaddin ve Mehmet Emin beyler (**his**), Naim Bey,(**akıl**) kelimeleriyle tercüme ediyorlar. İbrahim Alaaddin Bey (**sens kinesthesique hâsse-i harekiyye**)'yi (**hiss-i harekî**); ve Mehmet Emin Bey (**hâsse-i bâtniyye**) demek olan ve (**şuûr Conscience**)'un müterâdifi bulunan (**sens intime**)'a (**hiss-i bâtni**), Naim Bey (**hâsse-i selime**) demek lazım gelen (**bon sens**)'e (**akl-ı selim**) diyor. Gerçi Dekart (**bon sens**)'i (**akl raison**) ile müterâdif addediyorsa da bu , (**sens**)'e yani (**hâsse**)'ye (**akl**) demeyi icâb etmez.

Kezâ encümente (**ihhtisas**) ile nakl olunan (**sentiment**)'e Şekip Bey (**his**), Abdullah Cevdet Bey(**his ,tahassüs, hissiyât**) hatta bazen (**hissiyâtlar**) diyor.

Kezâ encümente (**hâsse**)'nin sıfat-ı nisbiyyesi olan (**sensoriel**)'e bi't-tab' (**hâssi**) denildiği halde Naim Bey (**fonctions sensorielles**)'e (**efâ'il-i hâssiyye**) diyecek yerde (**efâ'il-i hissiyye**), Abdullah Cevdet Bey ise cem'ine nisbetle (**havâsi**); ve kezâ encümenin (**hassas ve mahsus**) diye naklettiği (**sensible**) kelimesini İbrahim Alaaddin ve Naim beyler (**hissî**) ile naklediyorlar. Ve Naim Bey (**forme sensible**)'ı (**suret-i mahsûsa**) yerine (**suret-i hissiye**); ve (**effets sensibles**)'i (**asâr-ı hissiyye**) ve (**phenomenes sensibles**)'i de (**şuûn-ı hissiyye**) ile tercüme ediyor.

Yine encümente (**Sensation**)'a (**ihhas**) denildiği ve bu kelime hemen umûmiyetle kabul olunduğu halde Naim Bey buna bazen (**ihhas**) ve bazen (**mahsûs**) deyiveriyor.

Encümente (**hassasiyet**) ile tercüme olunan (**sensibilite**)'ye Naim Bey bazen (**hissî**) bazen (**kâbiliyet-i hissiyye**) bazen (**his**) ve bazen (**kuvve-i hissiyye**); ve kezâ (**perception**) kelimesi gerek encümente, ve gerek rûhiyât ile alakadar olan bütün mütefekkirlerce (**idrâk**) mukâbili olarak kabul olunduğu halde Abdullah Cevdet Bey buna (**intikal**) demek de ısrâr ederek bazı defa (**derk**) ve bazen de istiğrâba çok şâyândır ki (**ihhtisas**) diyor.

Arzu edildiği takdirde sahifeler, cildlerle teksiri mümkün olan bu misâller, gerek bizde yeni teessüs eden bu ilimlerin tisinin terakkisi, ve gerek bu ilimlerle iştigl eden gençlerin zihinlerinin teşevvş i'tibariyle ne feci' bir halde bulunduğumuzu isbât edilecek mhiyettedir.

Kimseyi rencide etmek kasdıyla yazılmayan bu satırlar, her birisine ayrı ayrı bir hürmet hissi taşıdığım bu zevtın insflarını celbe muvfık olur da yeni bir encümen teşkiliyle bu ilm ıstılâh anarşisine bir nihyet vermeye dellet ederse benim için ne mutlu.

12 Ağustos 1927

Hakkı Baha

4. KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

4.1. Ruhiyat ve Terbiye

Öğretmen, pedagoğ, yazar ve milletvekili olarak nitelendirilebilecek olan İbrahim Alaeddin Gövsa; 1913 senesinde İsviçre’de eğitim almaya hak kazanmıştır. Edebiyat eğitimi için gönderilmesine rağmen kendi isteği ile pedagoji ve psikoloji bölümüne yazılmıştır. Cenevre Üniversitesi’nden psikoloji tasdiknamesi ve J.J. Rousseau Pedagoji Enstitüsü’nden diploma alarak yurda geri döndü. 1916 yılında psikoloji ve pedagoji dersleri vermek üzere İstanbul Erkek Yüksek Öğretmen Okulu’na atandı.⁶²

İbrahim Alaeddin tarafından yazılan ‘Ruhiyat ve Terbiye: Köy Muallim Mekteplerine Mahsus’ adlı eser 1929 yılında İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılmıştır. Kitap; terbiye, ruhiyat, hafıza, muhayyile, dikkat, lisan, hissiyat, irade gibi konuları içeren 21 bölümden oluşmaktadır. Kitabın alt başlığından da anlaşılacağı üzere, köy muallimlerine yönelik yazıldığı için her bölümde ilgili konunun tanımı yapılmaya çalışılır ve bölüm sonunda çocuklara yönelik neler yapılabileceğinden bahsedilir. Örneğin idrakleri ve tasavvurları incelediği yedinci bölümde, "Hasselerimiz üzerinde birtakım tesirlerin vukua gelmesi keyfiyetine ruhiyat lisanında <<ihsas>> deniyor" tanımını verdikten sonra, "Mesela bir lamba ziyasının gözdeki hassas nokta olan takabai şebekiyeye aksederek oradan elyafı basariye vasıtası ile dimağa intikal etmesi basari bir ihsastır" örneğini vererek tanımın daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışıyor.⁶³ Aynı şekilde, sekizince bölüm olan ‘Hafıza’ bölümünde hafızanın tanımı şu şekilde yapılır:

⁶² Zeki Gürel, İbrahim Alaeddin Gövsa, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 1-3.

⁶³ İbrahim Alaeddin Gövsa, Ruhiyat ve Terbiye: Köy Muallim Mekteplerine Mahsus, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s. 24.

"Hafızayı ruhumuzda geçen hadiselerin tespit ve bilahare temyiz olunması keyfiyettir yahut mazideki benliğimizi idrak etmektir suretinde tarif edebiliriz." Tanımdan sonra iyi bir hafıza için olması gereken şeyleri sıralar ve bölümün sonunda çocuklarda hafızanın gelişebilmesi için dikkat edilmesi gereken hususları belirtir.⁶⁴ Diğer bölümlerde de konuların işleyişi benzer şekilde yapılmaktadır.

İbrahim Alaeddin Gövsa; çocukları, yaşadıkları memlekete faydalı bireyler olarak yetiştirmenin terbiyenin amaçlarından biri olduğunu söyler ve muallimlerin, çocukların hem bedensel açıdan hem ruhsal açıdan gelişmelerinde sorumlu olduğunu belirtir. Muallimlerin görevinin, çocukları sadece öğrendiklerini tekrar eden bir makine haline getirmek olmadığını, kendi başlarına düşünebilme yeteneğine sahip, azmeden bireyler haline getirmek olduğunu düşünür. Dolayısıyla muallimlerin psikoloji ile meşgul olmaları gerektiğini bahçıvan örneği üzerinden açıklamaya çalışır. Nasıl ki bahçıvan yetiştireceği çiçeklerin suya, güneşe, gübreye ne kadar ihtiyaç duyduğunu bilmek zorundaysa aynı şekilde muallimlerin de çocukların hangi yaşta hangi bilgileri almaya müsait olduğunu bilmek zorundadır. Hangi yaşta hangi bilgilerin verilmesini bilmeyen muallim, hitap şeklini ve bilgi düzeyini ayarlayamaz. Bu yüzden Gövsa'ya göre, ruhiyat ve terbiye arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Hatta ruhiyatın; hukuk, tıp, sosyoloji gibi alanlardan daha ziyade en önemli uygulama sahasını terbiye olarak nitelendirir.⁶⁵

Gövsa, terbiyenin nelerden etkilendiğini altı maddede sıralar. Bunlar aile, akran, coğrafi muhit, cemiyet, mektep ve devlettir. İlk ve en önemli tesirin aile tarafından verildiğini ancak ailede olmayan bazı huyların akranlarla oyun aracılığıyla öğrenilebileceğinden bahseder. Gelişme çağı sıcak ya da soğuk bir memlekete denk

⁶⁴ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 26-31.

⁶⁵ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 4-7.

gelmesinin çocukların karakterine etki edebileceğini coğrafi muhit alt başlığında incelerken, özellikle dil gibi yetilerin gelişmesini sağlaması açısından cemiyetin önemine değinir. Mektebi küçük bir cemiyet olarak gören Gövsa, cemiyetlerin çocukların fikri ve hissi gelişmesine sadece kitapların sağlayabileceğinden daha fazla katkı sağladığını düşünür. Bu yüzden çocukların okula gönderilmesinin önemine değinir ve devletin ilkokulu zorunlu tutması yönündeki tavrını benimser.⁶⁶

Terbiyenin sınıflandırılması yönündeki fikirlerini beşinci bölümde anlatan Gövsa; zihni, hissi ve hareki-iradi terbiye olmak üzere terbiyeyi üç kısma ayırır. Öğrenme, hafıza, muhakeme gibi yetenekleri zihni terbiyeye; sevgi, dostluk, merhamet gibi özellikleri hissi terbiyeye; çocuğun yaptığı hareketler üzerinde farkındalığa sahip olmasını, dürtüsel davranışlarını engelleyebilmesi gibi konuları ise hareki-iradi terbiyeye ait olarak sınıflandırır.⁶⁷

Gövsa; muhayyileyi zihnin hayal teşkil etme kabiliyeti olarak tanımlar ve sermayesini hafızadan aldığını öne sürer. Muhayyile ve hafızanın farklarını, muhayyile türlerini ve faydalarını aktarır. Muhayyilenin hem medeniyetin hem de batıl inançların oluşmasında rol oynadığını belirtir. Tıpkı diğer bölümler gibi, muhayyile bölümünün son kısmında da muhayyilenin çocuklarla ilişkisi üzerinde durur. Hafıza için önerdiği tekniklerin muhayyilenin de gelişmesine katkıda bulunacağını, oyuncaklarla oynamanın çocuğun muhayyilesini geliştireceğini, özellikle tarih ve coğrafya gibi derslerin geçmişi tasavvur ettirmesi suretiyle katkıda bulunacağını yazmaktadır.⁶⁸

Dikkat üzerinde on birinci bölümde duran Gövsa; dikkatin tanımı, sebepleri, türleri ve çocuklarda dikkati artırma yollarından bahsetmektedir. Bu bölümde dikkat

⁶⁶ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 8-12.

⁶⁷ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 16-17.

⁶⁸ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 36-41.

çekici hususlardan biri Gövsa'nın sınıfın havasızlığı gibi fiziksel koşulları ve zihin yorgunluğunu hesaba katarak derslerin saatlerine özen gösterilmesi yönündeki tavsiyeleridir.⁶⁹

Temayüller ve türleriyle ilgili 3 müstakil bölüm ayıran Gövsa; ferdi, içtimai ve ali temayülleri inceler. Ferdi temayüller; korunmak, temellük, istiklal, izzet-i nefis, gurur ve tefahürdür. Korunmak meylini korku hissi üzerinden işleyen Gövsa, terbiye tedbirleri konusunda korku yerine sevgi ile sağlanan terbiyeyi önermektedir. Ayrıca çocuğun ilgisini çekse bile zihnini gizemli yaratıklarla dolduracak hikâyeler anlatmaktan kaçınılması gerektiğini belirtir. Eşyaya ve tabiata dair kanunlar -Güneş ve Ay tutulması gibi- yaşı el veriyorsa anlatılmalıdır.⁷⁰ Temellük meyli, kendisinin ve başkasının sınırları ile ilgilidir. Çocuk kendi eşyası, ailesi, evi olduğunu bilmeli ve bunlara düzgün davranmalıdır. Koleksiyonculuk merakını da Gövsa, temellük meyli içerisinde değerlendirir.⁷¹ Bireylerin serbest yaşayabilmesi istiklal meyli içerisinde, benliğine dair meseleler ise izzet-i nefis içerisinde değerlendirilir. Son olarak gurur meselesini ele alan Gövsa, kibirli çocukların kibrini kırmak için hatalarını kabul etmelerini sağlamak, abartılı övgüden kaçınmak ve kibirli insanların başına gelebileceklerle ilgili hikâyeler anlatmak gerektiğini belirtir.⁷²

Etrafımızdaki insanlarla, mensup olduğumuz aileyle, toplumla ilgili temayüllerimizi 'içtimai temayüller' olarak adlandıran Gövsa, bu temayülleri tezacüp ve merhamet, dostluk, aile, vatan ve insaniyet olarak sıralar.⁷³ Bu tip temayüllerin ailede

⁶⁹ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 42-47.

⁷⁰ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 73-76.

⁷¹ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 76-78.

⁷² İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 78-83.

⁷³ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 84.

başladığını okulda ise pekiştirildiğini öne sürer. Özellikle 12 yaşında aileye bağlılığın zayıfladığını, bu yıllarda okullarda aileye sadakatin öneminden bahsedilmesi gerektiğini söyler. Vatan bahsinde ise, tarihteki önemli kişilikleri ve olayları çocuklara aktarmak gerektiğini ve milli günlerde yapılacak merasimlerin ortak heyecanlar oluşturması açısından değerli olduğunu vurgular.⁷⁴

Ali temayüller ise tecessüs ve ilim meyli, doğruluk, iyilik ve güzellik hissidir. Bu konularda da tavsiyelerde bulunan Gövsa, ilim bahsinde çocukların soru sormaya teşvik edilmesi gerektiğini ve tatmin edici cevaplar verilmesini, bilimsel anlamda yapılmış keşiflere ve onların insanlığa faydalarına dair bilgiler verilmesini önemsemektedir. Doğruluk bahsinde, öğretmenlerin kendi hatalarını itiraf etmekten çekinmemesi, korkutarak çocukları yalana yönlendirmemesi gerektiği anlatılmaktadır. Çocuk bir kabahat işlediğinde ise itiraf etmesine kıymet verilmesini istemektedir.⁷⁵

4.2. Ruhیات Alfabeti

Hasan Ali; Türkiye'nin önde gelen Milli Eğitim bakanlarından biri olmasının yanında etkili çeviri faaliyetleri ve edebiyattan psikolojiye çok çeşitli konularda eserler üretmesi ile bilinmektedir.⁷⁶

Hasan Ali tarafından hazırlanan ve 1930'da 'Gütemberk Matbaası' tarafından basılan eserin 'İkinci Basıma Başlangıç' kısmında, Hasan Ali'nin esere ilişkin verdiği bilgiler ve Mustafa Şekip tarafından yazılan bir sunuş yazısı bulunmaktadır. Hasan Ali, yedi sene evvel yine kendisi tarafından aynı eserin basıldığını ancak baskısının üç yıl

⁷⁴ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 78-83.

⁷⁵ İbrahim Alaeddin Gövsa, 1929, s. 95-103.

⁷⁶ Yücel Bulut, Hasan Ali Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (12), 2008, s. 665.

içinde bittiğini ve bu sebeple ikinci baskıyı çıkarttığını belirtmektedir. Eser, Armand Cuveillier'in 'ABC de Psychologie' eserinin kimi eklemelerle yeniden hazırlanmış halidir. Mustafa Şekip ise yazdığı sunuş yazısında, fizik bilimlerin psikolojiden farklı olduğunu ancak psikolojinin de bilim sahasına yükseltilebileceğini ve eserin buna katkı sunmak amacıyla yazıldığını belirtmektedir. Ayrıca psikoloji sahasının son gelişmelerini içerdiğini; William James, Bergson, Pierre Janet ve Ribot gibi çeşitli isimlerin fikirlerinin eserde bulunabileceğinden bahsetmiştir. Sunuş yazısının sonuna doğru, eseri 'Okuyanlara kanıklık vermekten ziyade susamışlık getirecek olan bu eser' olarak tanıtmıştır.⁷⁷ Eser; psikolojinin konusu, sosyoloji ve fizyolojiyle ilişkileri, yöntemleri gibi konuların yanı sıra çağrışım, hafıza, dikkat, lisan, şahsiyet meselelerini konu edinen 12 bölümden ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Kitabın ilk bölümü şuur üzerinde durmakta ve William James'in fikirlerinden söz etmektedir. Şuurun uykuda bile kesilmediğini ve bu kesintisiz akış halinde olmasına James'in 'şuur cereyanı' dediğini aktarmaktadır. Şuur ve hallerinden psikolojinin tanımına geçiş yapılmakta ve kendisine konu ettiği meselelerin hariçten bilinebilecek meseleleri olmadığını anlatabilmek için Simon Jouffroy'un 'gözle görülemeyen, elle tutulamayan, teşrih bıçağı veya mikroskop altına gelmeyen hadiselerdir' sözü aktarılmaktadır. Ancak bu durumun psikolojinin müstakil bir bilim olma konusunda herhangi bir engel teşkil etmeyeceğini iddia etmektedir. İlerleyen sayfalarda William James ve Bergson'un şuur hakkındaki görüşlerini özetlemektedir.⁷⁸

Ruhiyatın konusunun genişletilerek anlatıldığı ikinci bölümde, şuur altında hadiselerin de var olduğunu ve ruhiyat âleminde bunun da kabul gördüğü belirtilmektedir. Bunu bir örnekle açıklamaktadır. Bir kişinin masasında dikkatle

⁷⁷ Hasan Ali, Ruhiyat Alfabeti, Gütemberk Matbaası, İstanbul, 1930, s. 3-4.

⁷⁸ Hasan Ali, 1930, s. 5-13.

okuduğu kitabın yanı sıra masadaki diğer eşyaları da -aynı dikkat seviyesinde olmasa bile- algıladığını hatta dışarıdan gelen sesleri duyduğunu ve hatta gideceği bir randevuya geç kalma endişesinin bile zihninde yer ettiğini söylemektedir. Kişi tarafından açıkça bilinmeyen, bilincimizde ön planda olmayan hadiseler ‘şuur altındaki hadiseler’ olarak tanımlanmaktadır ve bu hadiselerin sanıldığından daha fazla hayatımızda yer işgal ettiği söylenmektedir. Örneğin; bir kişiye duyulan sevgi ya da nefret aslında birer sonuçtur ve bu sonucu belirleyen asıl etken bilinçaltından geliyor olabilir. Bu bölümde ayrıca, bilinçaltı hadiselerin ruhsal hastalıklara da sebep olabileceği histerik insanlar örnek gösterilerek açıklanmaktadır.⁷⁹

Üçüncü bölüm olan ‘Ruhیاتın İstiklali’ bölümünde; psikolojinin, sosyoloji ve fizyoloji ile ilişkileri incelenmekte ve psikolojinin ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁸⁰

Ruhیاتın yöntemlerinin anlatıldığı dördüncü bölümde; batını müşahede, deruni tefahhus ya da introspection olarak adlandırılan iç gözlem yöntemi anlatılmakta ardından bu yöntemin ruhiyatçılar tarafından yetersiz görüldüğü için afaki ruhiyat ya da dış gözlem olarak adlandırılan başka bir yöntemin ortaya çıktığından bahsetmektedir. Dış gözlem, hem anketlerden yararlanmayı hem de karşılaştırmalı psikolojiden özellikle de hayvan psikolojisinden yararlanmayı içerir. Dış gözlem içerisinde ayrıca Freud’un psikanalizine dair esaslara da yer verilmektedir. Bir diğer yöntem hastalıkları inceleyen ‘Marazi Ruhیات’tır. Burada hastalıklar temel alınarak elde edilen bilgiler üzerine çalışılır. Hipnotizma da marazi ruhiyat kısmında ele alınmakta ve hipnotizmanın bilinçaltındaki meseleleri anlamak için iyi bir araç olduğu ancak sadece uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılması gerektiği bildirilmektedir. Bugün deneysel psikoloji olarak

⁷⁹ Hasan Ali, 1930, s. 21-28.

⁸⁰ Hasan Ali, 1930, s. 30-40.

adlandırılan ‘Tecrübi Ruhیات’ yöntemi ise psikofizik ve psikofizyolojiyi temel almaktadır. Zekâ testlerinin de yöntem olarak kullanıldığı ‘Mihekler’ adlı yöntemden ölçümün esas alındığı yöntem olan ‘Psikometri’den bahsedilerek bölüm bitirilmektedir.⁸¹

Beşinci bölümde; bilincin sabit bir varlık olmadığını ve derecelerini anlatmak adına bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasında karşılaştırma yapılır ve en yüksek bilinç seviyesinin insanlarda olduğu söylenir. Tekrar bilinç ve biyoloji-fizyoloji arasındaki ilişkiye değinilir ve bilincin biyoloji tarafından irdelenmesinin ruhiyatın geleceği açısından tehlike oluşturabileceği belirtilir. İnsanı ne tamamen cemiyetin ürünü olarak ne de sadece biyolojik-fizyolojik temelde ele almak yeterli olmayacaktır. Bölümün sonunda ruhi işlevlerin bir listesi verilir ve kitabın geri kalanında her biri, bir bölüm olacak şekilde ele alınır. Bunlar sırasıyla ruhi otomatizm, teessüri hadiseler, hafıza, dikkat, idrak, lisan ve şahsiyettir.

Altıncı bölüm, otomatizm olarak adlandırılan hareketin var olması için gerekli iki özellik ile başlamaktadır. Birincisi; bir hareketin otomatik kabul edilebilmesi için dışarıdan görünen herhangi bir kuvvete ihtiyaç duymadan yaptığı şeyi yapmaya devam edebilmesi gereklidir. Örneğin oyuncak bir bebek, önceden kurulmasına rağmen hareket ettiği anda dışarıdan herhangi bir kuvvete maruz kalmadan hareket ediyor gibi görünmektedir ve bu açıdan oyuncak bebek bir otomat olarak kabul edilebilir. Ancak emme basma tulumba, insan gücü ortadan kaldırıldığında kendi başına hareketi sürdüremediğinden otomat olarak kabul edilmez. İkinci özellik ise otomatik olarak yapılan hareketin belirli bir düzene uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Örneğin bir top makinesi, mermilerini aynı düzene göre fırlatabiliyorsa otomat olarak kabul edilebilir. İnsandaki hareketlerden bazıları bu iki özelliği karşıladığı için insanda otomatik

⁸¹ Hasan Ali, 1930, s. 41-50.

hareketler var olduğu kabul edilmelidir. Ancak bu kabul insanda Şuurun olmadığı ve tamamen makine olduğu anlamına gelmemektedir. Diğer bir ifadeyle; Şuur ve otomatizmin aynı anda insanda bulunabilmesinin m¼mk¼n olduğu s¼ylenmektedir. Ruhtaki bu otomatik hareketler, ‘ruhi otomatizm’ olarak adlandırılmaktadır. Aynı b¼l¼mde, hayvanlardaki ięg¼d¼sel hareketlerden ve çocuklardaki ruhi otomatizmden bahsetmektedir. Daha sonra yetiŐkinlerde de ruhi otomatizmden kaynaklanan hareketler ve ięg¼d¼ bulunduğu ancak hayvanlardan ayrı olarak insanda zekâ bulunduğu s¼ylenmektedir. Freud’un ise cinsellik ięg¼d¼s¼n¼ temel alarak psikanalizi oluşturduğu bildirilmekte ve Freud’un oidipus kavramına değinilmektedir.⁸²

Haz, elem, eğilim, heyecan, tutkular ‘teess¼ri hadisat’ olarak adlandırılıp yedinci b¼l¼mde ele alınmaktadır. Bunlar deruni tefahhus ya da introspection olarak bilinen iç gözlemlerle tetkik edilebilmekle beraber sosyoloji ve biyolojinin de dâhil olduğu Şekilde dışarıdan incelenebilen y¼nleri de mevcuttur.⁸³

Sekizinci b¼l¼m tedaii efkâr ve hafızayı konu edinmektedir. B¼l¼m bir ¼rneklerle başlamaktadır. Bir kişinin m¼zede g¼rd¼đ¼ bir arkadaŐını daha sonra aynı m¼zeyi ziyaret ettiğinde ya da m¼zenin fotoğrafını g¼rd¼đ¼nde hatırlaması tedaii efkâra yani çağrıŐıma ¼rnek olarak verilmektedir. ÇađrıŐımın geręekleŐmesi ise hafızanın varlığına bağlı olduğundan bu iki zihni faaliyet birbiriyle oldukęa iliŐkilidir ve bu y¼zden kitabın aynı b¼l¼m¼nde ele alınmıştır. Anıların bağımsız bir Şekilde zihinde durmadığını, ¼ncesindeki ve sonrasındaki olayların çağrışım yoluyla hatırlanabildiği iddia edilmektedir. Descartes, Bergson, Ribot gibi ęeŐitli d¼Ő¼n¼rlerin hafızayla ilgili g¼r¼Őleri aktarılmaktadır.⁸⁴

⁸² Hasan Ali, 1930, s. 63-76.

⁸³ Hasan Ali, 1930, s. 77.

⁸⁴ Hasan Ali, 1930, s. 91-98.

Dokuzuncu bölümde dikkat konusu işlenmektedir. Ebbinghaus'un dikkatin bir seçme işlemi olduğuna dair açıklaması verildikten sonra bu açıklamanın dikkatin tanımı açısından eksik olduğu görüşü savunulur. Ebbinghaus'un tanımını karşılamak için kullanılan 'intihap' kelimesi yeterli görülmez ve ayıklama vurgusu daha fazla olan 'ıstıfa' kelimesi önerilir. Daha sonra dikkatin özellikleri ile ilgili Ebbinghaus'un görüşleri nakledilir ve değerlendirilir. Nihayetinde; dikkat, şuurun kabarmış ve sivrilmiş hali olarak tanımlanır. Dikkat etmek demek dalgınlık ve gevşeklikten kurtulmak için verilen mücadeledir. Dikkat sayesinde zekânın en yüksek faaliyetlerinden biri olan muhakeme yeteneği de ortaya çıkmaktadır.⁸⁵

Onuncu bölüm, idrak ve duyumlarla ilgilidir. Kitap; duyumları, 'ihzas' sözcüğü ile karşılamaktadır ve psikometrinin duyumların süresini ölçme yöntemini kullandığını dile getirmektedir. Görme, işitme, tatma, dokunma, koklama gibi duyumların yanı sıra sıcaklığın algılanması ve mesafenin idraki gibi çeşitli konulara değinilmektedir. Dış dünyanın gerçekliğinin bu ihzaslar sayesinde ortaya çıktığı iddia edilmektedir.⁸⁶

Lisan bölümünün hemen başında Broca'nın keşfettiği beyindeki konuşma alanıyla ilgili bilgiler aktarılmakta ve bu bilgilerin uzun süre kabul gördüğü belirtilmektedir. Pierre Marie isimli nöroloğun 1907 tarihinde yayımladığı çalışma ile Broca'nın fikirlerinin ilk kez ciddi bir şekilde sorgulandığı bildirilmektedir. Anatomik bir hasar üzerine yoğunlaşan Broca ile bilinç düzeyine yoğunlaşan Pierre Marie'nin konuşma bozukluklarıyla ilgili fikirleri kıyaslandıktan sonra Pierre Marie'nin Bergson gibi isimler tarafından, Broca'nın ise Binet ve Ribot gibi isimler tarafından desteklendiğini söyler. Ancak kitapta kesin bir taraf seçmekten uzak durulur ve tartışmaya girilmeyeceği söylenir. Daha sonra lisanın tanımı yapılır ve işaret

⁸⁵ Hasan Ali, 1930, s. 103-112.

⁸⁶ Hasan Ali, 1930, s. 123-129.

sistemlerinin en mükemmeli olduğu ve insanın fikirlerini aktarmanın en düzenli yolu olduğu söylenir. Lisanın kökenleri üzerine tartışmalar olduğu belirtildikten sonra lisanın doğal ve sosyal bir ürün olduğu iddia edilir.⁸⁷

Son bölümde, psikolojinin yöntemleri ve son durumu değerlendirilmektedir. İç gözlem gerekli bilimsel ölçütleri karşılayamamış, psikofizik ise belli başlı duyuları ölçmekten öteye geçememiştir. Franz Josef Gall'un ortaya attığı ve beynin belirli işlevlerinin belirli bölgelere has konumlandırılması teorisi Pierre Marie'nin çalışmaları neticesinde çürütülmüş ve zihnin basit bir makine gibi çalışmadığı ortaya konulmuştur. Diğer taraftan son 15 sene içerisinde psikopatoloji alanındaki çalışmaların değerli sonuçlar ortaya çıkardığı ve psikolojinin geleceğinin psikopatoloji sahasındaki gelişmelerle belirleneceği iddia edilmektedir. Tam bir bilimsellik kazanmamasına rağmen psikolojinin bilimsellik yolunda olduğu söylenmektedir. Ayrıca kitapta; İngiltere ve Fransa'da yaygın olarak bilinen telepati, telekinezi gibi meselelere değinilmediğini ancak bunların önem arz ettiğini, psikolojinin sadece pozitif kısmı ile ilgili bilgilerin özetlendiği söylenmektedir. Buradaki amaç, alana yeni girecek kişilerin pozitif kısım haricinde elde ettikleri bilgilerin zihin karışıklığına sebep olabileceği düşüncesine yöneliktir.⁸⁸

4.3. Çocuklarda Zekâ Ölçüleri

Zekânın ölçülmesi konusunda Fransa'da en etkili isimlerden biri, 1889'da Fransa'nın ilk psikoloji enstitülerinden birini Sorbonne Üniversitesi'nde kuran Alfred Binet'ti. Binet'in amacı, İngiltere'deki Francis Galton'ın ve Almanya'daki psikoloji laboratuvarlarının odaklandığı duyu-motor işlevlerinin aksine, zihnin en yüksek işlevlerine ilişkin araştırmalar yapmaktı. Bireyler arasındaki farklılıkların, entelektüel ve

⁸⁷ Hasan Ali, 1930, s. 132-136.

⁸⁸ Hasan Ali, 1930, s. 156-161.

karmaşık zihinsel süreçlerin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olacağını düşünüyordu. Çocukların bilişsel gelişimi üzerine de çalışan Binet, 1904'te hükümet tarafından zihinsel açıdan normal olmayan çocukların eğitiminin incelenmesi için kurulan bir komisyonda görev aldı ve yaşlara göre belirlenmiş entelektüel görevler içeren bir test geliştirdi. Normal olarak etiketlenen çocuklar yaşına uygun görevleri başarıyla yapabiliyorken, bu görevleri yapamayanlar tespit edilip özel eğitime yönlendiriliyordu.⁸⁹ Binet, asistanı Theodore Simon ile testi ilk kez 1905'te yayımladı. Test, 1908 ve 1911'de iki kez güncellendi. Psikolog Henry Goddard, Binet'in zekâ testini İngilizceye çevirip Amerika'ya taşıdı ve 1910'da 400 çocuğun test sonuçlarını içeren bir rapor hazırladı. Goddard'ın çevirisinin ötesine geçen Psikolog Lewis Terman, testi yenileyerek ilk gerçek standardizasyonu gerçekleştirdi. Binet'in 54 maddesine karşılık Terman'ın testi 90 test maddesinden oluşuyordu.⁹⁰

İbrahim Alaeddin'in, Binet'in zekâ testinin ilk çevirisi 1915 yılında yapılmıştır.⁹¹ Daha sonra 'Çocuklarda Zekâ Ölçüleri' adıyla 1931'de İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılmıştır. Önsöz kısmında Alaeddin, son dönemlerde zekâyı ölçmenin 3 önemli sebepten dolayı önem kazandığını söylemektedir. Bu sebeplerden birincisi, zihinsel olarak zayıf çocukların tespit edilip kendi seviyelerine göre yetiştirilmeleridir. İkincisi, çocukların hangi mesleğe daha uygun olduğunun tespit edilmesiyle beraber yapamayacakları bir iş için uzun yıllar emek vermesinin önlenmesidir. Üçüncüsü ise ortalama üstü zekâyı sahip çocukların hızlı bir şekilde topluma kazandırılacak şekilde eğitilmesidir. Alaeddin, Binet'in zekâ testinin ilk olarak 1908'de çıktığını ve 1911'de güncellendiğini söylemekte ve çevirisinin 1911 sürümüne

⁸⁹ Leahey, 2015, s. 207-208.

⁹⁰ J. Goodwin, 2015, s. 214- 222.

⁹¹ N. Bilgin, 1988, s. 27.

dayandığını yazmaktadır. Oysa görüldüğü üzere, Binet'in testi 1905'te yayımlanmış, ilk güncellenmesi 1908'de gerçekleşmişti. Bu noktada Alaeddin'in yanlış tarih vermesi söz konusudur. Diğer taraftan İbrahim Alaeddin, testin farklı coğrafyalara yayıldığının farkındadır ve Terman'ın testi güncellemesinden bahsetmektedir. Binet ve Terman'ı test açısından karşılaştırdıktan sonra Alaeddin, zekâ ölçülerini belirlemek için böyle testlere her memleketin ihtiyacı olduğunu yazmaktadır.⁹² Çevirisi yapılan zekâ testinde 3 yaşından 15 yaş üstüne kadar olacak şekilde her yaş gruplarına sorulacak sorular ve nasıl sorulması gerektiğine dair açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

4.4. Amerikan Ruhiyatı

Edwin Boring, psikoloji tarihi çalışmaları açısından öncü isimlerden biridir. Cornell Üniversitesi'nde mühendislik okurken Edward Titchener'in 1905 sonbaharında verdiği bir derse katılmış ve böylelikle psikolojiyle tanışmış, mühendisliği bitirdikten sonra 1914'te Titchener gözetiminde doktora derecesi almıştır. Deneysel psikolojideki temel araştırmaları desteklemek için 'Deneysel Psikolojinin Tarihi (A History of Experimental Psychology)' adlı eserini 1929'da yayımlamıştır.⁹³

Sosyal psikoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan Muzaffer Şerif; 1928'de Darülfünun Felsefe Bölümü'nden mezun olmuş ve 1929 yılında yüksek lisans yapmak üzere Harvard Üniversitesi'ne gitmiştir. 1932'te Türkiye'ye dönerek Gazi Terbiye Enstitüsü'nde çalışmaya başlamış, 1933'te doktora öğrenimi için tekrar Amerika'ya

⁹² İbrahim Alaeddin, Çocuklarda Zekâ Ölçüleri, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 1-3.

⁹³ J. Goodwin, 2015, s. 10-11.

gitmiştir. 1936'da Türkiye'ye dönmüş ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doçentlik yapmıştır.⁹⁴

Muzaffer Şerif'in 'Amerikan Ruhiyatı' ismiyle bir kısmını çevirdiği bu eser 1933'te basılmıştır. Önsöz, Hasan Ali tarafından kaleme alınmıştır. Hasan Ali, Amerikan psikolojisinin 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman psikolojisinden etkilendiğini fakat zamanla olgunluğa eriştiğini yazmaktadır. Hasan Ali'ye göre bu olgunluğa erişme durumu William James, Stanley Hall, George Trumbull Ladd ve James Cattell'in çalışmalarına borçludur. Amerikan psikolojisini, Türk psikolojisinin gelişmesi için hem bir bilgi kaynağı hem de çalışma örneği olarak gördüğünü belirtmektedir. Hasan Ali, Boring'in kitabının 1929 yılında yayımlandığını ve yeni sayılabileceği görüşündedir. Boring'in kitabının 20, 21 ve 22. bölümlerinin Amerikan psikolojisini kapsadığını ve bu bölümlerin çevrildiğini bildirmektedir. Önsöz, Muzaffer Şerif'e böyle bir eseri çevirdiği için tebrik dilekleri ile bitmektedir.⁹⁵

Eser, Amerikan psikolojisinin oluşmasında rol oynamış önemli isimlerin genel bir özetini içeren 'İlk Yolu Açanlar' adlı bölümle başlamaktadır. Daha sonra William James, Stanley Hall, George Trumbull Ladd, Edward Wheeler Scripture, James Mark Baldwin, James McKeen Cattell'in hayatları ve psikolojiye katkıları sunulmaktadır. Ayrıca işlevsel psikoloji, zekâ testleri, hayvan psikolojisi, deneysel psikoloji ve davranışçılık ekolleri anlatılmaktadır.

⁹⁴ Saniye Çağlayan, Murat Korkmaz, Gönül Öktem, Muzaffer Şerif'in Hayatı ve Eserleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2014, s. 153.

⁹⁵ E.G. Boring, Amerikan Ruhiyatı, Çev. Muzaffer Şerif, İstanbul Remzi Kitaphanesi, 1933, s. 7-8.

4.5. İtiyat Ruhiyatı

1913'te John Watson tarafından kaleme alınan 'Davranışçıların Görüşüne Göre Psikoloji' makalesi, psikoloji tarihindeki en etkili makalelerden biridir.⁹⁶ Watson makalesinde zihinsel durumların gözlem nesnesi haline getirildiğini kabul etmedi ve iç gözlemin psikolojide yerinin olmadığını savundu. Ona göre bilince yapılan göndermeler bir kenara bırakılmalıdır çünkü öznel deneyimler nesnel olarak gözlemlenemezken davranışlar gözlemlenebilir. Watson'ın iddiasına göre; psikoloji sadece davranışların incelenmesi ile bilimsel hale gelebilir.⁹⁷

Watson tarafından savunulan davranışçılığa ait görüşler, Mehmet Saffet tarafından özetlenerek 1933 yılında 'İtiyat Ruhiyatı: Bir Tabiat İlmi Olarak Ruhiyatın Yeniden Kuruluşu' adıyla yayımlanmıştır. Önsöz kısmında; eserin, 'yeni ve kuvvetli bir ruhiyat sistemi' olduğu düşünülen davranışçılık hakkında fikir vermek amacıyla yazıldığını belirten Mehmet Saffet, davranışçılığın kurucusu olarak gördüğü John Watson hakkında kısa bilgiler verdikten sonra, eserin Watson'ın 10 yıllık tecrübelerinin sonucu olarak ortaya çıktığını, 1920'de uluslararası bir kongrede Watson tarafından sunulduğunu ve 1924'te basıldığını belirtmektedir. Hazırlamış olduğu eserin davranışçılıkla ilgili yazılardan ve özellikle Watson'ın eserlerinden toparlandığını söyleyen Saffet, eserin objektif bir özet olduğunu, hiçbir ilave içermediğini, uzun olmasından ötürü bazı laboratuvar deneylerinin sadece sonuçlarını aldığını bildirmektedir. Eser; davranışçılığın ne olduğunu, insan davranışının nasıl incelenmesi gerektiği, heyecanlar, konuşma ve düşünme, şahsiyet konularını içeren 8 bölümden

⁹⁶ Robert J Sternberg., Wade E. Pickren, *The Cambridge Handbook of the Intellectual History of Psychology*, 2019, s. 7.

⁹⁷ John Watson, *Psychology as the Behaviorist views it. Psychological review*, 20.2 (1913): 158-177.

oluşmaktadır.⁹⁸ Mehmet Saffet'in yapmış olduğu özet, davranışçılığa dair bir giriş kitabı niteliğinde sayılabilir.

Tıpkı Watson'ın 1913'teki etkili makalesinde yaptığı gibi, Mehmet Saffet de davranışçılığı anlatmaya çalışırken, James ve Wundt gibi psikologların savunduğu içebakış yöntemine dair eleştirileri özetler. Davranışçılığın en temel iki ögesi olduğunu düşündüğü 'uyaran' ve 'tepki' kavramlarının tanımına yer verdikten sonra, davranışçılığın diğer alanlarla ilişkisine değinir.⁹⁹ Bu ekole göre; bir ruhiyatçının görevi, uyaran-tepki ilişkisini bulmaktır. Şartlı uyaranı açıklamak için kırmızı ışık ve elektrik çarpması örneği verilmektedir. Elektrik uyaranı verildiğinde elin geri çekildiğini ancak kırmızı ışık görünce elin geri çekilmediğini; kırmızı ışıktan hemen sonra elektrik uyaranı ile bir şartlanma sağlandıktan sonra, kırmızı ışık görünce elektrik uyaranı olmamasına rağmen elin geri çekildiği örneğiyle 'uyaranın şartlandırılması' anlatılmaktadır. Işık görünce gözlerin kapanması, bir şeyler yerken tükürük bezlerinin aktifleşmesi gibi doğuştan bazı uyaran-tepki ilişkilerine de değinmektedir.¹⁰⁰

Yaptığı özette şartlı refleksten bahseden Saffet, Pavlov'un köpek deneyini örnek vermektedir. Köpeğin sol bacağına bir dokunuşla beraber et verilmesi halinde -bu işlem şartlı refleks oluşturulmasına imkân verecek kadar uzun süre yapıldığında- et verilmediği durumda bile köpeğin tükürük aktivitelerinde artış olduğu deneyini anlatmaktadır. Vücudun bütün şartlandırılma tarzlarından bahsetmenin eserin hacmi itibariyle mümkün olmadığını belirten Saffet, verdiği örneklerle vücudun her uzvunun şartlandırılabilceğini gösterme amacıyla olduğunu belirtmektedir. Yine eski ruhiyatçılar olarak nitelendirdiği içebakış tekniğini kullanan ruhiyatçıların bunları göz

⁹⁸ Mehmet Saffet, *İtiyat Ruhiyatı*, Kitap Yazarlar Kooperatifi, Ankara 1933, s. 3-5.

⁹⁹ Mehmet Saffet, 1933, s. 7-13.

¹⁰⁰ Mehmet Saffet, 1933, s. 14-15.

ardı ettiğini ve bu yüzden psikoloji açısından bir usul ortaya koyamadıklarını düşünmektedir.¹⁰¹

İçgüdülerle ilgili bir alt başlıkta, davranışçılara göre içgüdü denen bir şey olmadığı, içgüdü diye nitelendirilen şeylerin öğrenmenin ve tecrübenin sonucu olduğu bu yüzden artık bu kavramın psikolojide kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir. Davranışçı bir psikoloğun içgüdü konusuna nasıl yaklaştığını daha iyi açıklamak adına örnek verilir. Babası gibi silahlarla ilgilenen bir çocuğun durumunu başka psikoloji sistemleri içgüdüsel olarak babasına çektiği yönünde yorumlarken; davranışçı bir psikolog, babasının çocuğa silah sevdirmekle ilgili yaptığı aktivitelere odaklanır.¹⁰² Bir bumerangın atıldığı yere dönme olgusu, içerisinde bulunan içgüdü ile değil, fizik kurallarıyla açıklanmaya çalışılması gibi psikoloji de davranışları değerlendirirken içgüdüden yararlanmak zorunda değildir.¹⁰³

‘Şahsiyet ve Ahlak’ bölümünde, tam olarak ne olduğu ortaya konmamış kavramların davranışçılar tarafından reddedildiğini ancak ‘şahsiyet’ kavramının davranışçıların sistemine oldukça uyduğu yönünde özet yapan Saffet; şahsiyeti, davranış sistemlerimizin bir sonucu olarak görmektedir. Bir kişinin şahsiyeti; nasıl huylara sahip olduğu, ailesine nasıl davrandığı, prensip sahibi biri olup olmadığı, kibar veya kaba oluşu gibi davranışlarıyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin dindar bir adam komşularına yardım eder ve dualar eder. Bu onun dindarlığına dair davranış sistemidir. Birey; ebeveynlik sistemi, hitabet sistemi, tefekkür sistemi gibi davranış sistemleriyle

¹⁰¹ Mehmet Saffet, 1933, s. 16-19.

¹⁰² Mehmet Saffet, 1933, s. 20-22.

¹⁰³ Mehmet Saffet, 1933, s. 25-28.

hareket eder ve bu da onun şahsiyetini meydana getirir. Şahsiyeti incelemek için bu davranış sistemlerini incelemek gerekmektedir.¹⁰⁴

4.6. Milletler Ruhiyatı Esasları

Wundt, deneysel psikolojiyi bir bilim dalı olarak kurma çabasının yanı sıra insan kültürüne yansıyan yüksek zihinsel süreçlerle de ilgileniyordu. Bu süreçlerin din, gelenekler, tarih, ahlak, sanat ve hukuk gibi alanların incelenmesi yoluyla ortaya çıkarılabileceğini düşünüyordu. Hayatının son 20 senelik diliminde bu konular üzerine yoğunlaştı ve ‘Völkerpsychologie’ adıyla 10 ciltlik bir eser meydana getirdi.¹⁰⁵ Din, gelenek, hukuk gibi bahsi geçen alanlar karşılıklı etkileşim gerektirdiği için Wundt, yalnızca bireyin zihninin incelenmesiyle açıklanamayacak şeyleri ‘kültürel-tarihsel psikoloji’ veya ‘halk psikolojisi’ olarak çevrilen ‘Völkerpsychologie’ ile açıklamaya çalışmaktadır.¹⁰⁶ Bu disiplin ile Wundt’un amacı insan aklının nasıl evrim geçirdiğinin izini sürmektir. Darwin’in biyolojide benimsediği yaklaşımın aynısını psikolojide benimsedi ve insan davranışının çeşitliliğini açıklamak için antropolojiden yararlandı.¹⁰⁷

Ziya Talât tarafından yayımlanan ve ‘Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan’ başlığını taşıyan eser 1934 yılında yayımlanmıştır. Önsöz kısmında Ziya Talât; Wundt’un hayatı ve eğitimi hakkında kısa bilgiler vererek; Wundt’un ilgi alanının çok geniş olduğunu, pek çok eser verdiğini ancak özellikle deneysel psikoloji alanında etkili

¹⁰⁴ Mehmet Saffet, 1933, s. 53-55.

¹⁰⁵ Baldwin R Hergenhahn, Henley Tracy, *An Introduction to the History of Psychology*. Cengage Learning, 2013, s.256.

¹⁰⁶ John G Benjafield, *History of Psychology*, Oxford University Press, 2015, s. 113.

¹⁰⁷ Robert M. Farr, Wilhelm Wundt (1832–1920) and the Origins of Psychology as an Experimental and Social Science, *British Journal of Social Psychology*, 22.4, 1983, s. 285.

olduğunu yazmaktadır. Ernst Meumann ve Emil Kraepelin gibi pek çok ismin Wundt'tan ders aldığını, Amerikalı pek çok psikoloğun Wundt ile çalıştığını ve memleketlerine dönerek psikoloji laboratuvarı kurduğunu belirtmektedir. Wundt'un modasının geçmiş olduğu yönündeki iddialara karşı Ziya Talât, bireysel ruhiyat sahasında bunun geçerli olabileceğini ancak halk psikolojisi konusunda Wundt'un düşüncelerinin üzerine pek bir şey eklenmediğini ve değerini korumakta olduğunu iddia etmektedir. Bu konuda Wundt'un 'Völkerpsychologie' ve 'Elemente der Völkerpsychologie' adlı iki eser kaleme aldığını, çevirdiği 'Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan' eserinin ise 'Elemente der Völkerpsychologie' eserinin ilk bölümü olduğunu ifade etmektedir. Talât; eserin, insanın maddi evrimiyle değil manevi evrimiyle yani toplum, aile, ahlak, sanat gibi alanların başlangıçtan itibaren nasıl ilerlediği ve bugünkü duruma nasıl geldiğiyle ilgilendiğini söylemektedir. Özellikle tarihini, dilini, sanatını merak eden Türk milleti için bu meselelerin önemli olduğunu belirterek çevirinin bu amaca hizmet etmek amacıyla yapıldığı belirtilmektedir.¹⁰⁸

'Elemente der Völkerpsychologie' eserinin 4 bölümden oluştuğunu belirten Talât, çevirinin sadece ilk bölüm olan 'İptidai İnsan' kısmını kapsadığını tekrar vurguladıktan sonra çevrilmeyen diğer bölümlerin içerikleri hakkında bilgi vermektedir. İkinci bölüm 'Totemler Devri', üçüncü bölüm 'Kahramanlar ve İlahlar Devri' ve dördüncü bölüm olan 'İnsanlığa Doğru Tekâmül' bölümlerinin alt başlıklarını da vermektedir. Talat, eserin dili ile ilgili yorum yapmaktadır. Wundt'un dilinin ağır olduğunu ancak metni olabildiğince anlaşılır kılmak için kolay bir Türkçeye başvurduğunu ve yer yer uzun cümleleri parçalara ayırarak tercüme ettiğinden söz eder.

¹⁰⁸ Wilhelm Wundt, *Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan*, İstanbul Remzi Kitaphanesi, 1934, s. VII-IX.

Völkerpsychologie'nin tanımını Wundt'un eserinden bir alıntı yaparak verir ve önsözü bitirir.¹⁰⁹

Eser; Völkerpsychologie'nin tarihini, vazifesini ve dört büyük aşamasını anlatan bir başlangıç bölümüne sahiptir. İlkel insanın elbisesi, oturduğu yer, yiyecekleri, silahları, ateşin icadı gibi maddi medeniyeti anlatılmakta, daha sonra evlenme, aile, cemiyet, dil, sanat, zihin ve ahlak gibi ilkel insanın manevi özelliklerine değinilmektedir.

¹⁰⁹ Wilhelm Wundt, 1934, s. IX-XII.

5- PSİKANALİZLE İLGİLİ METİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fransız Nörolog Charcot ve Bernheim gibi isimlerin teorilerinden yararlanan ve kendisi de nörolog olan Freud, kendi teorik bilgilerini ve klinik tecrübelerini birleştirerek psikanaliz kuramını oluşturdu. Uzun kariyeri boyunca geliştirdiği sistemi 20. yüzyılda özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da büyük etkiler yarattı.¹¹⁰

Türkiye'de psikanalizi konu alan metinlere 20. yüzyılın hemen başında rastlamak mümkündür. Psikanaliz hakkındaki ilk telif eser olan 'Freud'un Psikolociyası Üzerine Tercübe-i Tetebbuiye' Mustafa Hayrullah Diker adlı nörolog tarafından bir seminerin metni olarak 1917 yılında basılmıştır.¹¹¹ Diker, psikanalizin yaygınlaşmış ve önemsenmiş bir teori olduğunu ve bu teorinin -ilgiyi hak edilmiş olsa da olmasa da- memleketimizde ihmal edilmemesi gerektiğini söyler. Eserinde Freud'un; bilinçdışı, rüyalar, cinsel travmalar, içgüdüler, bastırılmış kompleksler, şahsiyet, çağrışım gibi konulardaki görüşlerini özetler. Freud'un başlarda hipnoza yöneldiğini ancak daha sonra rüyalar, çağrışım gibi alanlara kaydığını belirtir.¹¹² Freud'un sistemini farklı yönleriyle de değerlendirir. Felsefi bir alan olduğunu ama aynı zamanda uygulamalı bir yönünün de var olduğunu söyler. Çünkü hem şifa vermekle ilgilenir hem de çocuk yetiştirme ile ilgili konulara da değinir.¹¹³ Metnin sonuna doğru Diker, psikanalizin dikkat çekmekle beraber doğrulanmamış birçok vakayı temel aldığını belirtir. Yine de tümünden reddetmenin doğru olmadığını ve geleceğinin parlak olabileceğini ekler.¹¹⁴

¹¹⁰ W.Pickren, A. Rutherford, 2010, s. 101.

¹¹¹ Coşkun Taştan, Türkiye'de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler-I 1917-1928, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 9.

¹¹² Coşkun Taştan, 2011, s. 34-35.

¹¹³ Coşkun Taştan, 2011, s. 45-46.

¹¹⁴ Coşkun Taştan, 2011, s. 52.

Freud'a dair yazılan ilk dönem eserlerden biri de Mazhar Osman tarafından 1919'da yayımlanan 'Şişli Müessesesi Derslerinden: Freudizm: Tahlil-i Ruhi' başlığını taşıyan makaledir. Mazhar Osman; makaleye, Freud'un ortaya koyduğu sistemin tartışmalara sebep olduğunu söyleyerek başlamakta ve İsviçre, Almanya, İngiltere ve Amerika'da pek çok takipçisi bulunduğu değinmektedir.¹¹⁵ Mazhar Osman, eski zamanlardan beri histeri, nevroz ya da obsesyon gibi hastalıklarda tenasüli heyecanın rolü olduğunu kabul edildiğini ancak Freud'un bu iddiayı genişleterek birçok hastalıklı durumun kökenine esas olarak tenasül ve şehveti yerleştirdiğini aktarmaktadır. Freud'un şehvet sözcüğünü geniş bir anlamda kullandığını ve kökenini çocukluğa kadar götürdüğünü, rüyalara epey önem verdiğini belirtmektedir. Bireyin bilinci ve bilinçsiz unsurlar tarafından yönlendirildiğini, bilinçaltı unsurların da oldukça etkili olduğunu ve sebepsiz korku, neşe, sıkıntı gibi duyguların kaynağının bilinçdışı unsurlar olabileceğini söylemektedir.¹¹⁶ Bilinçaltının meşru olmayan hayallerin, aşkların, nefretlerin bastırıldığı bir yer olduğu ve bastırılanların her fırsatta bilince gelmek istediğini ancak bunun kişinin şahsiyeti, terbiyesi ve toplumun kuralları sebebiyle engellendiğini belirtmektedir. Bilinçaltındaki kompleksler sağlıklı kişilerde sanata meyil, rüyalar aracılığıyla; hasta bireylerde ise vesvese, nevroz, halüsinasyonlar ile kendisini hissettirmektedir.¹¹⁷ Hastalığa sebep olan düşünceler ve hayaller, psikanaliz ve rüya tabirleri yoluyla açığa çıkarılabilir. Mazhar Osman; hastalar söz konusu olduğunda, Freud'un sorularla hastayı sürekli tahlil ettiğini ancak tüm bu çabaya rağmen parlak bir başarıdan söz edilemeyeceğini iddia ediyor. Freud'un özellikle cinsel içgüdüye vurgu yapması sebebiyle epeyce eleştiriye maruz kaldığını söyleyen Mazhar Osman, makalesinin sonuna doğru psikanalize kıymet vermemenin uygun olmayacağını ancak

¹¹⁵ Coşkun Taştan, 2011, s. 55.

¹¹⁶ Coşkun Taştan, 2011, s. 55-57.

¹¹⁷ Coşkun Taştan, 2011, s. 58.

başarılarının da abartılmaması gerektiğini söyler. Almanya’da 1911 ve 1913’te psikanaliz için toplanan kongrelerde psikanalizin reddedildiğini aktardıktan sonra, psikanalizin artık tıp tarihinin bir unsuru olduğunu söylemesi de dikkat çekicidir.¹¹⁸

Münir Mazhar’ın ‘Freud ve Psikanaliz’ başlığıyla 1921 yılında yayımladığı makale; Freud’un doktrininin sosyoloji, psikoloji, tıp, pedagoji ve felsefe alanlarında geniş devrimler yapabileceği yorumuyla başlamaktadır. Makalenin yazılma amacı, bu kadar geniş sahalara ilintisi bulunan bir alanın okuyucu ile buluşturulması olarak açıklanmaktadır. Münir Mazhar, Freud’un düşüncelerini orjinalliği ve genişliği açısından övmektedir.¹¹⁹ Makalenin göze çarpan ilk özelliği psikanalizin doğuşuyla ilgili bir bölüm bulunmasıdır. Psikanalizin başlangıcını belirlemek için 1880-1882 yıllarına geri dönmek gerektiğini dile getirir. Bu yılların özelliği; Freud’un, Doktor Breuer ile histerik hastalar üzerinde çalıştığı yıllar olmasıdır. Freud ve Breuer’in tecrübelerini aktardığı kitabın 1893’te yayımlandığını ve bu kitapta histeriyi açığa vurulmayan arzuların etkisi olarak tanımladıklarını söylemektedir. Freud’un başlangıçta hipnoza yöneldiğini ancak daha sonra çağrışımı kullanmaya başladığını aktarıyor. Psikanalizin uzun ve zahmetli bir süreç olması, danışanın güveninin tam olarak kazanılması gibi hususlar nedeniyle kolay bir yöntem olmadığından bahsediyor.¹²⁰ Cinsel içgüdüye ayrı önem vermeye başlayan Freud’un sadece hastalıkların değil diğer ruhsal faaliyetlerin temelini de bu içgüdüye dayandırdığından bahsederken ‘libido’ kavramına değinir. Daha sonra psikanalizin temel kavramları olan ‘Oedipus Kompleksi’ ve ‘Sansür’ gibi kavramlar açıklanır.¹²¹ Freud’un teorisinin Jung gibi kişiler tarafından

¹¹⁸ Coşkun Taştan, 2011, s. 60-62.

¹¹⁹ Coşkun Taştan, 2011, s. 64.

¹²⁰ Coşkun Taştan, 2011, s. 66-67.

¹²¹ Coşkun Taştan, 2011, s. 68-72.

genişletildiğini ve teorinin güç hale getirildiğinden bahsetmekte, psikanalizin uygulamasını ‘pek güç bir ameliye’ olarak nitelendirmektedir.¹²²

Hüseyin Galib’in 1922 yılında kaleme aldığı ‘Freud Mesleği’ adlı makale, bilinç ve bilinçaltından bahsederek başlamakta ve bilinçaltının hareketlerimizi bilinçtekilerden daha etkili bir şekilde yönlendirdiğini söylemektedir. Bu açıdan insan psikolojisini anlamak için bilinçaltının da araştırılması gerektiğini iddia eder. Daha sonra Freud’un; bilinçaltını dil sürçmesi, unutkanlık gibi olayların araştırılabileceğini yazmaktadır. Unutulan anıların yok olmadığını, bilinçaltına itildiğini ve bilince çıkmaya her zaman hazır olduklarını ancak ‘Bastırma/tenkil/refoulement’ kuvvetinin buna izin vermediğini belirtmektedir. Yine de bastırılan şeyler şekil değiştirerek kendilerini günlük hayatta hissettirmektedir. Bu bastırılan şeyler hastalık durumunu ortaya çıkarıyorsa eğer bunun Freud’un psikanalizi ile tedavi edilebildiğini söylemektedir. Makalesinin sonuna doğru Hüseyin Galib, Freud’un bu yönteminin psikoloji ve edebiyat dünyasında devrimler yapabilecek potansiyelde olduğunu söylemektedir.¹²³

Freud’un teorisini pedagojik bağlama yerleştiren Hilmi Ziya, ‘Terbiyede Yeni Bir Usul: Psikanaliz’ adlı makalesini 1926 yılında yayımlamıştır. Burada terbiye türlerinden bahsettikten sonra kişisel terbiye için çeşitli usullerin ortaya çıktığını psikanalizin de bunlardan biri hatta en uygunu olduğunu söylemektedir. Freud’un teorisinin sosyal ve ruhi hayatın hemen her safhasını açıklama girişiminde bulunduğunu ifade etmektedir. Adler ve Jung’un, Freud’un teorilerini çeşitli şekillerde güncellediğinden söz etmektedir. Makalenin sonuna doğru Freud’un teorisinin cinsel içgüdüyü temel aldığını ancak bunu onaylamadığını dile getirmektedir.¹²⁴

¹²² Coşkun Taştan, 2011, s. 74.

¹²³ Coşkun Taştan, 2011, s. 82-86.

¹²⁴ Coşkun Taştan, 2011, s. 94-100.

Fahreddin Kerim tarafından 1926 yılında ‘Yeni Fikir Muharrirlerinden Naci Fikret Bey Efendi’ye’ başlığıyla yazılan makale, Yeni Fikir dergisinde yayımlanan bir yazıdaki hatayı düzeltme amacıyla yazılmıştır. Namdar Rahmi Bey, aynı derginin daha önceki bir sayısında yayımladığı ‘Garbda Ruhiyat Cereyanları’ adlı makalede psikanalizin Fransa’da moda olduktan sonra Türkiye’de dikkat çektiğini iddia etmektedir. Fahreddin Kerim ise bu iddiaya karşı çıkmakta ve doğru olmadığını ispatlamak adına Türkiye’deki psikanaliz literatürüne dair bilgiler vermektedir. Kendisinin bildirdiğine göre, konu hakkında bilinen en eski eser Mustafa Hayrullah Diker tarafından ele alınan ve yukarıda bahsedilen ‘Freud’un Psikolociyası Üzerine Tercübe-i Tetebbuiye’ adlı makaledir. Daha sonra Mazhar Osman’ın ve Münir Mazhar’ın bu konuda kalem oynattığını öne sürerek psikanalizin Fransa’da moda olmadan evvel Türkiye’de bilindiğini ispatlamaya çalışır. Daha sonra psikanalize dair düşüncelerini paylaşır ve libidonun hayatta oynadığı rolün önemli olduğunu ancak bütün ruhsal hastalıkların libidoya bağlanamayacağını söyler. Örneğin, psikanaliz en çok nevrozların tedavisinde etkiliyken cinnetlerin psikanalizle tedavi edilemeyeceğini ifade etmektedir.¹²⁵ Fahreddin Kerim’in bahsi geçen makalesini yayımlayan ve derginin aynı sayısında cevap yazan Naci Fikret, ‘Freudizm Münasebetiyle’ adlı yazısında, Namdar Rahmi Bey’in iddiasında sarf ettiği sözleri modaya düşkünlük ve gösteriş bağlamında değerlendirmek gerektiğini iddia eder. Naci Fikret’e göre; Namdar Rahmi Bey’in amacı, entelektüel dünyada modanın değil hakikatin ve ilim zevkinin hâkim olması gerektiğini ifade etmektir.¹²⁶ ‘Psikanaliz ve Pan-Seksüalizm’ adlı yazısında ise

¹²⁵ Coşkun Taştan, 2011, s. 102-104.

¹²⁶ Coşkun Taştan, 2011, s. 105-107.

Naci Fikret, libido ve bastırma gibi psikanalizin temel kavramları hakkında kısa bilgiler sunmaktadır.¹²⁷

1926'da Milli Mecmua'da Mustafa Şekip'in yazmış olduğu 'Yeni Bir Ruhیات' yazısı, Freud ve takipçilerinin çabalarıyla 30 seneden beri yeni bir psikolojinin yükselişte olduğunu ve bu yeni psikolojinin radikal değişikliklere sebep olduğunu belirterek başlıyor. Mustafa Şekip'in aktardığına göre; Freud için insan ruhu, ilkel ve birbirine zıt olan kuvvetlerin daima değişim ve dönüşümünü içeren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu kuvvetlerin çoğu bilinçdışından kaynaklanmaktadır ve fiillerimize doğrudan veya dolaylı şekilde etki etmektedir. Bilinçdışının deruni tefahhus yani iç gözlem ile kolayca ve tam olarak bilinemeyeceğini söyler ve bilinçdışının bilinç üzerindeki en bariz etkilerinin rüyalar ve nevrozlar aracılığıyla ortaya çıktığından söz eder. Bilinçdışı kalıtsal değildir ancak doğduğumuz andan itibaren oluşmaya başlar. Mustafa Şekip'in bu yazısında dikkat çeken bir diğer detay ise bilinç öncesinden bahsetmesidir. Bilinçdışına sadece psikanalizle ulaşılabilirken bilinç öncesinin bilince getirilmesi daha kolaydır. Ruhsal hayatın dinamizmini bireyin içgüdüleri ve eğilimlerine dayandıran Freud, bireyin özünün ahlakdışı kuvvetlerden oluştuğunu iddia eder. Bu kuvvetlerin ahlaki ya da ahlakdışı olmasını belirleyen ise terbiyedir. Freud'a göre terbiyenin amacı ahlakdışı görünen kuvvetleri yok etmek değil onları ahlaki seviyeye yükseltmektir. Terbiyeyi verecek kişilerin bu açıdan bilinçdışını ve kuvvetlerini analiz edebiliyor olması lazımdır. Yazının sonuna doğru, klasik ruhiyatın önemsemediği dalgınlık, yorgunluk, unutkanlık, dil sürçmeleri gibi süreçlerin Freud'un teorisinde önemli yer kapladığından bahsetmektedir.¹²⁸

¹²⁷ Coşkun Taştan, 2011, s. 123-124.

¹²⁸ Şekip, Mustafa., *Yeni Bir Ruhیات*, Milli Mecmua, İstanbul, Cilt: 6, Sayı:61, 1926.

Mustafa Şekip'in Freud'a dair bir başka eseri 'Froydizm: Psikanalize Dair Beş Ders' adlı çevirisidir. Freud ve teorisine dair düşüncelerini önsöz kısmında kaleme alan Mustafa Şekip, Freud'un eserlerinin çeşitli dillere çevrildiğini ve Freud'un artık hiçbir aydın tarafından görmezden gelinemeyeceğini iddia etmektedir. 10-15 sene evvel gördüğü ancak yazarını hatırlayamadığı bir metinden bahsetmekte ve Türkiye'de psikanalize dair hatırladığı ilk metnin bu olduğundan söz etmektedir. Daha sonra Münir Mazhar Bey'in de psikanaliz konusunda makale yazdığını ve psikanalize dair dikkate değer yazıların bunlardan ibaret olduğunu söylemektedir. Hemen ardından Türk aydınlarının muhtemelen Freud ile daha fazla alakadar olduklarına inandığını ifade eden Mustafa Şekip, diğer taraftan Freud'un teorilerini inceleyen yazıların ağır ve emin adımlarla ilerlemesini olumlu bulmakta ve teorinin iyi anlaşılmasının önemine değinmektedir. Çevirdiği eserin Freud tarafından 1909 yılında yayımlandığını ve bu eseri hakkıyla okumadan Freud'un diğer eserlerini kavramanın mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Freud'un nevrozlara ilişkin düşüncelerinin nasıl oluştuğunu, gözlemlerinden nasıl yararlandığını ve psikanalizin bir sistem haline nasıl geldiğini özetlemesi açısından kitabı 'mükemmel bir rehber' olarak sunmaktadır. Freud'un teorisinin önemli bir kısmının cinsellik içgüdüsünü temel aldığını ve yarattığı bakış açısının sadece psikolojide değil sosyoloji, sanat, felsefe, ahlak, din, hukuk, terbiye gibi alanlarda da oldukça etkili olduğunu yazmaktadır. Teorinin gelecekteki konumu ne olursa olsun, Freud'un teorilerinin dikkatlice incelenmesi gerektiğini belirten Mustafa Şekip, özellikle yabancı dil bilmeyenlerin Freud'a dair bilgilerinin yüzeysel kalmaması için çeviriyi yaptığını ima eder. Daha sonra Freud'un hayatına dair bilgiler vererek önsözü bitirmektedir.¹²⁹ Freud bu eserinde psikanalizin kökeni, ruhsal travmalar,

¹²⁹ Sigmund Freud, 'Psikanalize Dair Beş Ders', Çev. Mustafa Şekip, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931, s. 3-9.

histerikler, psikanaliz usulü, rüyaların analizi, libido gibi çeşitli konulardaki görüşlerini aktarmakta ve psikanalizi tanıtmaktadır.

İbrahim Alaeddin Gövsa'nın 1927 yılında 'İlk Gençlikte Ruhیات ve Terbiye Tedkikleri' adlı çalışmasında Freud ve teorisine dair bilgiler bulmak mümkündür. Giriş, 5 bölüm ve sonuçtan oluşan kitabın ikinci bölümü Freud'a ayrılmıştır. Cinsel içgüdü, sansür, bastırma gibi temel kavramların açıklamasını yapar. Aynı yıl 'Freud' adında kısa bir yazı kaleme alan Gövsa, burada Freud'u dönemin en etkili isimlerinden biri olarak sayar ve ruhsal hayatı anlama ve tedavi etme konusunda çığır açtığından ve teorisinin giderek evrensel bir hale geldiğinden bahseder. Histerinin tarihiyle ilgili kısa bilgiler verdikten sonra bu konuda en önemli ilerlemenin Freud tarafından yapıldığını öne sürer. Freud'un histeriyi beynin bir karmaşası olarak değil tatmin edilememiş arzuların yol açtığı bir durum olarak gördüğünü, bu kanıya varmasındaki önemli dönüm noktasını ise 1880-82 yılları arasında Breuer ile çalıştığı histerik bir kız vakasındaki değerlendirmeleri olduğunu belirtmektedir. Vakadaki söz konusu hastanın bastırılmış düşüncelerinin açığa çıkarılmasıyla iyileştiğini naklediyor. Bireyin bilinçaltındaki arzuları ile toplum kurallarının çarpışması söz konusudur ve bu çarpışma sonucu arzular bilinçdışına itilmekte ancak kaybolmamaktadır. Çeşitli şekillerde bilince çıkmaya çalışan bu bastırılmış arzular iç sıkıntısı ya da nevroz hastalığına sebep olur. Freud'un teorisi işte bu hapsedilen arzuların açığa çıkarılması yoluyla tedaviyi kapsamaktadır.¹³⁰

1930'lu yıllarda Türkiye'deki psikanaliz hareketi için dikkat çeken isimlerden biri kısaca İzzeddin Şadan olarak bilinen Ahmet İzzeddin Şadan Birdil'dir. 23 Eylül 1893'te İstanbul'da doğmuş, 1924'te tıp doktoru olmuştur. Toptaşı olarak bilinen akıl hastanesinde asistanlık yapmıştır. Psikanalize başta olumsuz yaklaşmış ancak daha sonra benimsemiştir. 1927'te Paris'te bir akıl hastanesinde çalışmaya başlamış ve

¹³⁰ Coşkun Taştan, 2011, s. 174-180.

1930'da yurda dönmüştür. Takip eden yıllarda, Almanya'nın Nazi Almanya'sından kaçıp Türkiye'ye sığınan Psikanalist Edith Weigert Vowinckel ile tanışmış ve psikanaliz bilgisini derinleştirmiştir. Çeşitli çeviriler yayımlamış ve kitaplar, makaleler kaleme almıştır. Türkiye'de psikanalizin tanıtılmasına etki etmiştir.¹³¹

Şadan, 1929 yılında *İctihad* dergisinde Tevfik Fikret'in kişiliğini ve eserlerini psikanalitik açıdan incelediği bir yazı dizisi yayımlamaya başlamıştır. 1929'un Eylül ayından 1930'un Şubat ayına kadar süren ve toplamda 10 adet olan bu yazı dizisi 'Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri' başlığını taşımaktadır. Bu tetkik yazılarında; Tevfik Fikret'in genel kişilik özellikleri, duygusal dünyası, çelişkileri, aile içi ilişkileri ve davranışları üzerinden değerlendirme yapılır. Ayrıca yazmış olduğu eserlerden de örnekler sunularak kişiliğine dair yorumlar yapılır. Şadan ilk yazısına başlarken yazarlar ve eserleri arasında bağ bulunduğuna dikkat çekmek için Shakespeare'den örnek getirmekte ve 'Hamlet' eserini Shakespeare'in oidipus kompleksine bağlamaktadır. Şadan'ın niyeti aynı şekilde Tevfik Fikret ve eserlerini psikanalitik kavramlarla incelemektir. Bu amaçla; Tevfik Fikret'in dış görünüşüne, karakter yapısına ve huylarına dair örnekler sunmaktadır. Tevfik Fikret'in dış dünya ile sosyal uyumsuzluğundan yola çıkarak 'şizoid' kişilik yapısında olduğunu iddia eder.¹³² Tevfik Fikret'in otorite, gelenek gibi kavramlarla arasının iyi olmadığını iddia eden Şadan'a göre; Fikret'in hükümete ve Allah'a karşı olan isyanı aslında babasıyla yaşadığı kompleksin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde topluma karşı duyduğu nefreti de aslında anneye saplanma denilen başka bir psikanalitik kavramla açıklanabilir. Şadan'ın Fikret'in kişiliğine yönelik bir diğer tespiti ise narsist olmasıdır.

¹³¹ Hakan Kızıltan, *Türkiye Psikanaliz Tarihi*, Minotor Kitap, İstanbul, 2024, s. 50-52.

¹³² İzzeddin Şadan, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri" *İctihad* 25, no. 281 (1929): 5261–5262.

Şadan'a göre Fikret oldukça bencildir ve bu narsisizm ile bağlantılıdır. Tevfik Fikret'in tüm bu durumlarını şairliğin doğasına verilmesinin ilmi olmadığını söyler.¹³³ Şadan'a göre, Tevfik Fikret kişiliği ve kişiliğinin eserlerine yansımalarıyla psikanaliz için önemli bir vaka olarak değerlendirilebilir.¹³⁴ Şadan'ın Tevfik Fikret analizi, Türk edebiyatında birey-merkezli psikanalitik okuma girişimlerinin en erken ve dikkat çekici örneklerinden birini sunar.

Şadan'ın hayatına etki eden ve yukarıda ismi zikredilen Psikanalist Edith Weigert Vowinckel, aynı dönemlerde Türkiye'deki psikanaliz hareketi içerisinde bulunmuştur. 1894'te Almanya'da doğan Vowinckel, 1922'de tıp fakültesindeki eğitimini tamamlamıştır. Çocuk kliniği, iç hastalıklar, jinekoloji deneyimi kazandıktan sonra 1924'te bir psikiyatri kliniğine girmiştir. Bu yıllarda psikanalize ilgi duymaya başlamıştır. Türkiye'nin Nazi Almanya'sından kaçanlara sığınmak olduğu yıllarda, 1935'te Ankara'ya yerleşmiştir. Atatürk tarafından verilen özel izin sayesinde psikanaliz uygulamaya başlamış ve bu yıllarda İzzeddin Şadan'a psikanaliz eğitimini vermiştir.¹³⁵

1930'lu yıllarda psikanaliz ile ilgili metinler yazan İzzeddin Şadan'ın özellikle nevrozları konu edindiği 3 makalesi bulunmaktadır. Bunların hepsi 1933 yılında

¹³³ İzzeddin Şadan, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri-3" *İctihad* 25, no. 284 (1929): s. 5284.

¹³⁴ İzzeddin Şadan, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri-10" *İctihad* 25, no. 292 (1929): s.5348

¹³⁵ Maren Holmes and Cauleen S. Noël, "Subject of Focus: The Lives of Emigrants Düsseldorf—Berlin—Ankara—Washington: The Life of Edith Weigert (née Vowinckel) (1894–1982)," *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 73, no. 1 (2010): 1–13.

yayımlanmıştır. Bu makaleler ‘Psikolojize Göre Nevrozların Etiyolojisi’, ‘Freud’un Nevroz Nazariyesi-1’ ve ‘Freud’un Nevroz Nazariyesi-2’dir. İzzeddin Şadan, psikanalize göre nevrozların Türkiye’de henüz hakkıyla açıklanmadığından şikâyetçidir. Bu makalelerde Freud’un nevrozların sebeplerine ve türlerine ilişkin görüşleri özetlenmektedir. Nevrozlar, hakiki nevrozlar ve psiko-nevrozlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Hakiki nevrozlara, bireyin Şu anki mevcut durumu sebebiyle yaşıdığı sorunlar sebep olmaktadır; psiko-nevrozlara, çocukluk döneminde yaşadıkları sebep olmaktadır. Hakiki nevrozlar psikanalize dirençli iken, psiko-nevrozlar psikanaliz ile tedavi edilebilmektedir. Yine bu makalelerde; nevrozun ortaya çıkmasına sebep olan arzunun genellikle cinsel arzu olduğunu belirtmekte, libidoyu cinsel içgüdünün enerjisi olarak tanımlamakta ve buluğ çağından değil doğumdan itibaren oluşmaya başladığını söylemektedir.¹³⁶ ‘ocuk Ruhu ve Psikanaliz’ başlıklı başka bir kısa yazısında psikanalizin çocukluğa karşı özel bir hassasiyeti olduğunu vurgulamaktadır. Psikanalizin analiz ettiği kompleksler 6 yaşına kadar oluŐurlar ve bilinçaltında itildiklerinden dolayı unutulurlar.¹³⁷ ‘Psikanalize Göre Kadın Tipleri’ adlı makalesinde ise İzzeddin Şadan, ‘Anne Tipi’ ve ‘Cinsi Tip’ dediği iki kadın tipi özetler. Anne tipi kadın, çocuklarına ve evine düŐkün olmakla beraber kocasına ilgisi azdır. Bu tip kadınlar, kendi küçüklüklerinde yetiŐtikleri aileden gerekli uzaklaŐmayı sađlayamamıŐ, ilgisini dıŐarıya aktaramamıŐ, aileye bağlı kalmıştır. Bu bağlılık Freud’a göre az ya da çok bir Şekilde hastalıklı bir bağlılıktır. İkinci tip olan cinsi tipte ise aileye bağlılık zayıf, ocuk hevesi azdır ve bu tip kadınlar erkeklerin dikkatini çekmekten hoŐlanırlar. İzzeddin Şadan, bunlara ek olarak, Freud’un öğrencilerinden Fritz Wittels tarafından ortaya atılan ‘ocuk Kadın’ tipinden de bahseder. Bu tip kadınlar daima sevilme-

¹³⁶ Coşkun Taştan, 2011, s. 27-30.

¹³⁷ Coşkun Taştan, 2011, s. 36.

istenen ancak bu sevgiyi karşılıksız bırakan hissiz kadınlardır.¹³⁸ Şadan'ın Freud ile ilgili bir diğer makalesi olan 'Freud Bir Kâşiftir' psikanaliz yönünden ziyade Freud'un nörolog kısmına odaklanmaktadır. Şadan'ın iddiasına göre, psikanalizi geliştirmiş olmadığı durumda bile Freud'un ismi nöroloji tarihinde anılmaya değer bir yer edinecekti çünkü 'Little' hastalığının bir alt tipini Freud keşfetmiştir. Şadan bu makalesini, Freud'u usulsüz ve hatta hilekâr olarak gösterip onu ve açtığı yolu küçümseyenleri eleştirerek bitirmektedir.

Türkiye'deki psikanaliz literatürüne Mustafa Şekip Tunç'un 1936 yılında yaptığı iki katkı, Jung ve Adler'in görüşlerini özetlediği makalelerdir. İlk makale 'Psikanalizin Değişmiş Şekillerinden Tahlili Ruhiyat' başlığını taşımakta, Jung'un görüşlerini özetlemekte ve Freud'u eleştirdiği noktalar ele alınmaktadır. Örneğin Jung libido kavramını yalnızca cinsel dürtülerle sınırlandırmak yerine daha genel bir zihinsel enerjiyi kapsayacak şekilde anlamak istiyordu. Oidipus Kompleksi'nin herkeste var olduğunu ancak herkesin nevrotik olmadığını söyleyen Jung, Freud'un nevrozlarla ilgili teorilerinin de eksik ve yanlış yerlerini düzeltmeye çalışıyordu. Ona göre Freud nevrozların ortaya çıkma sebeplerini oluşturan zemini göstermiş ancak nevrozların nasıl tetiklendiğini gösterememiştir. Jung'a göre nevrozlar, hayatta uyum sağlamayı gerektiren bir durum karşısında kişinin bunu başaramaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Psikanalizi uygulayanın yapması gereken şey geçmişini deşmekten ziyade uyum sağlamaya yönelik adımlara yardımcı olmasıdır. Freud, nevrozu bastırılmış arzular; Adler ise aşağılık kompleksine bağlı olarak açıklamaya çalışmıştı. Jung ise nevrozları psikolojik tipler aracılığıyla anlamlandırmaya yönelmişti. Jung'a göre içedönük ve dışadönük olmak üzere iki ana psikolojik tip vardır. İçedönüklerin ilgileri kendi benliklerine, dışadönüklerin ilgileri ise başkalarına çevrilmiştir. Makalede ayrıca

¹³⁸ Coşkun Taştan, 2011, s. 38-39.

Jung'un bilinçdışı ile ilgili görüşleri de ele alınmıştır. Freud kişisel bir bilinçdışından bahsederken Jung hiçbir şekilde birey tarafından deneyimlenmemiş ancak insan soyu ve atalarından dolayı bireyi etkileyen kolektif bilinçdışı kavramından bahsetmiştir. Makalenin sonuna doğru Şekip Tunç; nevrozların anlaşılması için fizyolojinin yetmediğini, bu sebeple tıp fakültelerinde ihmal edilen psikanalize önem verilmesi gerektiğini söyler. Akademik ruhiyatçıların da konuya uzak kalmaması gerektiğini dile getirir.¹³⁹ Mustafa Şekip'in psikanalizin değişmesine yönelik yazdığı ikinci makale 'Psikanalizin Değişmiş Şekillerinden Ferdi Ruhیات' başlığıyla yayımlanmıştır ve Alfred Adler'in görüşlerini incelemektedir. Adler, nevrozların asıl sebebinin aşağılık duygusu olduğunu savunmaktadır. Bu aşağılık duygusunu kapatmak isteyen birey, hayalinde ideal bir şahsiyet oluşturur ki bütün ruhsal problemleri bu ideal şahsiyet sebebiyle ortaya çıkar.¹⁴⁰

Psikanaliz Türkiye'de erken dönemlerden itibaren teorik anlamda önemsenmiştir. Gerçi Mustafa Şekip'in tıp fakültelerindeki nevroz tedavilerinde psikanalizin ihmal edilmesinden söz etmesi, psikanalizin pratik ve tedavi edici yönünün de farkında olduklarını göstermektedir. Ancak tezin sonuç kısmında görüleceği üzere; psikanaliz bağlamında, teorik olarak metinlerin ve kavramların takibinde belirgin bir geç kalmışlık olmamasına rağmen özellikle dernek ve kurumsallaşma anlamında gecikme yaşanmıştır. Bu durum ise psikanalizin Türkiye'de daha fazla gelişmesini engelleyen bir husus olarak görülebilir.

¹³⁹ Coşkun Taştan, Türkiye'de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler-II 1929-1960,2011, s. 44-50.

¹⁴⁰ Coşkun Taştan, Türkiye'de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler-II 1929-1960, 2011, s. 51-53.

6- ÜNİVERSİTE KONFERANSLARINDA PSİKOLOJİ

1935 senesinden itibaren İstanbul Üniversitesi'nde öğrencileri ve halkı bilimsel gelişmelerle ilgili bilgilendirmek ve kültür seviyelerini yükseltmek amacıyla konferanslar düzenlenmiştir. Abdülhak Adnan Adıvar'ın 1945'te yazdığı bir yazıya göre, 1945'te katılanların sayısı iyice azalmış ve konferanslar etkililiğini yitirmiştir.¹⁴¹ 1935-1936 Üniversite Konferansları'na Mustafa Şekip Tunç 'Bugünkü Psikolojinin Verimleri' adlı makalesiyle katkı sağlamıştır. Psikolojinin tarihte 3 önemli dönüm noktasından geçtiğini söylemektedir. İlki Sokrates'le başlayıp Aristoteles ile bitmiş, ikincisi Descartes tarafından yapılmış, üçüncüsü ise Weber, Fechner gibi isimlerin kurduğu psikofiziği takiben Wundt'un psiko-fizyoloji çalışmaları aracılığıyla gerçekleşmiştir. Mustafa Şekip, psikolojideki hareketliliğin 19. yüzyılın sonlarında yavaşladığını, durgunlaştığını düşünmekte ve makalenin asıl konusunu 20. yüzyılın başlarından itibaren son 35 yılda bu durgunluğa hareket kazandıran sistemleri incelemek olarak sunmaktadır.¹⁴² Mustafa Şekip'e göre bunlar davranış psikolojisi, Gestalt ve psikanalizdir.

Durgunluktan hareketliliğe ilk önemli geçiş; duyum, imaj, fikir ve çağrışım gibi bilinç hallerini inceleyen 'şuur psikolojisi'nden davranışı inceleyen 'davranış psikolojisi'ne geçiştir. Şekip'e göre şuur psikolojisi, başta sağlam bir yöntem gibi görünen ancak daha sonra şüpheleri üzerine çeken iç gözlemi kullanması bakımından problemlidir. Pavlov ve Vladimir Bekhterev gibi isimlerin hayvan reflekslerini araştırması ve daha sonra benzer ilkelerin John Watson tarafından genişletilerek insana

¹⁴¹ Abdülhak Adnan Adıvar, *Bir Salonun Tarihi*, Bilgi Cumhuriyeti Haberleri, Tasvir Neşriyatı, 1945, s. 240-241.

¹⁴² Mustafa Şekip, *Bugünkü Psikolojinin Verimleri, Üniversite Konferansları 1935-1936*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937, s.107-108.

uygulanması aracılığıyla davranış psikolojisinin yolu açılmıştır. Davranışçılar, iç gözlem gibi sübjektif sayılabilecek yöntemi terk edip tamamen objektif olma iddiasıyla bireyin dışarıdan tespit edilebilen davranışlarına, belirli durumlarda verdiği tepkilere odaklandılar. Mustafa Şekip, psikolojinin yaşadığı dönemdeki durumuna gelmesinde davranışçılığın mühim bir rol oynadığını söyler.¹⁴³

Pavlov'un köpeklerle yapmış olduğu şartlı refleks deneylerinden bahseden Mustafa Şekip, köpeğin eti yemeye başladığı anda salya salgılamasını fizyolojik bir olay olarak nitelendirirken; köpeğin aynı eti uzaktan görünce salya salgılamasını psikolojik bir olay olarak nitelendirir ve her iki olayın da salya salgılanması gibi belirli, dışarıdan tespit edilebilen objektif yönüne vurgu yapar. Ayrıca bu deneyler, fizyolojiye dayanan doğal reflekslerin ve psikolojiye dayanan şartlı reflekslerin ölçülebiliyor olmasını göstermesi açısından önemlidir. Pavlov refleksler temelinde öğrenmeyi açıklarken, uyarı ve bu uyarıya verilen tepkiyi mekanik bir tarzda anlar. Ona göre öğrenme, yavaş yavaş yerleşen şartlı reflekslerdir. Unutma ise şartların ortadan kalkmasıyla yavaş yavaş öğrenilen davranışın unutulmasıdır. Bu düşüncelerin insan davranışına uygulanması John Watson tarafından yapılmış ve davranışçılığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mustafa Şekip'e göre davranışçılığın asıl önemi, geçmiş zamanlardan beri psikoloji sahasında kullanılan ve ölçüme tabi tutulamayan kavram ve tabirlerin bilimsel hale getirilmesi yolunda zemin oluşturmuş olmasıdır.¹⁴⁴

Psikoloji âlemindeki durgunluğa hareketlilik katan ikinci önemli atılım Gestalt psikolojisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Amerika'da 'Davranışçılık' ortaya çıkarken Almanya'da 'Gestalt Teorisi'nin ortaya çıktığını söyleyen Mustafa Şekip, Gestalt okulunun psikoloji âlemindeki en kuvvetli okullardan biri olduğunu söyler.

¹⁴³ Mustafa Şekip, 1937, s.107-108.

¹⁴⁴ Mustafa Şekip, 1937, s.111-115.

Davranışçılık ‘atomcu’ yani parçalara odaklanırken, Gestalt bütüne odaklanır. Bunu melodi ve nota ilişkisi üzerinden anlatan Şekip, tek tek notaların hiçbir zaman bir melodiye denk olmadığını, duyulan şeyin notalar değil melodinin kendisi olduğunu söyler. Gestalt düşüncesiyle ilgilenenlerin sadece teorik düzeyle ilgilenseler bu kadar yayılamayacağını, teorilerini deneylerle destekledikleri için bu kadar kuvvetlendiklerini iddia eden Mustafa Şekip; hareketin algılanması, şekil-zemin ilişkisi, öğrenme gibi konularda Gestalt teorisyenlerinin görüşlerini ve yapılan deneyleri anlatmaktadır. Örneğin hareketin algılanması konusunda Max Wertheimer’ın 1912 yılında Frankfurt’ta yaptığı ve algıların onları oluşturan duyumlardan farklı olduğunu ortaya koyan deneylerinden bahsetmektedir. Aynı şekilde, Köhler tarafından maymunlar üzerinde yapılan, öğrenme sorunu ile problemin çözümünü bütün halinde görmeye ilişkisini açıklayan deneylerinden söz etmektedir.¹⁴⁵

Psikolojiye hareketlilik getiren üçüncü akım ise psikanalizdir. Şekip, yüzyıllardır bilinç kısmına odaklandıklarını söylemekte ve diğer bilim dallarıyla analogi kurarak bilinçaltının önemine değinmektedir. Örneğin sadece coğrafya ile yeryüzünün eksiksiz keşfedilemeyeceğini ek olarak jeolojiye ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde psikoloji sadece bilinç kısmıyla yetinmemeli, bilinçaltına da odaklanmalıdır. Deneysel psikolojinin ve zekâ testlerinin psikanaliz kadar derine inemediğini, bu derinliğe inmenin kolay olmadığını ve bunu başarmanın Freud olduğunu söyler. Daha sonra Freud’un etkilendiği -Charcot ve Breuer gibi- isimler ve psikanalizde kullandığı yöntemlerin gelişimi -önce hipnoz ve kişinin hipnozdayken serbestçe içini döktüğü katartik yöntem daha sonra ise serbest çağrışım ve rüya analizi- anlatılır. Davranışçılık,

¹⁴⁵ Mustafa Şekip, 1937, s.116-124.

Gestalt ve psikanalizi özetleyen Mustafa Şekip, psikolojideki yeni hareketlenmelerin bunlardan ibaret olmadığını belirterek makalesini bitirir.¹⁴⁶

Fahreddin Kerim Gökay, psikiyatrinin tarihini ve gelişimini özetlediği ‘Psikiyatrinin Tarih ve Tekâmülü’ adlı konferansında, ruh hastalıklarının sadece fizyolojik ve psikolojik yönünün olmadığını topluma yansıyan bir yönünün de olduğunu söyler. Genel bir konferansta sadece alanın uzmanlarını ilgilendireceği düşünülen bu konuyu seçme sebebini, ruh hastalıklarının toplumsal yönüne bağlar. Pisagor, Hipokrat, Kapadokyalı Aretaeus, Galen, İbn Sina, Zekeriya el-Razi gibi isimlerin ruh hastalıkları hakkındaki görüşlerini özetledikten sonra nispeten daha yakın dönemde yaşayan Kraepelin, Esquirol ve Pinel’den bahsedip Avrupa’daki ruh hastalarının insanlıktan uzak yaşam koşullarından bahseden yazarlardan alıntılar yapar. Bu makalenin tez ile ilgili kısmı ise sonlara doğru Breuer ve Freud’tan bahsettiği kısımdır. Freud’tan çok istifade ettiğini söyleyen Gökay, Breuer’in hipnoz kullanarak histerilere uyguladığı tedaviyi Freud’un hipnoz kullanmadan uygulamasından bahseder.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Mustafa Şekip, 1937, s. 125-134.

¹⁴⁷ Fahreddin Kerim Gökay, Psikiyatrinin Tarih ve Tekâmülü, *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937, s. 30-51.

7- WILHELM PETERS'İN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI

Türkiye’de bir psikoloji laboratuvarı kurulma çabasına, İngiltere’de 1913’te kurulmasından 2 yıl gibi kısa bir süre sonra, 1915’te rastlanmaktadır. Almanya’dan gelen Georg Anschutz günümüzde deneysel olarak adlandırılan ‘Tecrübi Psikoloji’yi kurmaya çalışmıştır. Beraberinde laboratuvarında kullanılacak ufak tefek aletler de getirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁸

Nazilerin Almanya’da başa gelmesinden sonra, iktidar karşıtı veyahut Yahudi profesörler Almanya’da zor bir döneme girdi. Bu sıralarda Atatürk, Darülfünun’un çağın gerisinde bir eğitim kurumu olduğunu fark etmişti. Bu durumun düzeltilebilmesi için yabancı bir uzmandan, Albert Malche’den yardım isteyecekti. Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü olan Albert Malche; Türkiye’ye, mevcut durumu anlatan bir rapor yazması ve çözüm önerilerinde bulunması için davet edildi. Bu rapor sonucunda Malche; öğretim üyelerinin bilimsel araştırma yapmadığını, uygulamanın merkezi olan laboratuvarların eksikliğini, derslerin öğrencilere yük ve ansiklopedik tarzda olduğunu, ders notlarının yenilenmediğini, kütüphanelerin yeterli kitaba sahip olmadığını belirten bir rapor yazmıştır. Almanya’da zor durumda bulunan profesörlerle Malche üzerinden bağlantıya geçildi ve birçok alanda birçok profesör ülkemize çağrıldı.¹⁴⁹

1937 yılı ise Türk Psikoloji Tarihi açısından bir dönüm noktası kabul edilebilir. Almanya’dan uzaklaşmak isteyen Pedagoji ve Psikoloji Profesörü Wilhelm Peters

¹⁴⁸ Sabri Özbaydar, “Cumhuriyetin İlk 50 Yılında Türkiye’de Psikoloji” *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, 1973, s. 219-220.

¹⁴⁹ İnan Kalaycıoğulları, “1933 Üniversite Reformu” *Cumhuriyet ve Bilim*, Mayıs, 2009, s. 44.

(1882-1968), İstanbul Üniversitesi'ne gelmiş ve Tecrübi Psikoloji Kürsüsü'nü kurmuştur. *Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları* adlı dergide ise İstanbul Üniversitesi'nde yapılan çalışmalarını yayımlamıştır. Georg Anschutz gibi kısa bir süreden ziyade 10 yıldan fazla ülkemizde hocalık yapmış olan Peters, 1951'de yerini Mümtaz Turhan'a bırakmıştır.¹⁵⁰

7.1. Peters'in Durum Tespiti ve Vizyonu

Peters, psikolojinin önemli bir alan olduğunun farkındaydı. Lise öğretmenlerinin dahi psikoloji ve pedagoji bilmesi gerektiğini savunuyordu. Psikolojinin son elli senedir deneylerle ilerlediğini ve tecrübeye yani deneylere başvurmadan psikoloji ve pedagojinin ilerleyemeyeceğini biliyordu. Bu sebeple laboratuvar kurulmasını ve bu laboratuvara psikolojik ölçüm aletlerinin getirilmesini ifade etmişti.¹⁵¹ Peters; Türkiye'de, Batı memleketlerinde olduğu gibi bir eğitim vermek istiyordu. Batıdaki öğrenciler; meşhur hocalarla doğrudan ve daha sık temasa geçebilmekte, belli başlı enstitülerde önemli araştırmalara katılabilmekte, geniş bir kütüphanede aradıkları kitabı kolaylıkla bulabilmekte ve kongrelere iştirak edebilmektedir. Türkiye'de henüz bu durumun çok sınırlı olduğunu, Batı'da öğrenim görüp Türkiye'ye dönen gençlerin ise kendilerini bilgi yönünden tamamlanmış hissettiklerini ve dolayısıyla yeniliklere açık olmadıklarını, bu kişilerin kıymetli bir ilim adamı olacakken dar çerçeveli bir *routine* adamı olduğunu belirtir. Peters bu durumu şöyle ifade eder:

Bu vaziyetin yirmi sene devam ettiğini farzedelim; neticede yirmi sene içinde mesleğe ait birçok esaslar değişmiş olmasına ve yeniliklerin ilavesine rağmen

¹⁵⁰ Sabri Özbaydar, 1973, s. 220

¹⁵¹ Wilhelm Peters, 'İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü, *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları Cilt 1*, 1940, s. 1-2.

*o zat, talebesile beraber halen yirmi sene evvelki durumunda kalmış bulunacaktır.*¹⁵²

Peters bu durumun çözümü için şunu önerir:

*Eğer profesörler, doçentler ve asistanlar, başkalarının yıllarca önce düşünüp meydana çıkardığı fikirleri ve buluşları kitaptan alıp talebeye anlatmakla iktifa etmiyerek gençliğe canlı ve her gün inkişaf etmekte olan ilmi tanıtmaq isterlerse, kendilerinin ilmi çalışmanın tam içinde bulunmaları lazımdır.*¹⁵³

Bu noktada dikkat çeken bir diğerk husus, Malche Raporu ile Peters'ın sorun tespiti arasında bulunan benzerliktir. Yukarıda sözü edilen durumu Malche kendi raporunda öğretim üyelerinin bilimsel araştırma yapmadığı ve ders notlarının yenilenmediğı şeklinde ifade etmiştir.¹⁵⁴ Her ikisi de laboratuvarın eksikliğinden söz etmiş, kütüphanelerin yeterli sayıda kitaba sahip olmadığını vurgulamıştır. Peters, tıpkı Malche'nin raporunda derslerin öğrencilere yük olduğunu belirtmesi gibi, öğrencilerin devamı mecburi dersler, tatbikatlar, imtihanlar ile fazla meşgul edildiğini dile getirmektedir. Bu durumun çözümü olarak da; belli konuların, birkaç kişiden oluşan küçük gruplara dağıtılması ve bu kişilerin her on beş günde bir toplantıya davet edilerek konunun üzerine düşen kısmını diğerk arkadaşlarına anlatmasını yani diğerk bir ifadeyle sunum yapılmasını tavsiye etmiştir ve böyle bir yol izlemenin hem konularla haşır neşir olmayı kolaylaştıracağını hem de ciltler dolusu kitap okumaktan daha yararlı olacağını dile getirmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Wilhelm Peters, 1940, s. 4.

¹⁵³ Wilhelm Peters, 1940, s. 4.

¹⁵⁴ İnan Kalaycıoğulları, 2009, s. 45.

¹⁵⁵ Wilhelm Peters, 1940, s. 5-6.

Peters, çalışılması gereken konular üzerinde de planlama yapmaktaydı. Genç bir devletin öncelikle üzerine düşmesi gerekenleri; yeni mektep usullerinin keşfi, zayıf zekâlı öğrencilerin eğitimi, köy ve şehir mekteplerinin teşkilatının oluşturulması, meslek seçimi gibi konular olarak saymaktaydı. İlk olarak; neredeyse bütün memleketlerde yapılmış olan okul çocuklarının zihni gelişmesi çalışmasına yönelmiştir. Bunun için Binet-Simon tarafından oluşturulan zekâ testinin Terman tarafından geliştirilen versiyonunu kullanmıştır. Ek olarak yüz ifadelerinin tefsiri, zaman hissi ile şahsiyet tipi arasındaki ilişkiler gibi dikkat çeken konuların da çalışılacağını dile getirmiştir. Batı memleketlerinde olan biteni takip edebilmek ve uyum sağlayabilmek amacıyla da çeşitli çeviriler yapıldığını ve yapılacağını belirtmektedir. Örneğin; Şekip Tunç, Dwelshauers'in *Genel Psikoloji* kitabını; Sabri Esat Siyavuşgil, Binet ve Simon'un *Anormal Çocuklar* kitabını; Mümtaz Turhan Ernst Kretschmer'in *Vücut Yapısı ve Karakter* kitabını tercüme etmişlerdir. Devam eden çeviriler arasında ise; Refia Uğurel Şemin tarafından çevirisine başlanan Paul Guillaume'nin psikoloji kitabını ve Neriman Hilal Hızır tarafından çevirisine başlanan R.S. Woodworth'un psikoloji kitabını saymaktadır.¹⁵⁶

Fiziksel koşulları ve elde bulunan psikolojik ölçüm araçlarını tespit eden Peters; ölçüm araçlarına nispetle yer bulma konusundaki sorunların daha büyük olduğunu düşünmüştür. Enstitünün tamamı üç oda ve bir chambre noire (karanlık oda)'dan ibarettir. Adı geçen üç odada 8 akademisyen oturmaktadır. Üstelik kütüphane bu odalardan birine yerleştirilmiş durumdadır. Çalışma yapılacağı zaman başka okullarda oda bulmaya çalıştıklarını anlatmaktadır. Ölçüm araçlarını ise Amerika, İsviçre, Almanya ve Eski Avusturya'dan getirdiklerini söylemektedir. Bu aletlerden bazıları şunlardır: ses ve ışık tepkilerinin hızını ölçen bir alet olan

¹⁵⁶ Wilhelm Peters, 1940, s. 6-8.

kronoskop, vücuttaki kan dolaşımı ve solunum hareketleri gibi dalgalı titreşimleri ölçmeye yarayan kimograf, ses çekiçleri, reaksiyon temas aleti, kişilere daha geniş bir görüş sahası temin edebilen tahistoskop, kas aktivitesini grafik olarak kaydedebilen ergograf, kronograf, mesafe eşiği estezyometresi, koku alma duyarlılığını ölçmeye yarayan olfaktometre, renk körlüğünü araştırmaya göre yapılmış levhalar, Binet-Terman zekâ araştırması için gerekli olan malzemeler. Ancak Peters bu aletlerin en iyi şekilde kullanılması için gereken bazı aletlerin eksik olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

Kütüphane eksikliği için felsefe seminerlerinden mecmualar devralınmıştır. Hans Reichenbach felsefe kütüphanesi oluşturunca psikoloji kitapları da temin etmişti. Psikoloji Enstitüsü de bu kitaplardan yararlanmaya başlamıştı. Ayrıca 1935-1936 yılları arasında *Journal de Psychologie Normale et Pathologique*, *Archive de Psychologie*, *Die Psychological Review*, *Journal of Educational Psychology* gibi dergilere abone olunmuştur. Ayrıca Peters'ın diğer memleketlerdeki ilmi çalışmalardan uzak kalmamak için alınmasını elzem gördüğü *L'Annee Psychologique*, *Psychological Index*, *Psychological Bulletin*, *Psychological Abstracts* gibi mecmualardan bahsetmiştir. Çünkü ona göre bütün ilimlerde yeniliklerden ilk olarak bahseden kitaplar değil dergilerdir.¹⁵⁸ Peters'ın en yoğun çalıştığı dönem 1937-1943 yıllarını kapsamaktadır. Bu sebeple bu yıllar arasında yapmış olduğu çalışmalar dikkate değerdir.

7.2. 1937-1943 Yılları Arasında Enstitü ve Çalışılan Konular

Peters, geçen yıllar içerisinde psikoloji çalışmalarının pedagoji çalışmalarına oranla daha çok çalışıldığına dikkat çekmiştir. Modern üniversitelerde olduğu gibi

¹⁵⁷ Wilhelm Peters, 1940, s. 8-9.

¹⁵⁸ Wilhelm Peters, 1940, s. 11.

zamanla pedagoji enstitüsünün ayrılacağını dile getirmiştir. Bu yıllarda da Peters'ın en çok yakındığı sorun yer sorunu olmuştur:

Maddi ihtiyaçlardan, bizim için en başta geleni yer ihtiyacıdır. Her şeyden evvel profesörlerin, doçentlerin, asistanların ve talebenin tecrübi araştırmaları için yere ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar başardıklarımıza, bu yer ihtiyacı hep engel olmuştur. Bir çok araştırmalara başlanmış, fakat bu yer ihtiyacı yüzünden, bunlar inkıtaa uğramış ve tehir edilmiştir.¹⁵⁹

Enstitünün kitap ve ölçüm aletlerini temin konusunda ise 1937 ve 1938 yıllarında iyi bir başlangıç yapıldığını söyleyen Peters, bunun sonraki yıllarda durgunlaştığını dile getirmektedir.

Kurulduğundan bu yana yapılan ve yapılmaya devam eden çalışmalardan bazıları ise şunlardır:

- 1- İdrak psikolojisi: Zamanın idraki
- 2- İnsanlarda yüz ifadelerinin tefsiri (Doçent Dr. Mümtaz Turhan)
- 3- Sağ ve sol ellilik hakkında tecrübeler
- 4- Çocuklarda dikkatin toplanması (Asistan Aydın Cankardaş ve Kaya Kardaş)
- 5- Hafıza ve öğrenme: Mana ve kelime hafızası, belirli bir mekândaki hareketleri öğrenme
- 6- Cahillerde ve üniversite talebesinde resim yapma becerisi
- 7- Okul talebesinin ve üniversite talebesinin hesap kabiliyeti, ilk ve ortaokul öğrencisinin zihni hesap becerisi (Doçent Dr. Refia Şemin, Asistan Dr. Mebuse Sürmeli ve öğretmen Cemil Uluser)

¹⁵⁹ Wilhelm Peters, Pedagoji Enstitüsü 1937-1943, *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları Cilt 2*, 1952, s. 3.

- 8- Kompozisyon başarısı ve umumi zekâ, Kompozisyon başarılarında kıymet takdiri (Prof. Sadrettin Celal Antel)
- 9- Dil becerisi üzerine çalışmalar
- 10- Şahsiyet vasıflarının tetkiki (Asistan Kaya Kardeş)
- 11- Mizaç Tiplerinin soru cetvelleri ve Rorschach metodu ile belirlenmesi (Asistan Kaya Kardeş ve talebeler)
- 12- İstanbul'da 1000 tane ilk ve ortaokul öğrencisinin ve Anadolu'da daha küçük bir grup bakımsız çocuğun Binet-Terman metoduyla yapılmış olan zekâ testleri
- 13- Zekâ ve sosyal ortam
- 14- Çocuklarda paranın değerini anlamak
- 15- Üniversite öğrencisinde zaman yönetimi¹⁶⁰

Peters, akademisyenlerden başka 60'tan fazla öğrencinin araştırma yaptığını belirtmektedir. Bu durum ise bahsettiği, öğrencilerin bizzat çalışmalara katılması gerektiği düşüncesini aktif hale getirdiğini göstermektedir. Bunun dışında, 1940 yılında Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları'nın ilk cildinde Peters tarafından oluşturulan ve yukarıda özetlenen vizyon yolunda adımlar atıldığını görmek mümkündür. Örneğin; yüz ifadelerinin tefsiri ile ilgili çalışmalar enstitünün ilk zamanlarında çalışılmaya başlanmış ve ikinci ciltte enstitünün neşrettikleri arasında yerini almıştır. Yine tercümesine Refia Şemin tarafından başlanmış olan Paul Guillaume'nin eseri *Ruhbilim* tamamlanmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Wilhelm Peters, 1952, s. 6-7.

¹⁶¹ Wilhelm Peters, 1952, s. 6-8.

7.3. Peters'in Akademik Çalışmaları

7.3.1. İstanbul Mekteplerinde Yapılan Test Araştırmaları: Dokuz ve On Yaşındaki Çocukların Zihni İnkışaf Derecesi

Peters, yeni kurulan bir ülkede odaklanılması gereken konuları sayarken yeni mektep usulleri ve zayıf zekâlı öğrencilerin eğitimi ile ilgili konuları saymıştı. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'daki ilkokullarda çalışmalar yürütmüş ve sonuçlarını yayımlamıştır. Araştırmalarda; günümüzdeki araştırmalarda da belirtilen operasyonel tanım, yöntem, kullanılan ölçekler, örneklem, testin kültüre uyarlanması gibi araştırma açısından önemli meselelere dikkat edildiği görülmüştür. Zekâ testi olarak Binet-Simon'un Terman versiyonunun Sadrettin Celal Antel tarafından tercümesi kullanılmıştır. Ancak bu tercümenin bazı noktalarında kültüre uyulmadığı gerekçesiyle değişiklikler yapılmıştır. Örneğin 'söz' kelimesine kafiye bulmanın 9 yaşındakiler için zorlayıcı olduğu görüldüğünden, bu kelime yerine başka bir kelimenin kullanılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Çalışmada 125 çocuk ile çalışılmış ve sonuçlara bakarak 4 çocuğun özel eğitime gitmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.¹⁶²

Psikoloji araştırmalarında operasyonel tanımların iyi yapılması son derece önemlidir. Zekâ testiyle ilgili bir araştırma olduğunda; ileri başarı ya da geri başarı derken ne kastedildiğinin son derece açık bir biçimde belirtilmesi gerekmektedir. Peters'in bu açıklaması, Türkiye'deki psikoloji çalışmalarında kullanılan operasyonel tanımın ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilir:

Çocuğun zihin yaşının altında ve üstünde bulunan iki yaşa ait vazifeler geri ve ileri başarılarının tespitinde nazarı itibara alınmaz. Mesela zihin yaşı 8-6 bulunan

¹⁶² Wilhelm Peters, 1940, s. 17.

*bir çocuk 8 yaşındakilerine mahsus vazifelerin hiç birisini halledemezse bu geri başarı sayılmaz. Bilmukabele aynı çocuk 9 yaşındakilere mahsus vazifelerin cümlesini hallederse bu da bir ileri başarı değildir. Ancak yedinci seneden itibaren daha yukarı vazifelerin hallolunabilmesi geri ve ileri başarı ifade eder. Burada, çocuğun doğum yaşınının 12 yahut 9 yahut 6 sene olması bir ehemmiyeti haiz değildir. Geri ve ileri başarılar münhasıran çocuğun zihin yaşı ile tayin olunur.*¹⁶³

Dokuz ve on yaşlarındaki zekâ düzeyini tayin etmeye çalışan bu araştırmadan başka; İstanbuldaki çocukların sosyo-ekonomik düzeylerine göre zekâlarını sınıflandırma çalışması olan ‘Muhit ve Zekâ’, Bourdon testiyle yapılan çocukların dikkatini toplamasıyla ilgili olan ‘Dikkat Teksifi Kabiliyeti’ ve beş adet renkli resim ve okuma metinlerinden yararlanarak yapılan ‘Objektif ve Kelami Zekâ’ çalışmaları yapılmıştır.

7.3.2. Psikolojinin Bugünkü Durumu ve Antropoloji ile Münasebetleri

1901’de Avustralya’da bir boğaz olan Torres Boğazı’na psikologların da katıldığı antropolojik bir seyahat düzenlendi. Bu seyahat, Peters’a göre, psikologların kendilerini ne kadar dar bir alana hapsedip çalıştıklarını göstermesi açısından önemliydi. Bu seyahat sonunda yerlilerden; renklerin sınıflandırması, görüş keskinliği, renk hassaslığı gibi konularda bilgiler elde edilmişti.¹⁶⁴

Peters’ın, daha öncesinde kültürel antropoloji alanında oluşturulan psikolojik teorilerle ilgilendiği açıktır. Bastian’ın iptidai tefekkür ve kavimler tezini, Durkheim okulunun görüşlerini, Levy Bruhl’un, Malinowski’nin düşüncelerinden bahsetmesi bunu kanıtlar niteliktedir. William Halse Rivers, C.S. Meyers, William McDougall

¹⁶³ Wilhelm Peters, 1940, s. 21.

¹⁶⁴ Wilhelm Peters, 1940, s. 181.

gibi Cambridge psikologlarının bu meseleden uzak durmalarının Peters'a göre iki sebebi vardı: o günkü psikolojinin gerekli metotlara sahip olmaması ve sosyolojik antropoloji ile ilgili ana fikirlerin mevcut olmaması. Eksikliklerine rağmen, zihni testlerin psikolojik antropometriye yönelik önemli veriler sunduğunu düşünen Peters; insan başarılarının değişme becerileri, zihni kabiliyetlerin soylara aktarımı, zihni tekâmül, ırk ve milletler arasındaki ruhi farklar hakkında ne biliyorsak bu verilerden elde ettiğimizi öne sürmektedir.¹⁶⁵

Avrupa'daki çocuklarda yapılan bir araştırmaya göre, çocuklar kendi bilgileri ile açıklayamadıkları olayları sihre başvurarak açıklama yoluna gitmektedirler. Bu ilkelerin hayat anlayışından bizlere kalan bir miras olarak görülebilir. Aynı şekilde Wolfgang Köhler, ilkelerin fiziki bilgiden mahrumiyetten dolayı bu yola başvurduğuna işaret etmektedir. İşte Peters bu ve bunun gibi sayılabilecek ayinlerin, imanların, hastalık tedavilerinin psikolojik olarak açıklanmaya muhtaç etnolojik fikirler olduğunu ifade etmektedir. Melanezya'da bulunan kafa avcılarının bunu yapma sebebi geleneksel saiklerinde saklıdır. Atalarına aynı kabileden kafa sunmak yerine başka kabileden kafa sunma fikri belli bir zaman bir kabile üyesinin aklına gelmiş olabilir. Bu ritüeli yapmama durumu onlara göre atalarının sinirlenmesine sebep olabilir. Peters'a göre bu gibi saikler sonraları da herhangi bir davranışı gerçekleştirirken etkili olabilir ya da diğer bir ihtimalle bu davranış unutulup gidebilir. Bu gibi durumların ortaya çıkarılması Peter'a göre etnolojik psikolojinin vazifesidir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Wilhelm Peters, 1940, s. 181-182.

¹⁶⁶ Wilhelm Peters, 1940, s. 184-186.

7.3.3. ‘Dün, Bugün ve Yarının Psikolojisi’ ve ‘Zihni Tekâmül’ Adlı Üniversite Konferansları

1936-1937 Üniversite Konferansları’nda Wilhelm Peters ‘Dün, Bugün ve Yarının Psikolojisi’ adlı konferansı vermiştir. Peters bu makalede ‘dünün psikolojisi’ dediği ‘şuur psikolojisi’nin ‘yarının psikolojisi’ diye nitelendirdiği ‘şahıs psikolojisi’ne geçiş sürecini anlatmaktadır. Diğer bir ifadeyle; şuur psikolojisi aleyhine yapılan hamleleri özetlemektedir. Peters’a göre şuur psikolojisi Wundt ve James’in laboratuvar çalışmalarından ortaya çıkmıştır. Daha sonra deneysel psikolojinin katkılarıyla çalışma alanı genişlemiştir ancak bu süreçte insanı anlamaya ve ölçmeye yönelik farklı akımlar da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Peters; Freud’un psikanalizinden, Galton’un ve Binet’in test usulünden ve Pavlov, Bekhterev ve Watson aracılığıyla oluşan davranışçılıktan söz eder. Özellikle davranışçılığın şuur kavramını tümünden reddetmesi sebebiyle şuur psikolojisine en çok karşı çıkan akım olduğunu ve davranışçılığın ortaya çıkmasının psikoloji tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olduğunu belirtir.¹⁶⁷

Peters’ın ‘Zihni Tekâmül’ adlı konferansı 1937-1938 dönemi üniversite konferanslarında yer almaktadır. Burada meslek grupları ve zekâ arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar yorumlanmakta ve ortaya yeni sorular atılmaktadır. Ayrıca çocuklarının da babalarının zekâ düşüklüğü ya da yüksekliğinden etkilendiğini ve bu durumun neden kaynaklandığını tartışmaya açmaktadır.

Peters’ın aktardığı; Duff ve Thomson adlı iki araştırmacının ‘Üçüncü Levha’ eserine göre, akademik meslek sahibi bireylerin çocuklarının %12’si, maden işçisi olarak çalışan bireylerin çocuklarının ise %93’ü vasat zekâ sahibidir. Peters, bu durum için kritik bir soru ortaya atar:

¹⁶⁷ Wilhelm Peters, Dün, Bugün ve Yarının Psikolojisi, *Üniversite Konferansları 1936-1937*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937, s.311-319.

*İnsanlar kötü şartlar içinde yaşadıkları için mi ruhi inkişaflarında kötürüm kalıyorlar? Yoksa ruhen kötürüm oldukları için mi kötü şartlar içinde bulunuyorlar? Yahut başka bir ifade ile; insandaki bu gerilik zekanın kötü hayat şartları içinde inkişaf etmesinden mi neş'et ediyor, yoksa bu irsi bir hal olarak mı kabul edilmelidir ve doğuştan da mevcut mudur?*¹⁶⁸

Ruhi vasıfların genetik olarak aktarılmasının, Peters'in deyimiyle *veraset yoluyla intikali*, bir hakikat olduğunu ve hatta diğer değişkenlere göre en çok genetiğin etkili olduğuna inanan Peters yine de sadece bunun bir bireyin zekâsını belirlediğini düşünecek kadar ileri gitmemiştir. Kişinin yaşadığı muhit, bireyin zekâsının gelişmesi için yapılan teşvikler gibi başka etkenler olduğunu da dile getirmiştir. Zekânın oluşmasında içsel ve dışsal etkenlerin etkili olduğunu şöyle dile getirmektedir:

*Fakir halk çocuğunun zayıf ruh inkişafı cılız bir irsiyet mahsulü olabilir, fakat inkişaf şartlarındaki gayri müsait haller de bunda müessir olmuştur. Hadiselerin nevine göre bu suç bazan irsiyette bazan de hayat şartlarında aranmalıdır. Hele geri kalan istidatlar bir de kötü şartlar altında kalırsa o zaman zekâda bariz bir gerilik görülür. Bunun için mesele artık bir sınıf ve grup meselesi olarak değil de münferit ve hususi noktai nazarlardan ancak iyice tetkik olunabilir.*¹⁶⁹

Peters, çocukların zekâsı ile çevre arasındaki delilleri tartışırken; lisan, muhitte geçirilen zaman, muhit değişikliği ve psikoloji ile beslenme arasında ilişki olduğunu düşünen psikodiyetetik denilen değişkenleri ele alır. Çevre ve genetik

¹⁶⁸ Wilhelm Peters, *Zihni Tekâmül, 1937-1938 Üniversite Konferansları*, 1939, s. 217-218.

¹⁶⁹ Wilhelm Peters, 1939, s. 218.

arasındaki tartışmada Peters, zekânın bunlardan birine doğrudan bağlanılamayacağını dile getirmektedir:

Sona ermişken bir şey daha söyleyeyim: mütemadiyen irsiyet ve muhit nazariyelerinden bahsettik, bundan maksat insandaki umumi ve ruhi vaziyetin irsiyet ve muhitten hangisi tarafından tayin edildiğini araştırmak değildir. Umumi ruhi veziyetin bir irsiyet mahsulü olduğundan bugün artık kimse şüphe etmez. Maksadımız acaba insandaki umumi ve ruhi vaziyetler yalnız irsiyet denilen tek bir tesirin mahkumu mudur, yoksa bunun gelişmesinde başka mercilerin de dahlütesiri var mıdır. Bu şıklardan ikincisinin de varit olduğunu anlatabildiğimi tahmin ediyorum.¹⁷⁰

Almanya’da yaşanan olayların Türkiye psikolojisi için olumlu yönü Peters’ın Almanya’dan Türkiye’ye gelmek zorunda olmasıdır. Böylece en azından gününün psikoloji bilimini olabildiğince takip edebilen biri bu topraklara gelmiş ve yardımcı olabilmek adına elinden geleni yapmıştır. Hem testleri kullanarak araştırmalar yapmasıyla psikolojinin kendi içerisindeki konulara hâkim olduğunu hem de örneğin antropoloji ile psikoloji münasebeti gibi disiplinler arası bir psikoloji anlayışını da desteklediğini gösteren Peters; Türkiye’de psikolojisinin gelişimi için önemli adımlar atmıştır.

¹⁷⁰ Wilhelm Peters, 1939, s. 226.

8- TÜRKİYE’DEKİ PSİKOLOJİNİN AVRUPA, AMERİKA VE JAPONYA İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Teorisyen ve Antropolog Brian J. McVeigh, *Japon Psikolojisinin Tarihi* adlı eserinde psikolojinin gelişimini teşvik eden bir dizi ön koşul belirler. Bilimlerin gelişmesini teşvik eden sanayileşmiş bir toplum, bireyselliğe ve bireye vurgu yapan bir düzen gibi ön koşulları sıralar. Bu ön-koşullar arasında kursların, laboratuvarların, derneklerin ve dergilerin nispeten erken düzenlenmesi; diğer bilimlerle ve çeşitli ülkelerdeki psikologlarla faydalı etkileşimler, psikolojiye toplumsal ilginin artmasına yönelik uygulamaların yapılması da bulunmaktadır.¹⁷¹ Türkiye’deki 1908 ve 1938 arasında psikoloji metinlerini konu edinen bu tez çalışmasında görülebileceği üzere; psikolojinin kullandığı yöntemler, çocuk psikolojisi, davranışçılık, Gestalt psikolojisi, psikanaliz, zekâ testleri gibi çeşitli konular işlenmiştir. Psikolojinin çocuk terbiyesiyle ilişkisi, psikolojinin felsefeden ve sosyolojiden niçin farklılaştığı gibi konulara da bahsi geçen dönemdeki eserlerde rastlamak mümkündür. Üniversite Konferansları’nda psikolojiye dair sunumların yapılması ise toplumu psikolojiyle buluşturma hususunda katkıda bulunmuştur. Türk psikolojisinin gelişmesi için çaba sarf edildiği görülmektedir ancak Türkiye’de modern psikolojinin gelişimini daha iyi kavrayabilmek için farklı coğrafyalarda psikolojinin geçirdiği süreçlerin incelenmesi gerekmektedir. Psikanaliz ya da Gestalt gibi akımların, doğdukları coğrafyalar dışındaki coğrafyalara nasıl ve ne zaman ulaştığının tespiti, Türkiye’deki durumun değerlendirilmesi için önem arz etmektedir. Aynı şekilde, diğer ülkelerin ilk psikoloji laboratuvarlarını ne zaman kurdukları da karşılaştırma açısından kıymetlidir. Belirli bir coğrafyada ve belirli bir dönemde, bir

¹⁷¹ McVeigh, B. J. *The history of Japanese psychology: Global perspectives, 1875-1950*. Bloomsbury Publishing, 2017, s. 15.

bilim dalında neler olup bittiğine dair bir anlayış oluşturmak için o dönemde hangi konuların kaleme alındığına bakmak gerekmektedir. Çağdaş akımları ve konuları yakalayıp yakalayamadığını tespit edebilmek için ise diğer coğrafyalarla karşılaştırma yapmak elzemdir. Bu açıdan bir değerlendirme yapabilmek adına Türkiye, ABD ve Japonya'daki gelişmeler birlikte değerlendirilecektir.

Psikoloji resmi bir disiplin olarak ortaya çıkmadan evvel bile çeşitli ülkeler psikoloji konularına ilgi gösteriyordu. Örneğin ABD'de psikolojiyle ilgili dersler 1800'lerin ortalarında kolejlerde ve üniversitelerde 'zihin bilimi' ya da 'entelektüel felsefe' adıyla veriliyor ve aynı başlıkla kitaplar yayımlanıyordu.¹⁷² Bunun ABD'de en bilinen örneklerinden biri Thomas Upham'ın 1827'de yayımladığı *Elements of Mental Philosophy* adlı çalışmasıdır. 1870'lere kadar dolaşımda kalan kitapta bellek, algı, duygu, duyum gibi modern psikolojinin de ilgilendiği konular yer almaktadır. Beyin ve sinir sistemi hakkında kapsamlı bir inceleme içermemesine rağmen, Upham kitabında zihinsel felsefeyi metafizikten ayırmak için çaba harcamıştı. Zihinsel felsefenin spekülatif olmaktan çok gözleme dayanması gerektiğini öne sürmüştü.¹⁷³ 1868'de Japonya'daki Meiji Restorasyonu'ndan sonra batı ülkelerinden yeni bilgiler ithal edildi ve bunlar arasında psikoloji de vardı. Amane Nishi'den Amerikalı filozof Joseph Haven'in 'Mental Philosophy' kitabının çevirisi istendi. Nishi kitabı 'Shinrigaku' ismiyle çevirdi ve önsözünde 'zihinsel felsefe' anlamına geldiğini söyledi.¹⁷⁴ Hemen hemen aynı yıllarda, 1873'te Hoca Tahsin Psikoloji Yâhûd İlm-i Rûh eserinde

¹⁷² Michael J. Stevens, Danny Wedding, *Handbook of International Psychology*, Brunner-Routledge, New York, 2004, s. 110.

¹⁷³ David B. Baker, *The Oxford handbook of the history of psychology: Global perspectives*. Oxford University Press, 2012, s.572.

¹⁷⁴ David B. Baker, 2012, s.348-349.

psikolojinin ilgilendiği konulardan ve bilinç, idrak, duyu gibi kavramlardan bahsetti. Upham'ın kitabına benzer şekilde derinlemesine olmasa da sinir sisteminden ve omurilikten söz etti.

Yusuf Kemal 'Gâyetü'l Beyân fî Hakîkati'l İnsân Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh' eserinde ruhun bekasına dair yorumları ve Rifat bin Mehmed Emin'in 'İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür' eserindeki ruhun araştırılmasının caiz olup olmadığı yönündeki fikirleri, psikolojinin bu dönemde halen felsefe ve teolojiden bağımsız bir hale gelmediğini göstermektedir. Ancak bu Japonya'da da söz konusuydu. İlk makaleler Budizm ve Konfüçyüsçülükle psikolojinin ilişkisini kurmaya çalışıyordu.¹⁷⁵ ABD'de de zihinsel felsefe dersleri genellikle dini bağılıkları olan kolejlerde ve üniversitelerde öğretiliyordu.¹⁷⁶

Psikanaliz açısından bakıldığında, Japon psikolojisinde psikanalize dair ilk metnin 1912 yılında Kaison Ohtsuki tarafından yazılan 'Unutkanlığın Psikolojisi' adlı makale olduğu görülmektedir. Aynı yıl Kyuichi Kimura; psikanalizi, insanların düşüncelerini keşfetmenin bilimsel bir yöntemi olarak sunduğu başka bir makale yayımlamıştır. Dikkat çekici eserlerden biri, ABD'de iken Profesör Stanley Hall aracılığıyla psikanaliz ile tanışan Yoichi Ueno tarafından 1914 yılında yazılmıştı ve 'Psikoloji Üzerine Bir Ders' başlığını taşıyordu. Psikanalizin kökeni, rüyaların yorumlanması, çocuk cinselliği, unutkanlık ve dil sürçmeleri, psikanaliz açısından eğitim gibi konuları kapsıyordu.¹⁷⁷ Türkiye'de psikanalize dair ilk metin olan 'Freud'un Psikolojisi Üzerine Tecrübe-i Tetebbuiye' Mustafa Hayrullah Diker tarafından 1917

¹⁷⁵ David B. Baker, 2012, s.348.

¹⁷⁶ David B. Baker, 2012, s.572.

¹⁷⁷ Salman Akhtar, *Freud and the Far East: Psychoanalytic Perspectives on the People and Culture of China, Japan, and Korea*. Jason Aronson, 2009, s. 9-10.

yılında yazıldı. Kronolojik açıdan Japonya ile Türkiye arasında uzun yıllar olduğu söylenemez. Aynı şekilde, bölüm 5'te görülebileceği üzere, Türkiye'deki psikanaliz metinleri de Japonya'dakiler ile aynı konuları içeriyordu. Japonya'da psikanalizin kurumsallaşması adına; Kenji Ohtsuki, Seiya Hasegawa ve Yaekichi Yabe 1928 yılında Tokyo Psikanalitik Çalışma Enstitüsü'nü kurmuş, 1933 yılında ise ilk Japon psikanaliz dergisi olan Seishin-Bunseki (Psikanaliz) dergisini yayımlamışlardı. 1929-1933 yılları arasında Freud'un çalışmalarının Japoncaya çevrilmesinde de etkili olmuşlardı.¹⁷⁸ Türkiye'de böyle bir kurumsallaşma oldukça gecikmeli gerçekleşmiştir. 1994'te İstanbul Psikanaliz Grubu ile başlayan toplantılar ve çalışmalar meyvesini 2001 yılında verebilmiş, Türkiye'nin ilk psikanaliz derneği İstanbul Psikanaliz Derneği kurulmuştur.¹⁷⁹ Psikanaliz ile ilgili çeviri ve telif eserlerin erken sayılabilecek yıllarda ortaya çıkmasına rağmen derneğin uzun süre kurulmaması Türkiye'nin kurumsallaşma açısından geç kaldığı örneklerden biri olarak kabul edilebilir. Psikanalizin algılanışı arasında da ülkeler arasında farklılıklar söz konusuydu. Psikanaliz; Japonya'da tedavi tekniği olarak pek benimsenmedi. Bunun nedenlerinden biri, Japonya'nın ana-erkil bir toplum yapısına sahip olması ve psikanalizin daha çok baba ve çocuk gerilimlerine odaklanması olabilir.¹⁸⁰ Diğer taraftan Türkiye'de psikanaliz hakkında kaleme alınan metinler, nevrozların tedavisi yönüne vurgu yapmıştır. Dahası Şekip, tıp fakültelerinde psikanalizin ihmal edilmesinden söz etmiştir.¹⁸¹ Bu açıdan Türkiye'de psikanalizin bir tedavi usulü olarak görüldüğü söylenebilir. Psikanalizin ABD'deki serüveni ise 1907

¹⁷⁸ David B. Baker, 2012, s.355.

¹⁷⁹ www.istanbulpsikanalizdernegi.com/hakkimizda/tarihce Erişim Tarihi: 19.10.2024

¹⁸⁰ McVeigh, B. J., 2017, s. 155.

¹⁸¹ Coşkun Taştan, 2011, s. 51-53.

yılında Psikiyatrist Abraham Brill'in Freud'un yazılarını çevirmesiyle başladı.¹⁸² Ancak ABD'de serüvene Freud doğrudan etki etti. 1909 yılında Stanley Hall, Clark Üniversitesi'nde konuşma yapmak üzere Freud'u davet etti ve Freud bu teklifi kabul etti. Amerika'daki psikologlar arasında psikanalize ilgi uyandı. 1911 gibi erken bir tarihte Abraham Brill New York Psikanalitik Topluluğu'nu, Ernest Jones ise Amerikan Psikanalitik Topluluğu'nu kurdu.¹⁸³

Gestalt psikolojisi açısından bakıldığında; ABD'nin Gestalt psikolojisi ile tanışması Cornell Üniversitesi akademisinden Robert Morris Ogden'in çabaları sayesinde gerçekleşmiştir.1924'te Koffka'nın bir kitabını çevirmiş, 1926'da 'Psikoloji ve Eğitim' (Psychology and Education) adlı kendi kitabının önsözünde Gestalt kavramından ve teorinin önde gelen isimleri olan Koffka, Wertheimer ve Köhler'den bahsetmişti. Ayrıca Koffka'yı 1924-1925 yıllarında, Köhler'i ise 1926 yılında Cornell Üniversitesi'ne getirerek teori hakkında dersler verdirmişti.¹⁸⁴ Japonya'da Gestalt psikolojisine ilgi erken dönemlerde başlamıştı. 1919-1921'de Cornell Üniversitesi'nde okuyan Sadaji Takagi, Gestalt psikolojisini ilk olarak Titchener'dan duymuştu. 1921'de Japonya'ya döndükten sonra Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'ndeki bir toplantıda Gestalt psikolojisinden bahsetmişti. 1923'te Kanae Sakuma Gestalt psikolojisi okumak için 2 yıllığına Almanya'ya gitmişti.¹⁸⁵ Matsumoto Matataro 1924 yılında yayımladığı

¹⁸² Lawrence R. Samuel, *Shrink: A cultural history of psychoanalysis in America*. University of Nebraska Press, 2013, s. 5.

¹⁸³ Lawson, R. B., Graham, J. E., & Baker, K. M., *A history of psychology: Globalization, Ideas, and Applications*. Routledge, 2015, s.237.

¹⁸⁴ Frank S. Freeman, The beginnings of Gestalt psychology in the United States, *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 13(4), 1977, 352-353.

¹⁸⁵ David B. Baker, 2012, s.353.

kitabında Gestalt psikolojisinden bahsetmişti.¹⁸⁶ Türkiye’de Gestalt psikolojiyle ilgili eserlerin 1927 yılında kaleme alınmaya başlandığı söylenebilir. İlk eserler Mehmet İzzet ve Orhan Sadeddin tarafından kaleme alınmıştır.

Zekâ testleri açısından değerlendirme yapıldığında; Alfred Binet’in geliştirdiği test 1905 yılında yayımlanmıştı. Binet’in testi hakkındaki makaleler ve raporlar 1907 yılından itibaren Japonya’daki psikoloji çevrelerinde yer almaya başladı. Testin ilk standardizasyonu Kubo Yoshihide tarafından 1918 yılında yapıldı.¹⁸⁷ ABD’de ise Lewis Terman testi 1916 yılında standardize etmişti.¹⁸⁸ Türkiye’de ise İbrahim Alaeddin 1915 yılında testin çevirisini yapmıştı.

Ludy T. Benjamin ve David B. Baker tarafından yazılan *Oxford Handbook of the History of Psychology: Global Perspectives* kitabında ülkelerin ilk kurdukları psikoloji dernekleri kuruldukları yıllar ile birlikte listelenmiştir. Burada Türkiye’deki ilk psikoloji derneğinin 1956 yılında kurulduğunu görmek mümkündür. ABD’de 1892’de Amerikan Psikoloji Birliği bilinen ismiyle APA kuruldu. Japonya’da ise ilk dernek kurulduğunda tarihler 1927’yi gösteriyordu. Fransa ve Birleşik Krallık’ta 1901, İtalya’da 1910, Çin’de ise 1921’de ilk dernekler kurulmuştu. Benjamin ve Baker’in sunduğu listede bulunan ve ilk derneklerinin kuruldukları yılları belli olan 73 ülkenin 35 tanesinde dernekler, Türkiye’de kurulan ilk derneğin kuruluş yılından yani 1956’dan önce kurulmuştur. Bu durum göstermektedir ki kurumsallaşma açısından değerli bir adım olabilecek önemli bir mevzuda da nispeten geri kalınmıştır. Diğer taraftan Türkiye’nin International Congress of Psychology (Uluslararası Psikoloji Kongresi)

¹⁸⁶ McVeigh, B. J., 2017, s. 94.

¹⁸⁷ David B. Baker, 2012, s.357.

¹⁸⁸ John Carson, Mental Testing in the Early Twentieth Century: Internationalizing the Mental Testing Story, *History of psychology*, 17(3), 2014, s. 252.

karnesi de pek iç açıcı görünmemektedir. İlk uluslararası kongre 1889'da Paris'te yapıldı. Bunu 1892'de yapılan Londra kongresi ve 1896'da yapılan Münih kongresi izledi. ABD'de yapılan ilk kongre 1929'da, Japonya'da 1972 yılında yapıldı.¹⁸⁹ Uluslararası kongre en son 2024 yılında Prag'da yapıldı.¹⁹⁰ Henüz Türkiye'nin başkanlık ettiği bir kongre düzenlenmemiştir. Ayrıca 1889'da Paris'te yapılan ilk kongreye Türkiye'den –bilindiği kadarıyla- kimse katılmamıştır.¹⁹¹ Diğer taraftan bu ilk kongreye katılmayan Japonya, 1900'deki kongreye Tomeri Tanimoto ve Tongo Takebe adlı iki akademisyenle katılım sağlamıştır. 1905'te Roma'da yapılan kongrede ise Yujiro Motora bir Budist tapınağında Zen meditasyonu deneyimlerine dayanan 'Doğu Felsefesinde Ego Fikri' başlıklı bir bildiri sunmuştu.¹⁹²

Laboratuvarlar açısından bakıldığında; Wilhelm Wundt'un 1879'da Leipzig'te kurduğu ilk laboratuvardan sonra oldukça erken bir tarihte 1883'te Stanley Hall tarafından ABD'nin ilk psikoloji laboratuvarı Johns Hopkins Üniversitesi'nde kuruldu. Laboratuvarları hızlıca kuran üniversiteler sayesinde ABD'de 1883 ve 1900 arasındaki 17 yılda 40'tan fazla laboratuvar kuruldu.¹⁹³ Japonya'daki ilk laboratuvar 1903'te Yujiro Motora tarafından Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nde kuruldu. İkinci laboratuvar 1908 yılında Motora'nın öğrencisi Matataro Matsumoto tarafından Kyoto

¹⁸⁹ David B. Baker, 2012, s.357.

¹⁹⁰ <https://www.iupsys.net/events/international-congress-of-psychology/> Erişim Tarihi: 23.10.2024

¹⁹¹ David B. Baker, 2012, s.557.

¹⁹² Tatsuya Sato, The history of psychology in Japan, *Japanese Psychological Research*, 47(2), 2005, 48-49.

¹⁹³ Ludy T. Benjamin, *Modern Psikolojinin Kısa Bir Tarihi*, Çev. C. Malakcıoğlu, Nobel Yaşam, Ankara, 2019, s.78-80.

İmparatorluk Üniversitesi'nde kuruldu. 1934 yılına gelindiğinde Japonya'daki psikoloji laboratuvarlarının sayısı 15'i bulmuştu.¹⁹⁴ Türkiye'de ise bir psikoloji laboratuvarı kurulma çabasına ilk olarak 1915 yılında rastlanmaktadır. Almanya'dan gelen Georg Anschutz laboratuvar açmaya niyetlenmiş, beraberinde laboratuvarında kullanılacak ufak tefek aletler de getirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sebebiyle ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁵ Türkiye'deki işleyen ilk laboratuvarın Wilhelm Peters tarafından 1937'de kurulduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁶

ABD'de ilk psikoloji dergisi American Journal of Psychology 1887'de Stanley Hall tarafından yayımlanmaya başladı.¹⁹⁷ Japonya'da psikoloji odaklı ilk yayın 1912'de yayımlanmaya başlayan ve 'Psikolojik Araştırma' anlamına gelen *Shinri Kenkyu* isimli yarı-akademik kabul edilen bir dergiydi. 1919'da *Nihon Shinrigaku Zasshi* isimli tamamen bilimsel süreli dergi yayımlanmaya başlandı. 1926'da 'Japon Psikoloji Dergisi' anlamına gelen *Shinrigaku Kenkyu* yayımlanmaya başlandı ve hala varlığını sürdüren psikoloji alanında etkili bir dergidir.¹⁹⁸ Türkiye'de ise psikoloji odaklı *Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları* adlı derginin Wilhelm Peters tarafından 1940 yılında ilk cildinin yayımlandığı görülmektedir.

¹⁹⁴ McVeigh, B. J., 2017, s. 121-122.

¹⁹⁵ Sabri Özbaydar, 1973, s. 219-220.

¹⁹⁶ David B. Baker, 2012, s.560.

¹⁹⁷ David B. Baker, 2012, s.573.

¹⁹⁸ McVeigh, B. J., 2017, s. 124-125.

Tablo 1: Türkiye, ABD ve Japonya'nın psikoloji alanındaki ilkleri.

	Türkiye	ABD	Japonya
İlk Laboratuvar	1937 İstanbul Üniversitesi Wilhelm Peters	1883 Johns Hopkins Üniversitesi Stanley Hall	1903 Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Yujiro Motora
İlk Akademik Dergi	1940 – Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları – Wilhelm Peters	1887 – American Journal of Psychology – Stanley Hall	1919 – Nihon Shinrigaku Zasshi
İlk Uluslararası Psikoloji Kongresi	Gerçekleştirilmedi.	1929	1972
İlk Psikoloji Derneği	1956	1892	1927
İlk Zekâ Testleri	1915 (Çeviri)	1916 (Standardizasyon)	1918 (Standardizasyon)
İlk Gestalt Metinleri	1927 – Orhan Sadeddin	1924 – Robert Morris Ogden	1927 – Matsumoto Matataro
İlk Psikanaliz Metinleri	1917	1907	1912
İlk Psikanaliz Dernekleri	2001	1911	1928

Bölümün başında, Teorisyen ve Antropolog Brian J. McVeigh, *Japon Psikolojisinin Tarihi* adlı eserinde belirttiği ön koşullar açısından değerlendirme yapabilmek adına; Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da psikoloji

biliminin gelişmesinde ve kurumsallaşmasında etkili olan bir dizi faktör –dernek, dergi, laboratuvar ve akımlara ait ilk metinler- incelenmiş ve bu bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir.

9- SONUÇ

‘Modern’ ya da ‘bilimsel’ kelimelerinin bir disiplinin önüne sıfat olarak eklenmesinin amaçlarından biri –örneğin modern astronomi, modern anatomi, modern kimya- o disiplinin öncesi ve sonrası arasında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Modern psikoloji için de aynı durum söz konusudur. Elbette ki düşünürler yüzyıllardır zihin, ruh, idrak, bilinç, refleks gibi kavramlar üzerinde durmuştur ancak psikolojinin modernleşmesinden kasıt, bu kavramları inceleme yolunun, yönteminin değişmesidir. Psikolojiye bu sıfatın eklenmesini sağlayan husus ise laboratuvar temelli araştırmalar olmuştur. Yine de tez boyunca görülebileceği üzere; 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, sadece laboratuvar temelinde yükselen deneysel psikolojinin değil pek çok farklı psikoloji dalının ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu sebeple modern psikolojinin öyküsü, karmaşık bir öyküdür. Diğer bir ifadeyle, içerisinde pek çok akım ve yöntem barındırdığı için tek bir öykü ortaya koymak zordur. Genel psikoloji tarihi için uygun olan bu söylem, Türk psikolojisi açısından da geçerli görünmektedir. Tam olarak ne zaman, kim tarafından ve hangi eserle kurulduğunu söylemek güçtür ancak modern psikoloji konularının işlendiği görülen ve tez boyunca incelenen 1908-1938 arası dönemin Türk psikolojisi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu yıllarda, tıpkı genel psikoloji tarihinde olduğu gibi, Türk psikolojisinde de pek çok farklı konunun ilk kez işlendiği görülmektedir. Transliterasyonu sunulan eserlerde; psikolojinin yöntemi, kişilik yapıları, intiharın sebepleri, psikoloji terimleri, çocuk psikolojisi gibi farklı alt alanlara dair konuların işlendiği belirlenmiştir. Psikanaliz ve Gestalt psikolojisine dair ilk metinler de bu dönem içerisinde kaleme alınmıştır. Metinler aracılığıyla deneylerden söz edilmesi ve yeni kavramların açıklanması ile bahsi geçen 30 yıldaki çalışmalar, Türk psikolojisinin modernleşmesi konusunda bir hareket noktası sağlamıştır. Bu hareket noktasının oluşmasında Avrupa’ya gönderilen kişiler de etkili

olmuştur. Nitekim Japonya'nın da mevcut akımlardan haberdar olması Amerika'ya öğrenci göndermesi ile mümkün olmuştur.

Pozitif bir bilim dalının gelişmesinde en temel etkenlerden biri laboratuvarların varlığıdır. Psikoloji, tez boyunca görülebileceği üzere, 19. yüzyıl boyunca önce felsefenin daha sonra fizyolojinin etkisinden kurtularak kendi yöntemlerini ve sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bu süreçte psikanaliz gibi laboratuvara pek ihtiyaç duymayan akımlar ortaya çıksa da kendi rüştünü laboratuvar çalışmalarıyla ispatlamıştır. Bu anlamda bilimsel psikolojinin kuruluşu, doğrudan laboratuvarsız düşünilemeyen deneysel psikoloji alanıyla ilgilidir ki bu sebeple 1879'da Wilhelm Wundt'un Leipzig'de kurduğu ilk laboratuvar milat kabul edilmiştir. Laboratuvarların psikoloji biliminin gelişmesi açısından önemini kavrayan Amerika Birleşik Devletleri –yukarıda belirtildiği üzere- sadece 17 yılda 40'tan fazla laboratuvar kurmuş, Japonya ise 1934 yılına kadar laboratuvar sayısını 15'e çıkarmıştı. Ayrıca üniversitelerde psikoloji laboratuvarının oluşu, Wundt ve Amerika'dan gelen öğrencilerinde görüldüğü gibi, çeşitli ülkelerdeki öğrenciler için çekim kaynağıdır. Türkiye'nin modern psikolojiye geçişi öncelikli olarak metinler düzeyinde gerçekleşmiştir. Almanya'daki karışık siyasi ortamdan kaçan Wilhelm Peters ile başlayan Türkiye'deki laboratuvar serüveni ise oldukça gecikmiştir. Bu ise başta kurumsallaşma olmak üzere özgün çalışmalar, laboratuvar kültürünün gelişmesi gibi konuları olumsuz etkilemiştir. Bir psikoloji laboratuvarının uzun yıllar boyunca olmayışı, çeşitli ülkelerdeki psikologlarla faydalı olabilecek etkileşimleri geciktirmiştir. Tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda; Türkiye'nin psikolojideki mevcut akımları takip etmekte belirgin bir geç kalmışlık yaşamadığı ancak kurumsallaşma noktasında nispeten geç kaldığını söylemek mümkündür. Bu duruma özellikle laboratuvarın ve derneklerin kurulmasında yaşanan gecikmenin payının büyük olduğu düşünülmektedir.

Bir bilim dalının gelişimini halkalardan oluşan uzun bir zincir olarak tasavvur edersek, zincirin güçlü ve zayıf yönlerini tayin edebilmek için öncelikle nispeten bilinmeyen kayıp halkaların, dönemlerin yerleri doldurulmalıdır. Bu amaçla; bu tezde, 1908-1938 arasındaki metinler çalışılmış ve zincirin bir halkası tamamlanmak istenmiştir. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde psikolojinin nasıl geliştiği birincil kaynaklar üzerinden ortaya konulmuştur. Bu kaynakların transliterasyonu; metinleri, günümüz okuyucusuna erişilebilir kılmıştır. Diğer taraftan psikolojik akım ve düşüncelerin farklı coğrafyalara nasıl yayıldığına dair tez boyunca verilen örnekler, psikolojik bilginin dolaşımı konusunda tarihsel bir anlayış geliştirmeye katkı sunmuştur. Farklı ülkelerde psikolojinin gelişimi ve durumuna dair kıyaslamalar sayesinde Türkiye'deki psikolojinin durumu belirlenmeye çalışılmış ve bu bilgilerden -örneğin kurumsallaşmanın önemi gibi- çeşitli sonuçlar çıkarılmıştır. Genel olarak; gerek transliterasyonu yapılan metinler gerek farklı ülkelerle kıyaslamalar yapılarak bilim tarihi ve psikoloji tarihine yönelik özgün ve yerli bir katkı sunulmuştur.

Türk psikolojisinin gelişim seyrini doğru okuyabilmek için tüm halkaların tamamlanması elzemdir. Psikoloji tarihi çalışmaları bu yüzden önemlidir. Öncelikli hedef, psikolojiyle akademik düzeyde ilgilenenlerin konuya daha fazla ilgi duyması için gerekli entelektüel iklimin oluşturulmasıdır.

SÖZLÜK

Acib: Garip	Add olunmak: Sayılmak
Adem-i sükun: Sakinliğin yokluğu	Adimül imkân: İmkânsız
Adiyye: Alışılmış	Afaki: Dünyaya ait meseleler, nesnel
Ahval: Haller	Ahz: Alıcı
Akliyye mütehasısları: Akıl sağlığı uzmanları	Aksül amel: Tepki
Alaim: Belirtiler	Alat: Aletler
Ale'l ekser: Sıkça, çokluk	Ale'l husus: Özellikle
Alelumum: Genellikle	Alem-i Deruniyye: İç alem
Alem-i harici: Gözle görülen maddi dünya	Alem-i Şühud: Görünen alem
Alemşumul: Evrensel	Alil: Hasta, Hastalıklı
Alude: Bulaşmış, bulaşık	Amal: Ameller, işler
Ameliyye-i Nefsiyye: Zihinsel işlemler	Amik: Derin
Amil-i şahsi: Kişisel faktörler	Amiyane: Basit, bayağı
Ari: Bir şeyden yoksun bulunan	Arziyyat: Jeoloji
Asab: Sinir	Asar: Belirtiler, alametler
Atalet: Hareketsizlik	Ateh-i şeyhiyye: Bunama
Ati: Gelecek	Avam: Halk tabakası
Avamil: Sebepler	Avan: Anlar, vakitler
Avdet: Dönüş	Azami: En çok, en fazla
Bab: Bölüm	Baliğ: Ulaşan, ergin, olgun
Basar: Görme	Bat'î: Ağır, yavaştan
Batıl: Gerçek olmayan	Bedbinane: Kötümser şekilde, ümitsizce
Belahet: Kalın kafalılık, alıklık	Beliyye-i bi-aman: Çaresiz derd
Ber-vech-i ati: Aşağıda olduğu gibi	Besatet: Basitlik, düzgünlük, sadelik
Beşeri enmüzece: İnsani karakterler	Beşeriyyat: Antropoloji
Betaet: Yavaşlık, ağırlık	Beyyine: Kanıt, delil
Bi'n nisbe: Bir dereceye kadar	Bi't tab: Doğal olarak
Bidayet: Başlangıç	Bigane: Yabancı, aşına olmayan
Bihude: Boş, gereksiz	Bi-karar: Kararsız
Bilahare: Daha sonra	Bila-mani istimal: Engelsiz kullanan
Bila-münakaşa: Tartışmasız	Bila-sebeb: Sebepsiz
Bila-vasıta: Vasıtasız, doğrudan	Bilkuvve: Potansiyel, fiil durumuna gelmeden
Bi-lüzum: Gereksiz, lüzumsuz	Bimarhane: Akıl hastanesi
Birsam: Halüsinasyon	Bi-araf: Tarafsız
Bizzarure: Zorunlu olarak	Butlan: Yanlışlık, geçersizlik
Butlan-ı hafıza: Hafızanın silinmesi	Bünye-i nefsiyye: Zihinsel yapı
Calib: Üzerine çeken	Calib-i dikkat: Dikkat çekici
Cami: Toplayan, toplayıcı	Cari olmak: Yürürlükte ve geçerli olmak
Caygir: Yer kaplayan, daimi	Cehd: Çaba, emek
Celb etmek: Üzerine çekmek	Cem: Birleştirmek, toplamak
Ceriha: Yara	Cevarih: El, ayak gibi vücut organları
Cidal: Savaş, kavga	Cihet: Yön
Cinai beşeriyyat: Ceza antropolojisi	Civanmerd: Cömert
Ciyadet: Tazelik	Cümle-i asabiye: Sinir sistemi
Cümle-i izam: İskelet	Cürsume: Kök, asıl

Dafialı temayülat: Dürtüsel eğilimler	Dahili Müşahede: İçgözlem
Darb-ı mesel: Atasözü	Delalet: İşaret
Demevi: Sinirli	Dermiyan: Ortada, belli, ortaya konmuş
Deruh: Üzerine alma, üstlenme	Deruni: İçten, derinden
Destres: Ulaşmak, erişmek	Dimag: Beyin
Duhul-i nisbet: Giriş oranı	Dun-kıymet: Kıymetsiz
Düstur: Ana kural, ilke	Edevat: Aletler, parçalar
Edyan: Dinler	Efal: Fiiller, işler
Efal-i Münakise: Refleks	Efkar-ı mecburiye: Obsesyon
Efrad: Kişiler	Ehemmiyet-i mahsusa: Özel önem
Ekseri: Çoğu	Ekseriya: Çoğunlukla
Ekseriyet-i azime: Büyük kısmı	Ekseriyet-i mühimme: Önemli çoğunluğu
Elem-i İftirak: Ayrılık acısı	Elyaf: Sinirler
Elyevm: Şimdiye kadar, bugün	Emraz: Hastalıklar
Emraz-ı akliyye: Akıl hastalıkları	Endişnak: Endişeli
Enmuzec: Örnek, numune	Ensal-i müstakbel: Gelecek nesiller
Enva: Çeşitler, türler	Erbab: Bir işin ustası, ehli
Es'ile: Sorular, anket	Esbab: Sebepler
Esfel: Sefil, bayağı	Eşedd: Çok şiddetli
Eşhas: Şahıslar, kişiler	Eşkal-i Muhtelif: Çeşitli şekiller
Etfal: Çocuklar	Evsaf-ı mümeyyize: Ayırt edici vasıflar
Evsaf-ı mümeyyize: Bir şeyi diğerinden ayıran özellikler	Evvel-i Emir: İlk iş olarak
Evza': Haller, durumlar	Faaliyet-i Nefsiyye: Zihinsel aktivite
Falic: Felç edici	Faraza: Farz edelim ki
Faraziye: Varsayım	Faraziye: Varsayım, hipotez
Fasd: Kan alma	Fehm: Anlaşılma, idrak edilmek
Felc-i umumi müterakki: Frengi	Ferdi: Bireysel
Fesad-ı muhakeme: Akıl yürütmenin bozulması	Fevk: Üst, ötesine geçmek
Feylesof: Filozof	Filhakika: Gerçekten, doğrusu
Frengi: Cinsel yolla bulaşan bir enfeksiyon	Fuhşiyat: Ahlaka aykırı davranışlar
Fünun: Fenler, bilimler	Fütur: Bezginlik, bıkkınlık
Galebe: Galip gelme, galibiyet	Garize: İçgüdü
Garp: Batı	Gayr-ı mutad: Alışılmadık
Gayr-i ihtiyari: Elinde olmayarak	Gayr-i meşur: Bilinçdışı
Giriftar: Yakalanmış, tutkun	Guna: Tür, çeşit
Günah-ı kebar: Büyük günahlar	Hadde: En ince ayrıntısına kadar incelemek
Hadisat: Hadiseler, Olaylar	Hadisat-ı bedeniyye: Bedensel olaylar
Hadisat-ı Cismiyye: Bedensel olaylar	Hadisat-ı Ruhiyye: Ruhsal olaylar, psikolojik hadiseler
Hadisat-ı tabi'yye: Doğa olayları	Hadise-i içtimaiyye: Toplumsal olay
Hafakan: Yürek sıkıntısı	Haiz: Bir şeyi olan, elinde bulunduran
Halat: Haller	Halat-ı Nefsiyye: Zihnin halleri
Halat-ı Şuuriyye: Bilinç Halleri	Halecan: Çarpıntı, titreme
Haleldar: Zarara uğramış, bozulmuş	Halet-i Ruhiyye: Ruh hali
Halis: Katkısız	Halk: Yaratma, yaratılma
Haml: Gebelik	Hanuman: Ev, yuva

Hareki: Hareketle ilgili olan	Harici Müşahede: Dış gözlem
Hars: Kültür	Harsi tebeddül: Kültürel değişimler
Hasıl etmek: Ortaya çıkarmak	Hasis: Cimri
Haşin: Sert, kaba, kırıcı	Hatime: Son, sonuç
Hatve: Adım	Havass: Hisler, duygular
Havi': Kuşatan, içine alan	Hayat-ı ruhiyye: Ruhsal hayat
Hayatiyat: Biyoloji	Hedef-i Tedkikat: Araştırma amacı
Heyet-i Mecmua: Bir şeyin bütünüün gösterdiği manzara	Hıfz: korumak
Hikmet-i Tabiiyye: Fizik bilgisi	Hilaf-ı adet: Gizli olan
Hilal-i Ahdar: Yeşilay	Hissi iktidar: Duyusal Beceri
Hitam: Son	Hodgam: Egoist, bencil
Hodgamane: Bencil bir şekilde	Hudut-u muayyene: Belirlenmiş sınırlar
Hulasa: Öz, esas	Husul: Meydana gelme
Hükümferma: Hüküm süren	Hülasa: Özet, özet olarak
Hüsn-i kabul: İyi karşılamak	Istılahat: Terimler
Izdirar: çaresizlik, zaruri	Izdirar: Şiddetli sıkıntıya düşmek
İane: Yardım	İbram: Yıldırım, bıktırmak
İbtidai: İlkel	İbtina: Dayandırılma, dayandırma
İcbar: Zoraki, zorlama	İctimai: Topluluğa ait, topluma dair
İctinab: Sakınmak, çekinmek	İctimai: Toplumsal, sosyal
İdhal: Girdirmek, sokmak	İdiyosi: Zeka geriliği
İfa: Gerçekleştirme	İflac: Felç
İfna-ı nefis: Benliğini yok etme, intihar	İfrah: Bir şekilden başka şekle girmek
İfrat: Aşırıya kaçmak	İfraz: Salgı
İfrazat-ı dahiliyye: İç salgılar	İğtişaş: Karışıklık
İhraç etmek: Çıkarmak	İhraz: Kazanmak
İhsai: Sayımla ilgili	İhsaiyat: İstatistik
İhsasat: Duyumlar	İhtibari: Deneysel, deneme
İhtimam: Dikkat etmek, ilgi göstermek	İhtiras: Tutku, arzu
İhtiraz etmek: Çekinme, kaçınma	İhtisad: Hasat etme, biçme
İhtisap: Sorumluluk	İhtiva: İçerme, içinde bulundurma
İhtiyatkar: İlerisini düşünen, ihtiyatlı	İhzar etmek: Hazırlamak
İhzar: Hazırlama, bulundurma	İka: Meydana gelmek
İktibas: Alıntı, ödünç alma	İktidar-ı muharrik: Motor Beceri
İktifa etmek: Yetinmek	İktihami: Saldırma, dayanma
İktisab-ı marifet: Marifet kazanma	İktitaf: Faydalanma, özünü alma
İla ahir: Vesaire, ve benzeri	İlca: Dürtü
İlcaat: Dürtüler, zorlamalar	İlka: Bırakmak, yerleştirmek
İlkaat: Terk etmeler, bırakmalar	İllyet: Nedensellik
İlm-i Ruh: Psikoloji	İlm-i Ruh-i Tecrübi: Deneysel psikoloji
İlmü'l asaba: Nöroloji	İmtidad: Uzama, uzatmak
İnbias: -den ileri gelmek	İndi: Keyfi
İnfiali: Pasif, edilgen	İnfialiyet: Duyusal
İnfikak: Kopma, ayrı düşme	İnhilal: Ayrışma, bölünme
İnhiraf: Sapma	İnhitaiyye: Çöküş, çökme
İnikas: Yansıma, yansımak	İnkıta: Kesilme, son bulma
İnkıta-ı tams: Adetten kesilme	İnkışaf: Gelişme, gelişim
İnsiyak: İçgüdü	İnşirah: Genişlemek, gönüldeki ferahlık

İntac: Sonuçlandırma, meydana getirme	İntan: Mikrop kaynaklı hastalık
İntibaat: İzlenimler	İntihap: Seçme, seçim
İntihat: Çöküş	İntikal: Geçme, geçiş
İntişar: Yayılma	İntizam: Tertip, düzen, disiplin
İntizar: Bekleme, bekleyiş	İrad etmek: Söylemek
İrac: Yol gösterme	İrca etmek: Eski biçimine döndürmek
İrsiyet: Kalıtım	İstidad-ı mahsus: Özel yetenek
İstidat: Yetenek	İstidlal: Sonuç çıkarma
İstihdaf: Amaçlama, hedef alma	İstihfad: Amaçlama, hedef alma
İstihraç: Sonuç çıkarma	İstiksa: Aslını bilmeye çalışma
İstiksa: Aslını bilmeye çalışma	İstimal: Kullanma
İstimal-i Umumi: Genel kullanım	İstimna: Mastürbasyon
İstinadgah: Dayanak	İstinat: Dayanma, yaslanma
İstitrad: Ara söz	İştidad: Şiddetlenme, artma
İштиha: Arzu, istek	İştirak: Ortak olma, ortaklık
İtisafı hezeyanlılar: Paranoyalılar	İtiyat: Alışkanlık, huy
İtminan: Emin olma, emniyet	İttiba: Ardı sıra gitme, uyma
İtticah: Yönelmek	İttihaz: Kabul etme, kabullenme
İttika: Dayanak	İttisal: Bitişik
İz'aç: Bunaltma, baş ağrıtmaya	İzale: Giderme, ortadan kaldırma
Kabil-i inkâr: İnkâr edilemeyen	Kabil-i izah: Açıklanabilir
Kabil-i tasavvur: Tasavvur edilebilir	Kabil-i tatbik: Uygulanabilir
Kabil-i te'lif: Uzlaştırılabilir	Kabli: Apriori, önsel
Kaide-i umumiye: Genel kural	Kaim: Yerine geçmek
Kanun-i evvel: Aralık	Kanun-i Sani: Ocak ayı
Kari: Okuyucu	Kavaid: Prensipler
Kavi: Güçlü, kuvvetli	Kelal: Yorgunluk, bitkinlik
Kemiyet: Nicelik	Kemmi tayin: Nicel belirlemeler
Kesret: Çokluk, bolluk	Keyfiyet: Kalite
Kezalik: Bunun gibi, böylece	Kısm-ı azam: Büyük kısmı
Kısm-ı mühimmi: Önemli bir kısmı	Kifayet: Yeterli
Kurun-ı vusta: Ortaçağ	Kuva-i ruhiyye: Ruh kuvvetleri
Kuvvaniyet: Dinamizm	Kuvve-i adaliyye: Kas gücü
Kuvve-i İhtiraiyye: Buluş kuvveti	Külliyet: Bütünlük, tümlük
Küh: Bir şeyin aslı, özü	Küre-i arz: Dünya, yeryüzü
Küül: Alkol	La-büd: Gerekli olan, zaruri olan
Lalettayin: Gelişigüzel, rastgele	Lems: Dokunma
Lenfavi: Soğukkanlı	Ma'ba'dut tabia: Metafizik
Maada: Başka	Maatteessüf: Ne yazık ki
Mahdut: Sınırlı, sayılı	Mahirane: Becerikli şekilde
Mahiyet: Bir şeyin aslı	Mahmul: Yüklü, yüklenmiş
Mahmuliyyet-i irsiyye: Genetik aktarım	Mahza: Tek, salt
Maişet: Geçim	Maksur: Bir şey için ayrılmış
Maksut: Amaçlanan, niyet edilen	Malihulya: Melankoli
Malik: Sahip	Mamafih: Bununla birlikte, durum böyle iken
Mantık-ı suri: Biçimsel mantık	Mantık-i tatbiki: Uygulamalı mantık
Marifet-i Külliye: Bütünü kavrama	Maruf: Bilinen
Matbuat: Basılmış şeyler, basın	Matlub: İstemek
Maznun: Zan olunan	Mebadi: Başlangıç

Mebhas-ı emzice: Mizaçlar ilmi	Mebzul: Bol, çok
Mebzulen: Çokça	Mecanin: Akıl hastaları
Mecmua: Dergi	Mecz etmek: Bir araya getirip karıştırmak
Medar: Dayanak, destek	Medhuş: Dehşete düşmüş
Medyun: Borçlu	Mefhum: Kavram
Mefhum-ı külli: Bütün kavramlar, genel fikirler	Mefkure: İdeal
Mefluç: Felçli	Mehd: Beslenilecek, büyüyecek yer
Meleke: Yeti, beceriklilik	Memnu: Yasaklanmış
Memzuc: Karışık, karışmış	Menabi: Kaynak
Menam: Rüya, düş	Menfi: Negatif, olumsuz
Menşei: Kökeni	Mer'i: Geçerli
Mer'iyet: Yürürlük	Mesail-i İlmiyye: İlim meseleleri
Meşkur: Şüphe edilen, tam bilinmeyen	Meşur: Anlaşılmış, idrak edilmiş
Mevadd: Kanunlar, kaideler	Mevcudat: Varlıklar, yaratılmış şeyler
Mevhibe: Bağış, ihsan	Mevsuk: Kanıtlanmış, belgelendirilmiş
Mevt: Ölüm	Meyan: Ara, arasında
Meyus: Ümidi kalmamış	Meyyal: Meyilli
Mezkur: Söylenen, adı geçen	Mi'yar: Ölçü
Mihanik: Mekanik	Mikyas: Ölçek
Mu'ta: Emrine uyulan, sözü dinlenen	Mu'tad: Alışılmış, bilindik
Mu'tiyat: Veriler	Mu'zil: Problemlili
Muaheze: Kınama, eleştirme	Muamelat: Davranışlar
Muavenet: Yardım	Muavin: Yardımcı, yardım eden
Muayyen: Belli	Muazzep etmek: Acı çektirmek
Mucib: Hayrete düşüren	Mufassalan: Özetle
Muhafaza-i mevcudiyet: Varlığını koruma	Muharref: Değiştirilmiş
Muharrer: Yazılmış, yazılı halde bulunan	Muharrikiyet: Motor beceri
Muharrir: Yazar, yarıcı	Muhik: Haklı, doğru
Muhkem: Dayanıklı, güçlü	Muhtelif: Çeşitli
Muhtelü'ş şuur: Şuuru bozulmuş, delirmiş	Muhtevi: İçine alan, kapsayan
Muhteviyat: İçerik	Mukadderat: Kader
Mukayese: Karşılaştırma	Muktedir: Bir işe gücü yetme
Mukteza: Lazım olan, gereken	Munkalib: Dönüşmek, başka bir duruma girmek
Munkatıan: Kesilen, son bulan	Muntazam: Düzenli, derli toplu
Muntazaman: Düzenli olarak	Murabba: Dörde katlamak, kare
Murakabe: Denetleme, iç gözlem	Musab: Bir illete yakalanmış
Mustakar: İstikrar bulmuş, durulmuş	Mustamel: Kullanılmış
Mutad: Alışılmış, bilindik	Mutavaat: Uygun düşme, uyma
Muttali: Haber almış, bilgi edinmiş	Muttarid: Düzenli bir şekilde, monoton
Muttasıf: Nitelikli, Vasıflı	Muvafık: Uygun, yerinde
Muvakkat: Geçici	Muvazene: Denge
Muvazene-i Ruhiyye: Ruhsal denge	Muvazi: Denk, eşit
Muzaaf: Bir şeyin iki misli	Muzır: Zararlı
Muzil: Yok eden	Muztar: Zorunda kalmak
Mübhem: Belli olmayan, belirsiz	Mücanebet: Uzaklaşma, uzak durma
Mücehhez: Donatılmış	Mücerredleştirilmiş: Soyutlaştırılmış
Mücrim: Suçlu	Müdakkik: Dikkatle araştıran
Müdavele: Değiştirme, istişarede bulunma	Müddea: İddia edilen

Müderri: Öğretim üyesi, profesör	Müesses: Kurulmuş, tesis edilmiş
Müessir: Etkili	Müfit: Fayda veren, yarar sağlayan
Mühlik: Helak eden, öldürücü	Mülhaza: Etraflıca düşünme
Mülasık: Birbiriyle yakından ilgili, bitişik	Mülhem olmak: İlham almış olmak
Mümasil: Benzeyen, andıran	Mümessil: Temsilci
Mümtaz: Ayrıcalıklı, imtiyazlı	Münasebat: İlgiler, ilişkiler
Müncer olmak: Varıp son bulmak	Münebbih-i hissi: Duyusal uyaran
Münevver: Aydın	Münfail: Pasif
Münferit: Yalnız, bağımsız, müstakil	Münhasır: Bir şeye has
Münhasıran: Yalnız, özellikle	Müntehir: İntihar eden
Müntesik: Yerli yerine konmuş, düzenli	Müntehir: Yaygın, yayılmış
Mürekkeb: Birleştirilmiş, bileşik	Mürur: Geçmek
Müsavi: Eşit, denk	Müselles: Üçleme, üç katlamak
Müsemma: İsimlendirilmiş	Müsmir: Yararlı, verimli
Müspet: Pozitif, doğru, sağlam	Müstaid: Yatkın olmak
Müstenit: Bir şeye dayanan	Müsterih: İç huzura kavuşma, rahat
Müş'ir: Bildiren, haber veren	Müşabih: Benzeyen, benzer
Müşahadat: Gözle görülenler, gözlemlenenler	Müşahade: Gözlem
Müşahhas: Somut, şahsiyeti belli olmuş	Müşahid: Gören kimse, gözlemci
Müşareket: Ortaklık, birbirini anlama	Müşevveş: Düzensiz, karışık
Müşkil: Zorluk, güç	Müşterek: Ortak
Müştoreken: Ortak olarak	Mütalaa: Görüş belirtmek
Mütalaa: Okumak, üzerinde düşünmek	Müteaddit: Birçok
Müteakiben: Hemen sonra, arkasından	Müteallik: İlgili, bağlı
Müteammim: Yaygın	Mütearife: Aksiyom
Mütebaki: Geriye kalan	Müteellim: Elemlilik, kederli
Müteessir: Üzüntülü, kederli	Mütefarik: Ayrı, birbirinden farklı olan
Mütefavit: Aralarında fark bulunan, çeşitli	Mütefevvik: Üstün gelen, üstün
Mütehammil: Tahammül eden, katlanan	Mütekabil: Karşılıklı
Mütemayil: İstekli görünen, eğilimi olan	Mütemayiz: Kendini gösteren
Mütemeddin: Uygur, medenileşmiş	Mütemevvic: Dalgacı, dalgalanan
Mütenakız: Birbiriyle çelişen, çelişik	Mütenevvi: Türlü, çeşitli
Mütercim: Çevirmen	Mütereddidane: Kararsızlıkla, tereddüd ederek
Müterekkeb: Birleşmiş	Mütevakkıf: Bağlı
Mütevazi'ül adla: Paralelkenar	Mütevaziyen: Paralel olarak
Mütevceh: Yönelen, yönelmiş	Mütevceh: Yönelmiş
Mütevellit: -den doğmuş, ileri gelmiş	Müteyakkız: Dikkatli, gözü açık
Mütevad: Birbirine zıt olan	Mütezarır: Zarar görmüş
Müttehîd: Birleşmiş, aynı fikre varmış	Müttehîd: Birleşik
Müvesvis: Vesveseli	Müyesser: Kolaylıkla ortaya çıkan
Müzahim: Sıkıntı, zahmet veren	Müzmin: Kronik
Nafiz: Etkili olan	Nahi: Önleyen, yasaklayan
Na-kabil-i tefrik: Ayırt edilemez	Nakıs: Eksik
Namütenahi: Sonsuz	Naşi: ötürü, dolayı
Nazar-ı itibar: Dikkate alma	Nazariyat: Kuramlar, teoriler
Nefs: Ruh, benlik, zihin	Neşredilmek: Yayımlamak
Netayic: Sonuçlar, neticeler	Netayic-i umumiye: Genel sonuçlar
Nev': Yeni	Nev'umma: Bir derece, bir suretle

Nevakıs: Eksikler, noksanlar	Nevbet: Aralıklı, zaman zaman
Nikbin: İyimser	Nispi: Göreceli
Nokta-i mühimme: Önemli nokta	Nokta-i nazar: Bakış açısı
Nüans: İnce fark, ayrıntı	Nümayişkar: Gösterişli bir şekilde
Nüve: Çekirdek, tohum, öz	Pepeme: Tutuk dilli
Rabita: Bağlantı	Rapt edilmek: Aralarında bağ oluşturmak
Rey-i Ammin: Halkın görüşü, çoğunluğun fikri	Ruhiyat: Psikoloji
Rüçhan: Üstünlük, imtiyaz, öncelik	Rüsumat: Vergiler
Sa'y: Çalışma	Sabık: Geçen, önceki
Sada: Ses	Sadme: Sıkıntı
Safravi: İçedönük, sıkıntılı	Sahih: Doğru, şüphesiz
Saika: Sebep	Sair: Başka, öteki
Salabet: Sağlamlık	Salahiyet: Yetki, Bir işi yapmaya hakkı olmak
Salih: Uygun	Samit: Susan, konuşmayan
Saniyen: İkinci olarak	Sarahat: Açıklık
Sarf-ı nazar: Hesaba katmama	Sari: Bulaşıcı
Sarih: Anlaşılması kolay ve açık olan	Sath: Bir şeyin dış yüzü, üstü
Sathi: Yüzeysel	Savt: Ses
Sayruret: Bir halden diğerine geçme	Sebat: Sabit
Secaya: Karakter	Secaya-yı beşeriyye: İnsani karakterler
Seciye: Huy, Karakter, Yaratılış	Sefih: Akıllı kıt, basit
Sekte-i heyecaniyye: Heyecan çarpıntısı	Selamet-i akıl: Akıl sağlığı
Semi: İşitme	Semm: Zehir
Senevi: Yıllık	Ser: Baş, kafa
Serd: Düşüncelerini ileri sürme	Sergüzeşt: Macera, serüven
Seririyat: Klinik	Serlevha: Başlık
Sevdavi: Melankolik	Seyyie: Günah, kötülük, çirkin iş
Sıhhi: Sağlıklı	Siklotimik: Bir duygudurum bozukluğu
Sinn: Yaş	Sirayet: Etkisi altına alma
Suhulet: Kolaylık	Sun'î: Yapay
Sunuf: Sınıflar	Sürat-ı Nefsiyye: Zihinsel hız
Sürat-i Teessür: Hızla kederlenme, üzülme	Şark: Doğru
Şayan-ı ehemmiyet: Üzerinde durmaya değer	Şayan-ı takdir: Takdire değer
Şayan-ı teessüf: Üzülmeye değer	Şekil Nazariyesi: Gestalt teorisi
Şekl-i Mahsus: Özel şekil	Şemme: Zerre miktar, çok az
Şenaat: Kötülük, fenalık	Şeniyet: Gerçek
Şerait: Şartlar, durumlar	Şerait-i hayatiyye: Hayat şartları
Şerait-i ictimaiyye: Toplum kuralları	Şerait-i medeniyye: Medenileşme şartları
Şey'iyet: Nesnellik	Şey-i harici: Dış şeyler
Şuur: Bilinç	Şümül: Kapsam
Taalluk: Bağlılık, ait olma	Taayyün: Meydana çıkma, belirme
Taazzuv: Gelişmek	Tababet-i ruhiyye: Ruh tıbbı
Tabi'iyet: Doğa bilimleri	Tadad: Sayma
Tagayyür: Değişme, başkalaşma	Tahaccür: Donmuş, taşlaşmış
Tahakkuk: Gerçekleşme	Taharri: Araştırmak
Tahavvül: Değişmek, dönüşmek	Tahayyül: Hayalde canlandırmak

Tahdid: Sınır koymak	Tahkik: Soruşturma, doğrulama
Tahrip: Yıkma, bozma	Tahte'l arz: Bilinçaltı alemi
Tahte'ş şuur: Bilinçaltı	Taht-ı nezaret: Gözetiminde, bilgisi dahilinde
Takallus: Kısalmak	
Takribi: Yaklaşık	Taksir: Kısalmak
Tali': İkincil, yan	Tamik: Derinlik, derinleştirme
Tamim: Genelleştirme, genelleme	Tard: Kovma, uzaklaştırma
Tarik: Yol	Tarizat: Dokundurmalar, taşlamalar
Tarz-ı Tahassüs: Duygulanım tarzı	Tarz-ı Tefekkür: Düşünme tarzı
Tasaddi: Bir işe girişme, teşebbüs	Tasallüf: Kibirleşmek, övünmek
Tashih: Düzeltme	Tasrif: Çekmek, çekimlemek
Tasrih: Açık hale getirme, açıklamak	Tatbik: Uygulama
Tatlik: Bağdan kurtulma, boşanma	Tavazzuh: Açık duruma gelme
Tavsif: Vasıflandırma	Tavsifat: Vasıflandırmalar
Tayf-ı muzi: Işık Spektrumu	Tayinat: Belirlemeler
Tazyik: Zorlama, baskı	Te'lif: Yazılmış eser
Teamül: Reaksiyon, iş	Tebah: Yıkılmış, mahvolmuş
Tebeddül: Değişmeler, değişiklikler	Tebliğ: Bildirme, haber verme
Tecelliyat: Belirme, görünür olma	Tecennün: Delirme
Tecerrübi: Deneysel, deneye dayalı	Tecrib: Deneme, deneyim, tecrübe
Tecrid: Bir tarafta tutma, ayırma	Teçhiz: Donatılmış
Tedahül: İç içe geçme	Tedai: Çağrışım
Tedai-i havatır: Anıların çağrışımı	Tedaiyye: Çağrışımıcılık
Tedkikat: Araştırmalar, incelemeler	Tedkikat-ı cedide: Yeni incelemeler
Tedricen: Gittikçe, giderek, azar azar	Tedvin: Toparlama
Teemmül: Derin düşünmek	Tefahhusat: Derinlemesine araştırmalar
Tefavüt: Farklılık	Tefrik: Ayırt etme, ayırma
Tegafül: Bilmez görünmek	Tehalüf: Çelişki, birbirine aykırı olma
Teheyycü: Heyecanlanma, coşma	Teheyic: Heyecanlandırma, heyecana getirme
Tehyiç: Heyecanlanma	Tekabül: Zıt olma, Karşılıklı olma
Tekellüm: Konuşma, lakırdı	Tekemmül: Olgunlaşmak, yetkinleşmek
Tekevvün: Oluşuma ait	Tekid: Sağlamlaştırma
Teksif: Yoğunlaştırma, bir yerde toplanma	Telakki: Anlayış, görüş
Telasuki: Birbirine bitişik olma	Telef-i nefis: İntihar, kendini yok etme
Telkin: Bir fikri aşılama	Telvis: Kirlenme, bulaştırma
Temayül: Eğilim	Temayüz: Başkalarından üstünce ayrılma, seçkinleşme
Tembihat: Uyarılar	Temdid: Devam ettirmek, uzatmak
Temdid: Uzatmak	Temennu: Erişilemez
Temevvüc: Dalgalanma	Temeyyüz: Ayırmak, üstün tutmak
Temrin: Tekrarlayarak alıştırma	Temyiz: Ayırmak
Tenakus: Azalma, eksilme	Tenasüli: Üremek, cinsel ilişki, cinsel
Tenebbüh: Uyarım	Tenemmi: Büyüme, gelişme
Tenevvü: Çeşitlenme	Tenmiye: Arttırmak, bereketlenmek
Tenvi: Çeşitlendirme	Tenvim: Hipnoz
Tenvir: Aydınlatma, bilgi verme	Terakki: ilerleme
Tereddi: Yozlaşma	Terekküb: Birkaç şeyden meydana gelmek
Terettüb: Sorumluluk düşen	Terkib: Birleşme sonucunda olan şey

Tesamuh: Hoş görme	Tesamüh-i ilmi: İlmi hoşgörü
Teshir: Ele geçirme, emri altına almak	Tesirat: Etkiler
Tesmiye: Adlandırma, isim verme	Teşabüh: Benzeşme
Teşekkül: Meydana gelme, oluşma	Teşekkülat: Şekillenmeler
Teşevvüş-i şuur: Bilinç karışıklığı	Teşfih: Tatmin etmek
Teşkil: Şekil ve suret verme	Teşmil: Yayma
Teşrih: Bir cesedi öğretim amaçlı inceleme	Teşrih-i marazi: Patoloji
Tetebbu: Derinlemesine araştırma	Tetebbuat: Derinlemesine araştırmalar
Tevakkuf: Beklemek, durmak	Tevarüs: Miras olarak geçme
Tevcih: Belli bir yere yöneltme, çevirme	Tevcih: Yönelme
Tevellüd: Doğma, meydana gelme	Tevessü: Genişleme, yayılma
Tevlid: Üreme, doğurma	Tevsi': Genişletme, yayma
Tevsik: Sağlamaştırma	Tevsim: İşaretleme
Tevzi': Dağıtmak	Tezahür-i marazi: Hastalık belirtileri
Tezayüd: Artma, çoğalma	Ufki: Yatay
Uful: Kaybolma	Ulum-ı Tabiiyye: Doğa bilimleri
Ulum-u Saire: Diğer ilimler	Ulvi: Yüce
Umumiyyet: Genel	Usare: Öz su
Usul: Yöntem	Usul-ı Tedkik: Araştırma yöntemi
Uzvi ihsas: Bedensel duyum	Uzv-i tenasül: Cinsel organ
Uzviyyet: Organizma, canlılık	Varidat: Gelir
Vasıta-ı istiksa: Derinlemesine araştırma yolu	Vasi: Geniş
Vazih: Açık, belli	Vazih-ı şuur: Farkında olunan bilinç
Vecih: Yol, tarz	Vehamet: Tehlike
Vehim: Zan, illüzyon	Vekayi: Vakalar
Veraset: Kalıtım	Vetire: Süreç
Vezaif: Vazifeler, işler	Viladi: Doğuştan
Vuzuh: İfadede açıklık	Vüsuk: Doğrulanmak, güvenmek
Ye's: Şiddetli üzüntü, keder	Yed-i teshir: Boyun eğdirme, ele geçirme
Yekun: Toplam sonucu	Zacer: Bıkkınlık
Zahiri: Görünüşte, görünüş itibarıyla	Zaid: Gereksiz
Zaruri: Zorunlu	Zecri: Zorla alınan önlem
Zevce: Eş	Zevi'l Hayat: Yaşayanlar, canlılar
Zindegi: Zindelik	Ziya: Işık
Ziya-ı kelam: Söz yitimi, afazi	Zuhur: Ortaya çıkma

KAYNAKÇA

- Adivar, Abdulhak Adnan. *Bir Salonun Tarihi*, Bilgi Cumhuriyeti Haberleri, İstanbul: Tasvir Neşriyatı, 1945.
- Akçaöz, Mehmet. *İlm-i Ruh'tan Modern Psikolojiye: İmparatorluktan Cumhuriyete Psikolojik Bilginin Serencamı (1908-1937)*, Pamukkale Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Akhtar, Salman. *Freud and the Far East: Psychoanalytic Perspectives on the People and Culture of China, Japan, and Korea*. Jason Aronson, 2009.
- Aladağ, Hilmi Hüseyin. *İnkılapsever bir cumhuriyet aydını: Hilmi Adnan Malik bey (d. 1900-ö. 1972)*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2016, s. 711-726.
- Anschutz, George. *İnsanların Ahvâl-i Rûhiyyeleri Arasındaki Ferdi Farklar Hakkında Tedkikat*, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 5, 1916.
- Baldwin, Hergenhahn., Henley Tracy. *An Introduction to the History of Psychology*. Cengage Learning, 2013.
- Batur, Sertan. *Türkiye'de Psikoloji Tarihi Yazımı Üzerine*, Toplum ve Bilim, 98, 2003.
- Benjafield, John. *History of Psychology*, Oxford University Press, 2015.
- Benjamin, Ludy. *Modern Psikolojinin Kısa Bir Tarihi*, Çev. C. Malakcioğlu, Nobel Yaşam, Ankara, 2019.
- Bircan, Ufuk. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Türk Düşünürü: Mehmet İzzet*. Dicle İlahiyat Dergisi, 20(2), 2018.
- Boring, E.G. *Amerikan Ruhiyatı*, Çev. Muzaffer şerif, İstanbul Remzi Kitaphanesi, 1933.
- Bulut, Yücel. *Hasan Ali Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (12), 2008, s. 665-684.

- Carson, John. *Mental Testing in the Early Twentieth Century: Internationalizing the Mental Testing Story*, *History of psychology*, 17(3), 2014.
- Çağlayan, Saniye, Murat Korkmaz, ve Gönül Öktem. *Muzaffer Şerif'in Hayatı ve Eserleri*, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 3, no. 1 (2014).
- David B. Baker. *The Oxford handbook of the history of psychology: Global perspectives*. Oxford University Press, 2012.
- Eraslan, Ebubekir, ve Müesser Özcan. *Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın Yüz Yıl Öncesine Ait Raporu: Türkiye'de Felc-i Umumî Meselesi*, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 13, no. 2 (2023): 228–237.
- Fancher, Raymond. *Ruh Bilimin Öncüleri*, Çev., Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Farr Robert M., *Wilhelm Wundt (1832–1920) and the Origins of Psychology as an Experimental and Social Science*, *British Journal of Social Psychology*, 22.4 (1983): 285-301.
- Freedheim Donald K., Weiner Irving B., *Handbook of Psychology, History of Psychology* (Vol. 1), John Wiley & Sons, 2003.
- Freeman, Frank S. *The Beginnings of Gestalt Psychology in the United States*, *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 13(4), 1977.
- Freud, Sigmund. *Psikanalize Dair Beş Ders*, Çev. Mustafa Şekip, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931.
- Goodwin, James. *A History of Modern Psychology*, Wiley, New York, 2015.
- Gökay, Fahreddin Kerim. *Psikiyatrinin Tarih ve Tekâmülü*, Üniversite Konferansları 1936-1937, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.
- Gökay, Fahreddin Kerim. *İctimai Meseleler: İntihar Karşısında Ruhیاتçı*, *Hayat Mecmuası*, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 24, 1927.

- Gökay, Fahreddin Kerim. *İctimai Meseleler: İntihar Karşısında Ruhیاتçı-2*, Hayat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 25, 1927.
- Gökay, Fahreddin Kerim. *İctimai Meseleler: İntihar Karşısında Ruhیاتçı-3*, Hayat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 27, 1927.
- Gökay, Fahreddin Kerim. *İctimai Meseleler: İntihar Karşısında Ruhیاتçı-4*, Hayat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 26, 1927.
- Gövsâ İbrahim A., *Ruhیات ve Terbiye: Köy Muallim Mekteplerine Mahsus*, İstanbul Devlet Matbaası, 1929.
- Gövsâ, İbrahim A. *Çocuklarda Zekâ Ölçüleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- Greenwood John D., *A Conceptual History of Psychology*, McGraw-Hill Higher Education, 2008.
- Gültekin, Abdurrazzak., Kaya, Cüneyt. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Felsefe Anlayışı. Felsefe Arkivi*, (45), 2016, 1-28.
- Gürel, Zeki. *İbrahim Alaettin Gövsâ*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Baha, Hakkı. *Ruhیاتta İstilah Meselesi*, Milli Mecmua, İstanbul, Cilt:8, Sayı: 92, 1927.
- Hasan Ali, *Ruhیات Alfabeti*, Gütemberk Matbaası, İstanbul, 1930.
- Hoca Tahsin, *Psikoloji yahud İlm-i Ruh*, İstanbul, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.
- Holmes, Maren., Cauleen S. Noël. *Subject of Focus: The Lives of Emigrants Düsseldorf—Berlin—Ankara—Washington: The Life of Edith Weigert (née Vowinkel) (1894–1982)*, Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes 73, no. 1 (2010): 1–33.
- İzzet, Mehmed. *Tahlil ve Tenkid: Şekip Bey'in Ruhیات Dersleri*, Milli Mecmua, İstanbul, Cilt: 2, Sayı: 38, 1927.
- Watson, John. *Psychology as the Behaviorist Views it*, Psychological review 20.2 (1913): 158-177.

- Kalaycıoğulları, İnan. *1933 Üniversite Reformu, Cumhuriyet ve Bilim*, Mayıs, 2009.
- Kemaloğlu, Muhammed. *Bir Cumhuriyet Aydını, Eğitimcisi ve İdarecisi Hakkı Baha Pars (1879-1942)*. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 7(1), 2023, s. 55-104.
- Kızıltan, Hakan. *Türkiye Psikanaliz Tarihi*, Minor Kitap, İstanbul, 2024.
- King Brett D., Woody William D., Viney Wayne, *History of psychology: Ideas and context*, Psychology Press, 2016.
- Lapointe François H., *Origin and Evolution of the Term Psychology*, American Psychologist 25(7), 1970, s. 640–646.
- Lawson, R. B., Graham, J. E., & Baker, K. M. *A History of Psychology: Globalization, Ideas, and Applications*. Routledge, 2015.
- Leahey Thomas H., *A History of Psychology: From Antiquity to Modernity*, New York, Routledge, New York, 2018.
- Leary David E., *The Philosophical Development of The Conception of Psychology in Germany, 1780–1850*, Journal of the History of the Behavioral Sciences 14.2, 1978.
- Malik, Hilmi, *Çocuk Ruhiyatı: Ebeveyn ve Cinsiyet Terbiyesi*, İctihad, İstanbul, Cilt: 22, Sayı: 211, 1926.
- McComas Alan, *Galvani's Spark: The Story of the Nerve Impulse*. Oxford University Press, 2011.
- McVeigh, B. J. *The history of Japanese psychology: Global perspectives, 1875-1950*. Bloomsbury Publishing, 2017.
- Müjdeci, Mustafa. *Halil Nimetullah Öztürk ve İnkılabın Felsefesi*. ESAR Journal, 2(3), 2021, s. 83-90.
- Peters, Wilhelm. *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları Cilt 2*, Pedagoji Enstitüsü 1937-1943, 1952.
- Peters, Wilhelm. *Dün, Bugün ve Yarının Psikolojisi*, Üniversite Konferansları 1936-1937, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.

- Peters, Wilhelm. *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları Cilt 1*, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü, 1940.
- Peters, Wilhelm. *Zihni Tekâmül*, 1937-1938 Üniversite Konferansları, 1939.
- Pickren Wade, Rutherford Alexandra, *A History of Modern Psychology in Context*. John Wiley & Sons, 2010.
- Poirier, J., Clarac, F., Barbara, J. G., & Broussolle, E., *Figures and Institutions of the Neurological Sciences in Paris from 1800 to 1950. Part IV: Psychiatry and Psychology*. *Revue neurologique*, 168(5), 3, 2012.
- Ribot, Theodule, *Ruhiyatta Usul*, Çev. Halil Nimetullah Öztürk, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 2, 1916.
- Rifat bin Mehmed Emin, *İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür*, İstanbul, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2014.
- Özbaydar, Sabri. *Cumhuriyetin İlk 50 Yılında Türkiye'de Psikoloji*, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, 1973.
- Sadeddin, Orhan. *Şekil Nazariyesi*, Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 2, 1927.
- Sadeddin, Orhan, *Şekil Nazariyesi: Ruhiyatta Yeni Cereyanlar*, Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı:1, 1927.
- Saffet, Mehmet. *İtiyat Ruhiyatı*, Kitap Yazarlar Kooperatifi, Ankara, 1933.
- Samuel Lawrence R., *Shrink: A cultural history of psychoanalysis in America*. University of Nebraska Press, 2013.
- Sato Tatsuya, *The history of psychology in Japan*, Japanese Psychological Research, 47(2), 2005, 47-50.
- Servet, Mehmed. *Felsefe, İctimaiyyat ve Ruhiyat*, Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası, İstanbul, Cilt: 1, Sayı: 2, 1927.

- Smith, Roger. *Zihin ve Doğa Arasında Bir Psikoloji Tarihi*, Çev. Timuçin Binder, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Sternberg, Robert J., Wade E. Pickren, *The Cambridge Handbook of the Intellectual History of Psychology*, 2019.
- Stevens Michael J., Wedding Danny, *Handbook of International Psychology*, Brunner-Routledge, New york, 2004.
- Şadan, İzzeddin. *Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri*, İctihad 25, no. 281 (1929): 5261–5262.
- Şadan, İzzeddin. *Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri-10*, İctihad 25, no. 292 (1930): 5347-5348.
- Şadan, İzzeddin. *Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri-3*, İctihad 25, no. 284 (1929): 5284-5285.
- Şekip, Mustafa. *Bugünkü Psikolojinin Verimleri*, Üniversite Konferansları 1935-1936, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.
- Şekip, Mustafa. *Yeni Bir Ruhiyat*, Milli Mecmua, İstanbul, Cilt: 6, Sayı:61, 1926.
- Taştan, Coşkun. *Türkiye’de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler-I 1917-1928*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Taştan, Coşkun. *Türkiye’de Psikanaliz Hakkında En Eski Metinler-II 1929-1960*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Whitfield, Peter. *Batı Biliminde Dönüm Noktaları*, Çev. Serdar Uslu, İstanbul, Küre Yayınları, 2008.
- Wickens, Andrew. *A History of the Brain: From Stone Age Surgery to Modern Neuroscience*, Psychology Press, 2014.
- Wundt, Wilhelm. *Milletler Ruhiyatı Esasları: İptidai İnsan*, İstanbul Remzi Kitaphanesi, 1934.

Yusuf Kemal, *Gâyetü'l Beyân fî Hakikati'l İnsân Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh*, İstanbul,
Çizgi Kitabevi Yayınları, 2014.

ÖZET

19. yüzyılın ortalarında felsefenin içerisinde değerlendirilen psikoloji, yüzyılın sonuna doğru bilimsel bir disiplin haline gelmiştir. Bu bilimsel zemin iki önemli gelişme sayesinde oluşabilmiştir. Birincisi, psikolojik bilginin mümkün olup olmadığıyla ilgili felsefe düzeyinde yapılan tartışmalardır. İkincisi ise insan bedenini daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayan fizyolojik keşiflerdir. Bu zeminde ilerleyen ve bilimsel bir disiplin haline gelmesi belli bir süre alan psikoloji, zamanla çeşitli alt alanlara ayrılmıştır.

Tez çalışmasında, 1908 ve 1938 arası Türk matbuatında yer alan psikoloji yazıları ele alınmıştır. Bu dönem, bilimsel bir psikolojinin henüz ortaya çıktığı ve psikoloji alt dallarının geliştiği bir dönemi kapsamı açısından önemlidir. Aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemlerini ve Cumhuriyetin ilk dönemlerini kapsamı açısından değerlidir. Tarihsel bağlamdan uzak kalmamak için psikolojinin kuruluşuna dair bilgiler verilmiş, ilk psikoloji laboratuvarının kuruluş sürecinden bahsedilmiş ve 1908 öncesi Osmanlı Devleti'nde yapılan psikolojik çalışmalar incelenmiştir. 1908 ve 1938 arasında Türk matbuatında yayımlanan 12 yazı 8 başlık halinde incelenmiştir. Bu yazıların özetleriyle beraber ilk kez transkripsiyonlarının tam hali verilmiştir. Dönemin kitaplarında ele alınan konular ve psikanalizle ilgili yazılar değerlendirilmiştir.

Tez; 1908-1938 arası dönemde Türk psikolojisinde ele alınan konulara dair bilgi vermekle beraber, aynı zamanda Türk psikolojisinin dünyayı ne kadar takip edebildiğini araştırmaktadır. Bu amaçla; psikolojideki akımların, dergilerin, derneklerin ve laboratuvarların ne zaman geliştiği Amerika ve Japonya ile kıyaslanarak analiz edilmiş ve Türk psikolojisinin o dönemdeki durumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji tarihi, Zihinsel süreçler, Osmanlı basını, Psikanaliz, Gestalt psikolojisi.

ABSTRACT

Psychology, considered within philosophy in the mid-19th century, became a scientific discipline towards the end of the century. This scientific ground was formed thanks to two significant developments. The first was the philosophical discussion about whether psychological knowledge was possible. The second was the physiological discoveries that allowed a better understanding of the human body. Psychology, which progressed on this ground and took a certain period to become a scientific discipline, was divided into various sub-fields over time.

In this thesis, psychology articles published in the Turkish press between 1908 and 1938 were examined. This period is essential because it covers a period when scientific psychology was emerging, and sub-branches of psychology were developing. It is also valuable in that it covers the last periods of the Ottoman Empire and the early periods of the Republic. In order not to stay away from the historical context, information about the establishment of psychology was given, the establishment process of the first psychology laboratory was mentioned and psychological studies conducted in the Ottoman Empire before 1908 were examined. Twelve articles published in the Turkish press between 1908 and 1938 were reviewed under eight headings. The summaries of these articles were given along with their complete transcriptions for the first time. The subjects covered in the books of the period and articles on psychoanalysis were evaluated.

The thesis provides information on the subjects covered in Turkish psychology between 1908 and 1938, and it also investigates how much Turkish psychology could follow the world. For this purpose, the trends, journals, associations, and laboratories in psychology developed were analyzed by comparing them with those in America and Japan, and the situation of Turkish psychology in that period was tried to be determined.

Key Words: History of psychology, Mental processes, Ottoman press, Psychoanalysis, Gestalt Psychology.